

Jules Verne

Podzemni Grad

ĐVA PROTUSLOVNA PISMA

"Gosp. J. R. Starr, inženjer 30. Canongate. Edinburgh.

Ako bi gospodin James Starr bio tako dobar, pa se sutra zaputio u aberfoyleske ugljenokope, rudnik Dochart, okno Yarrow, tamo će doznati nešto, što će ga vrlo zanimati.

Gospodina Jamesa Starra čekat će tijekom dana na callanderskom kolodvoru Harry Ford, sin bivšega predradnika Simona Forda.

Moli se, da stvar ostane tajnom!"

Tako je glasilo pismo, što ga je na 3. prosinca 18.. rano ujutro primio James Starr, s poštanskim žigom: grofovija Aberfoyle, Stirling, Škotska.

Pismo je u njemu probudilo veliku znatiželju. Nije ni pomiclao na kakvu obmanu. Već dugo je poznavao Simona Forda, jednog od starih predradnika u Aberfoyleskim rudokopima, kojima je kao tehnički ravnatelj ili "viewer", kako Englezi znaju reći, punih dvadeset godina rukovodio.

James Starr bio je čovjek jakog i snažnog ustrojstva, pa si unatoč njegovih pedeset pet ljeta mogao držati da mu ima tek četrdeset. Potjecao je iz stare i ugledne edinburške obitelji. Njegov rad služio je na čast slavnoj udruzi inženjera, koji su crpili bogate ugljenokope Sjedinjenog kraljevstva u Cardiffu, Newcastlu i u donjim škotskim grofovijama. U dubinama tajnovitih Aberfoyleskih ugljenokopa, koji graniče s allojskim rudnicima, a zauzimaju jedan dio grofovije Stirling, stekao je James Starr ugled i poštovanje i tamo proveo velik dio svojeg života. Osim toga, bio je predsjednik "Škotskog starinarskog društva" i jedan od najdjelatnijih članova "Royal Institutiona", a dosta često objavljavao je vrlo uvažene priloge u edinburškom "Reviewu". Jednom riječju, spadao je medu one praktične znanstvenike, kojima Engleska zahvaljuje svoj procvat, svoje bogatstvo, a u staroj prijestolnici Škotske, koja nedvojbeno i u materijalnom i u duševnom pogledu zасlužuje naziv "Sjeverne Atene", zauzimao je ugledan položaj.

Poznato je da su Englezi za svoja prostrana rudarska područja izmislili vrlo zvučno ime. Oni ih zovu "Crna Indija" i zacijelo je ta Indija pridonijela mnogo više zavidnom bogatstvu Velike Britanije nego Istočna Indija. Iz dana u dan tamo čitav narod rudara izvlači iz dubina Britanije ugljen, te crne dijamante, to važno gorivo, koje je za privredu postalo

upravo životnom potrebom.

U ono doba bio je još vrlo daleko onaj rok, što su ga stručnjaci izračunali, kad će ponestati kamenog ugljena i nitko nije ni mislio da bi ga moglo ponestati, dok su ugljene zalihe dvaju svjetova čekale da ih se izrabi. Raznovrsnim tvornicama, lokomotivama, strojevima, parobrodima, plinarama itd. nije prijetilo pomanjkanje goriva. Istina, potrošnja je u posljednje vrijeme tako narasla, da su se pojedini kopovi do kraja iscrpili. Ova napuštena okna, koja su prorovala i podrovala prije tako izdašno zemljište, sad su bila posve beskorisna.

Upravo takve su bile prilike u Aberfoyleskim rudnicima.

Prije deset godina zadnja su kolica iznijela posljednju tonu ugljena iz tog ugljenokopa na svjetlo dana. Cjelokupni "materijal dubine", strojevi za mehaničko izvažanje na *Inženjer James Starrrovovskim* tračnicama, kolica podzemne željeznice, škrinje i košare, sprave za provjetravanje ukratko sve, stoje služilo rudarskoj djelatnosti u utrobi zemlje, bilo je izneseno van i složeno izvan rudnika. Iscrpljeni ugljenokop izgledao je poput trupla ogromnog mastodonta, kojem su oduzeli sve za život važne organe, a ostavili samo kostur. Od sveg materijala preostalo je samo nekoliko drvenih ljestvi, pomoću kojih se moglo u rudnik kroz okno Yarrow. Jedino kroz njega se sada, nakon obustave rada, moglo ući u rovove Dochartskog kopa.

Izvana su zgrade, nekoć podignute za zaštitu vanjskog rada, još uvijek označavale mjesto na kojem se nalaze okna spomenutog rudnika, sada potpuno pustog i isto tako zapuštenog kao i susjedni rudnici, koji su zajedno sačinjavali Aberfoyleske ugljenokope.

Tužan je bio dan, kad su rudari posljednji put napustili rovove u kojima su toliko godina živjeli i radili.

Inženjer James Starr okupio je oko sebe tisuće radnika, radino i odvažno rudarsko pučanstvo. Kopači, traseri, rudari, punjači, tesari, popravljači putova, upravljači, prebirači, kovači, bravari, muškarci, žene i starci, površinski radnici odozdo i oni iz okana, svi se okupiše u velikom dvorištu dochartskog rudnika, koje je prije bilo prepuno zaliha ugljena.

Ovi čestiti ljudi, koje je potraga za kruhom imala raspršiti na sve strane, radnici čiji su preci generacijama živjeli u starom Aberfoyleu, čekali su sada, prije no što će napustiti to mjesto, na još nekoliko oproštajnih riječi svojeg inženjera. Udruga im je za nagradu poklonila sve prihode tekućeg ljeta. Zapravo nije to bilo mnogo, jer su izdaci gotovo dosegli prihod, ali im je ipak omogućilo da se kakotako pomognu, dok ne

nađu neki drugi posao, bilo u susjednim rudnicima, bilo u poljodjelstvu ili u zanatskim radionicama grofovije.

James Starr stajao je pred vratima prostrane suše, pod kojom su toliko godina radile ogromne sprave za vađenje ugljena.

Simon Ford, predradnik rudnika Dochart, kojem je tada bilo pedeset pet godina, i još nekoliko drugih poslovođa, postaviše se u polukrugu oko njega. James Starr je otkrio glavu, a rudari su, s kapama u ruci, šutjeli kao kamen.

Ovaj oproštaj bio je u neku ruku dirljiv, a ipak veličanstven.

"Prijatelji moji", počeo je inženjer, "došao nam je čas rastanka. Aberfoyleski rudnici, koji su nas toliko godina udruživali u zajedničkom radu, iscrpljeni su. Uz najpomnija istraživanja nije se pronašla ni najmanja nova ugljena žila i posljednji komadić ugljena već je iznesen iz rudnika Dochart!" Kako bi objasnio svoje riječi, James Starr pokaže rudarima grumen ugljena, što je zaostao u jednim kolicima.

"Ovaj komad ugljena, prijatelji moji", nastavi inženjer, "nalik je posljednjoj kapi krvi, što je nekoć tekla u žilama Aberfoylea. Sačuvat ćemo ga, kao što smo sačuvali prvi komad ugljena što je pred stotinu pedeset godina izvađen iz ovih ugljenokopa. Između ova dva komada ugljena izmijenilo se mnogo radničkih generacija u našim kopovima! Sad je svemu kraj! Posljednje riječi, što vam ih upućujem, riječi su oproštaja. Ovaj rudnik, koji vas je hratio, iscrpile su vaše ruke. Istina, rad je bio težak, ali ne i beskoristan. Naša velika obitelj mora se razići i jedva je vjerojatno da će se njezini raštrkani članovi ikad više sastati kao danas. Ali zato nikad ne zaboravite da smo toliko godina zajedno živjeli i daje časna dužnost Aberfoyleskih rudara da se međusobno potpomažu. I vaši bivši pretpostavljeni uvijek će se sjećati ove dužnosti. Oni koji su zajedno radili, ne mogu se nikad jedan od drugoga posve otuđiti. Mi ćemo i nadalje misliti na vas i gdjegod se kao pošteni ljudi obratili u potrazi za poslom, pratit će vas naše preporuke. Zbogom, dakle, prijatelji moji. Bog s vama!"

Rekavši to, zagrli James Starr najstarijeg radnika, kojemu se oči obliše suzama.

Na to priđoše predradnici pojedinih kopova, da inženjeru još jednom stisnu ruku, dok su ostali rudari mahali kapama i svojim osjećajima dali oduška povicima:

"Zbogom, Jamese Starr, rukovoditelju i prijatelju naš."

Ovaj oproštaj duboko se usjekao u srca tih čestitih ljudi. Tek malo

pomalo, kao da se nerado pokoravaju prijekoj sili, napuštali su prostrano dvorište. Oko Jamesa Starra bivalo je sve tiše i tiše. Crni put prema rudokopu Dochart odjeknu još jedanput pod koracima rudara, a zatim duboka tišina zamijeni bučni život, koji je prije vladao u Aberfoyleskim ugljenokopima.

Jedan jedini čovjek ostao je uz Jamesa Starra. Bijaše to predradnik Simon Ford. Kraj njega je stajao dječak od petnaest godina, njegov sin Harry, koji je već nekoliko godina radio u rudniku. James Starr i Simon Ford bili su stari poznanici i međusobno su se duboko poštivali.

"Zbogom Simone," reče inženjer.

"Zbogom, gospodine James," odvrati predradnik, "ili je možda bolje reći: Do viđenja!"

"Da, da, Simone", prihvati James Starr. "Vi znate da će me uvijek veseliti, ako vas susretnem i pročavrljam s vama o lijepim starim Aberfoyleskim vremenima."

"Znam ja to gospodine."

"Moja kuća u Edinburghu uvijek vam je otvorena."

"Ah, Edinburgh je daleko!" odvrati predradnik, odmahnuvši glavom.
"Da, vrlo daleko od kopova Docharta!"

"Daleko, Simone. Ali, gdje se vi namjeravate nastaniti?"

"Ovdje, na ovom mjestu, gospodine James; mi ne želimo napustiti rudnik, našeg hraničnika, iako je iscrpljen. Moja žena, sin i ja znat ćemo si udesiti, da mu ostanemo vjerni."

"Pa, zbogom vam, Simone", odvrati inženjer, koji je jedva svladavao uzbuđenje.

"Ne, velim vam još jedanput, ne zbogom, već do viđenja, gospodine James. Simon Ford vam daje riječ da ćemo se opet naći u Aberfoyleu!"

Inženjer ne htjede razbiti tu posljednju predradnikovu nadu. Zagrli mladoga Harrya, koji ga je gledao velikim i uzbudjenim očima. Posljednji put stisnu ruku Simonu Fordu i izade iz dvorišta rudnika.

To što smo ovdje ispričavali zbilo se prije deset godina. Ali unatoč predradnikovo želji da ga opet vidi, James Starr nikad više nije o njemu ništa čuo.

A sad je, nakon dugog vremena, od Simona Forda dobio pismo, u kojem ga je pozivao da se bez oklijevanja zaputi u stare Aberfoyleske ugljenokope.

"Vrlo zanimljive novosti? Čega bi se to moglo ticati?"

Rudnik Dochart, okno Yarrow! Kakve li je to uspomene probudilo u

njegovoj duši! Oh, bijahu to lijepa vremena, vremena rada i borbe, najljepša vremena u njegovom životu kao inženjera! James Starr čitao je pismo ponovno i ponovno. Zamjerao je Simonu Fordu što nije dodao još barem koji redak; skoro se naljutio na njega zbog te lakonske kratkoće.

Zar je ipak bilo moguće, da je stari predradnik otkrio novi sloj ugljena? Ne, zacijelo ne! James Starr se sjećao kako su pomno pretraženi svi Aberfoyleski kopovi, prije nego je rad konačno obustavljen. On sam rukovodio je posljednjim bušenjima, i znao je da nije pronađen nikakav novi sloj u zemljištu koje je intenzivnim iskorištavanjem postalo bezvrijedno. Pokušavalo se, dapače, probiti one slojeve stijena, što ih obično nalazimo pod kamenim ugljenom, kao stoje devonski pješčenjak, ali sve je bilo uzaludno. James Starr je napustio ugljenokop čvrsto osvjedočen da u njemu nema više ni komadića ugljena.

"Ne, ne," ponavljao je u sebi! "Kako bi mogao Simon Ford nešto pronaći, što je tada izbjeglo mojem najpomnijem istraživanju? Ali stari predradnik mora znati da bi me samo to moglo zanimati, a sad još taj tajnoviti poziv da dođem u rudnik Dochard!"

Misli Jamesa Starra opet su se vraćale na isto.

S druge strane, inženjer je poznavao Simona Forda kao spretnog rudara, kojem se nije mogao poreći stanoviti poslovni instinkt. Otkad je napustio Aberfoyleski rudnik, nije ga više vidio niti čuo što se sa starim predradnikom dogodilo. Ne bi bio mogao reći, čime se ovaj bavi ili gdje živi sa svojom ženom i sinom. Sve što je znao, ograničilo se na poziv u okno Yarrow i na obavijest da će ga Harry, sin Simona Forda, tijekom sutrašnjeg dana čekati na callanderskom kolodvoru. Jamačno se radilo o posjetu rudniku Dochard.

"Idem, idem!" reče James Starr, osjećajući kako postaje sve uzrujaniji.

Čestiti inženjer je bio od one vrste strastvenih ljudi, u čijem je mozgu neprestano kuhalo, kao u kotlu. Ima glava u kojima ideje neprestano ključaju, a opet ima takvih u kojima tek polagano kuhaju. James Starr je nedvojbeno spadao među one prve.

No, tada se dogodilo nešto neočekivano. Bilo je nalik hladnom pljusku, koji je učas ohladio njegov uzavreli mozak.

Oko šest sati uvečer preda mu sluga neko drugo pismo.

Ovo je pismo bilo u grubom i zgužvanom omotu, a po rukopisu se vidjelo da potječe od ruke ne baš osobito vične pisanju.

Harry Ford

James Starr raskinu omot. U njemu se nalazio požutjeli papir, koji mora da je bio istrgnut iz neke stare bilježnice.

Na papiru je bilo napisano samo ovo:

"Nema potrebe da se Inženjer Starr uzalud trudi dolaziti u Yarrow, jer je pismo Simona Forda u međuvremenu postalo bespredmetnim."

Potpisa nije bilo.

NA PUTU

Ovo drugo, prvomu protuslovno pismo, potpuno je zbulnilo Jamesa Starra.

"Što sve ovo znači?" pitao se.

Ponovno dohvati napola razderani omot na kojem je, kao i na onom prvom, bio žig Aberfoyleske pošte; pismo je, dakle, svakako došlo iz istog kraja grofovije Stirling. Bilo je jasno da ga nije pisao stari rudar. Pa ipak, pošiljatelj ovog drugog pisma znao je za predradnikovu tajnu, postoje izričito povlačio poziv inženjeru da hitno dođe u okno Yarrow. Zar je uistinu ona prva obavijest postala bespredmetnom? Ili je netko htio spriječiti da se James Starr onamo zaputi? Je li postojala neka zla urota da se namjere Simona Forda osujete? Ovakve misli zaokupiše Jamesa Starra, kad je o svemu tome bolje razmislio. Ali protuslovlje između ovih pisama samo ga je još više potaklo da se zaputi u rudnik Dochart. Sve da je onaj poziv i bila neka obmana, bit će bolje ako se u to sam uvjeri. Osim toga, bio je skloniji povjerovati prvom pismu, nego potonjem tj. pozivu čovjeka kakav je bio Simon Ford, a ne otkazu njegovog nepoznatog protivnika.

"Upravo zato jer se hoće utjecati na moju odluku," govorio je u sebi, "obavijest Simona Forda mora biti od posebnog interesa! Stoga ću se sutra u pravo vrijeme naći na utvrđenom mjestu."

Predvečer se James Starr počeo spremati za put. Pošto se njegovo odsustvo lako moglo produžiti i na nekoliko dana, pismeno je obavijestio Sir W. Elphistona, predsjednika *Royal Institutiona*, da neće biti u mogućnosti prisustvovati narednoj sjednici Društva. Osim toga, odgodio je još dva ili tri druga posla, što su ga tog tjedna čekali. Pošto je napokon svojem slugi naložio da mu spremi putnu torbu, legne, iako još uvijek uzbudjen, na počinak. Sutradan je već u pet sati bio na nogama. Obuče se toplo, jer je padala hladna kiša, izide iz kuće u Canongateu i zaputi se prema Granton Pieru, gdje se trebao ukrcati na parobrod koji će ga za tri sata dovesti do Stirlinga.

Kad je James Starr prolazio Canongateom, zacijelo se danas prvi put nije osvrnuo na *Holvoord*, palaču bivših škotskih kraljeva. Nije opazio ni stražare što su pred njezinim ulazom stajali odjeveni u staru škotsku odoru: kratki zeleni kaput, kockasti kilt i kozji kožuh duge dlake, što je visio preko stegna. Premda je bio osobiti štovalac Walthera

Scotta, kao svaki pravi Kaledonac, danas nije ni pogledom svrnuo na gostonicu u kojoj je odsjeo Waverley i kamo mu je krojač donio ono glasovito ratničko odijelo, kojemu se udovica Flock tako naivno divila. Nije pozdravio ni onaj mali trg na kojem su škotski gorštaci, poslije pobjede nad pretendentom ispalili svoje puške, iako su tom prilikom mogli ubiti Floru MacLvor. Na tornju uz cestu svoje je tužno naličje pokazivala stara ura; on se ogleda na nju samo da bi se uvjerio kako neće zakasniti na polazak broda. Niti u Nelher Bowu ne svrnu pogled na kuću velikoga reformatora Johna Knox-a, jedinog muškarca kojeg nije zaveo smiješak Mary Stuart. Kroz High Street, tu nadaleko čuvenu ulicu, koja je točno opisana u Abbeovom romanu, zaputi se prema gigantskom mostu Bridge Streeta, ulice koja spaja tri edinburška brežuljka.

Nakon kratkog vremena stigao je na kolodvor "General railway", a pola sata kasnije dospio je vlakom u Newhaven, lijepo ribarsko seoce, udaljeno jednu milju od edinburške luke Leith. Rastuća plima prekrila je crnkasto kamenito žalo. Valovi su zapljuskivali lučki nasip, podignut na stupovima i utvrđen jakim lancima. S lijeve strane ovog nasipa ležao je, vezan uz Granton Pier, jedan od brodova što prometuju Forthom između Edinburgha i Stirlinga.

U taj čas sukne iz dimnjaka parobroda "*Prince of Galles*" crn dim, a kotao sikćući ispusti suvišnu paru. Na glas zvona, koje je nekoliko puta glasno zazvonilo, požuriše posljednji putnici prema brodu. Tu se užurbalo mnoštvo trgovaca, prekupaca i brojne sluge, koji su se poznavali po kratkim hlačama i dugim kaputima sa uskom bijelom trakom oko vrata.

James Starr nije bio posljednji koji se ukrcao. Ne žureći, uspeo se na palubu "*Prince of Gallesa*". Iako je silno pljuštalo, nijedan od putnika nije ni pomiclao potražiti zaklon u zagušljivom brodskom salonu. Svi ostadoše vani, nepomično sjedeći, umotani u putne pokrivače i ogrtače; neki od njih krijeplili su se s vremenom na vrijeme gutljajem iz ploške gina ili whisky ili, kako tamo vele, "obukli su se iznutra". Zvono zazvoni posljednji put, konopi bijahu odriješeni, a "*Prince of Galles*" se otisnu iz malene luke.

"*Firth of Forth*" je ime zaljeva što se prostire između grofovija Fife na sjeveru, te Linlithgow, Edinburgh i Haddington na jugu. On zapravo predstavlja ušće nevelike rječice Forth koja, vrlo duboka poput Temze ili Merseva, izvire na zapadnim obroncima Ben Lomonda i ulijeva se u kincardinsko more.

Od Granton Piera do drugog kraja zaljeva bio bi samo kratak put, da

nije bilo mnoštva pristajanja, sad uz jednu sad uz drugu obalu. Iz bujnog raslinja na obale Fortha posvuda proviruju gradovi, sela i pojedini zaselci plodne grofovije. James Starr sklonio se pod kapetanski most, što se pružao između pogonskih kotača. Nije se osvrtao na okoliš, koji je i onako bio napola zastrt gustom kišom.

Više je pazio na to da na sebe ne svrati pažnju suputnika. Možda se na brodu nalazio i pisac onog drugog pisma, iako inženjer nije primijetio ništa sumnjivog.

Ostavivši za sobom Granton Pier, "Prince of Galles" krene prema uskom prolazu između rtova South i North Queensferrva, iza kojih Forth tvori neku vrst jezera, po kojem još mogu ploviti brodovi i od stotinu tona. U pozadini su se kroz maglu na obzoru vidjeli snježni vrhunci gorja Grampian.

Doskora parobrod za sobom ostavi selo Aberdom, kao i razvaline samostana iz dvanaestog stoljeća, što se nalaze na vrhu otoka Colm, ostatke dvorca Barnbougle, zatim Donibrisle, gdje je nekoć umoren zet regenta Murrava, te utvrđeni otok Garvin. Prošao je tjesnacem pored Queensferrva, ostavljući na lijevo dvorac Rosvth, u kojem je nekoć stolovala jedna grana Stuartovih, kojoj je pripadala i Crormvellova majka. Prošao je i mimo Blackness Castlea, koji je na osnovi jednog članka ustava uvijek bio pod vojnom prismotrom, te se taknuo kejova malene luke Charleston, u kojoj se krcao vapnenac iz kamenoloma lorda Elgina. Napokon, zvono "Prince of Gallesa" oglasi postaju Crombie Point.

Vrijeme bilo je vrlo ružno. Kiša, šibana jakim vjetrom, rasplinula se u mokre, amo-tamo vitlane oblake.

James Starr se malo uznemiri. Hoće li ga sin Simona Forda čekati, kako je obećao? Iz iskustva je znao da se rudari, navikli na jednolični mir u dubokim ugljenokopima, manje rado izlažu atmosferskim nepogodama od površinskih radnika i seljaka. Od Callandera do rudnika Dochart i okna Yarrow bile su dobre četiri milje. Možda je sin starog predradnika zbog nepogode ostao kod kuće ili je zakasnio. K tome mu padne na pamet da je ono drugo pismo poništavalo prvi poziv, i to ga još više uznemiri.

Ipak čvrsto odluči, ako Harrya Forda i ne bude na kolodvoru kad stigne u Callander, da će sam poći do rudnika Dochart i, ako bude potrebno, čak i do Aberfoylea. Tamo se nadao nešto dozнати o Simonu Fordu i o njegovom sadašnjem prebivalištu.

U međuvremenu je "Prince of Galles" svojim kotačima uporno sjekao vodu, uzdižući velike valove. Sad se od onih oblaka više ništa nije vidjelo,

niti selo Crombie, niti Torrybour ili Torrvhouse, Newmills i Carridenhouse, Nisu se vidjeli ni Kirkvrange i Salt Pans, maleno pristanište što leži na ušću kanala Clyde. Sve se to gubilo u vlažnoj magli. Od neprestane kiše nije se video Cubross, stara gradina i razvaline njegove opatije, Citeaux. U sivilu se već izgubio Kircardine sa svojim navozima, gdje je parobrod maloprije bio pristao, Ayrth Castle sa svojom četverokutnom kulom iz trinaestoga stoljeća, te Clarkman s dvorcem sagrađenim za života Roberta Bouea.

"*Prince of Galles*" pristane u Allou da bi iskrcao nekoliko putnika. Jamesa Starra je nešto stisnulo oko srca kad je poslije punih deset godina opet ugledao ovaj mali gradić, koji je kao središte važne rudarske industrije još i danas hranio brojno mnoštvo radnika. U mašti ponovno odluta dolje pod zemlju, gdje rudari još uvijek uspješno vade podzemno blago. Ovi alloaški rudnici, u neposrednom susjedstvu aberfoyleskih, još uvijek su obogaćivali grofoviju, dok su potonji već bili potpuno iscrpljeni i u njima nije bilo ni jednog radnika.

Kad je parobrod krenuo iz Alloa, morao se mučno izvijati kroz mnoge zavoje što ih Forth čini u svojem toku dugom devetnaest milja. Za jedan sat ukazaše se, preko neke čistine, razvaline Cambuskennethske opatije, koje potječu iz dvanaestog stoljeća. Na to parobrod dospije do dvorca Stirling i kraljevskog zamka istog imena. Odavde, premošćena s dva mosta, rječica Forth više nije bila plovna za brodove s katarkama.

Tek što je "*Prince of Galles*" pristao, inženjer iskoči na obalu. Učas je stigao na stirlinški kolodvor, a sat kasnije izađe iz vlaka u Callanderu, velikom selu na lijevoj obali Leitha. Pred kolodvorom je čekao mladi čovjek, koji mu smjesta pride. Bio to Harry, sin Simona Forda.

PODZEMLJE SJEDINJENOG KRALJEVSTVA

Da se uzmogne razumjeti ono što će doći, dobro će biti ako ukratko predočimo povijest nastanka kamenog ugljena. U vrijeme geološke epohe, dok je Zemlja još bila u nastajanju, okruživala ju je gusta atmosfera, u kojoj je osim obilnih vodenih para bila i velika količina ugljične kiseline. Pomalo je ta para pretvarala u diluvijalnu kišu, koja je padala na zemlju tolikom silinom, kao da je nahrupila iz tisuća milijuna boca mineralne vode. Svakako, taje tekućina bila prepuna ugljične kiseline što se prolila na nepostojanu zemlju, još uvijek izvrgnutu čas bržim čas sporijim promjenama, pod vanjskim utjecajem sunčeve topline i vlastitom unutarnjom vatrom. Unutrašnja toplina nije se u ono doba još bila povukla u samo središte zemlje, već je izbjijala kroz mekanu koru, čime se objašnjava i ona divovska i bujna vegetacija, kakva danas još možda postoji na Veneri i Merkuru, uslijed njihove malene udaljenosti od Sunca.

U ono vrijeme još neoblikovani kontinenti bili su prekriveni golemim šumama. Ugljične kiseline, tako nužne biljne hrane, bilo je napretek. Svo je raslinje bio poput drveća, zeljastih i vlatičastih biljki nije još bilo. Svuda su se vidjele one prilično jednolične divovske biljke bez cvijeta i ploda, koje još ne bi mogle poslužiti kao hrana živim stvorovima: Zemlja je morala postati još zrelijom, da omogući razvoj životinja.

U antediluvijalnim šumama prevladala je vrsta cjevastih kriptogama. Kalamite, podvrsta drvu sličnih vretenaca, lepidodendroni, divovske, dvadeset pet do trideset metara visoke, a u korijenu po metar debele ljkopodije, paprati, sigilarije začudne veličine, od kojih je nekoliko primjeraka pronađeno u rudnicima St. Etiennea same divovske biljke, čije srodne potomke danas nalazimo tek među najnižim vrstama biljka naše napućene zemlje to bijahu, po broju vrsta doduše malobrojni, ali po rastu golemi predstavnici biljnog carstva, koji su isključivo tvorili prašume onog vremena.

Ovo drveće izraslo je iz neke vrste beskrajne lagune, mješavine slatke i slane vode. Požudno je usisavalo ugljičnu kiselinu iz atmosfere, za disanje još nepodesne, tako da možemo reći da je to drveće bilo određeno onu ugljičnu kiselinu učiniti neškodljivom i pohraniti je u zemaljskoj utrobi, u obliku kamenog ugljena.

U to su vrijeme Zemljom harali silni zemljotresi, kao posljedica

unutrašnjih previranja, koji su brzo mijenjali još neodređeno obliče Zemljine površine. Na jednom bi se mjestu tlo užvisilo i od njega postale planine, a drugdje su se otvarale provalije, ponori i udubine, korita kasnijih mora i oceana. Pri tom su se u podzemlje urušavale čitave šume, dok ne bi naišle na već otvrdnutu granitu podlogu i dok se nagomilavanjem ne bi zgusnule u manje pomicnu cjelinu. Naime, unutrašnjost Zemlje je geološki složena ovako: najdonja je paleozoička ili primarna formacija (sa ruljom, granitom itd.), a u njezinim gornjim slojevima, pod tzv. crvenom pješčinom, naslagen je kameni ugljen. Za njom dolazi mezozoička ili sekundarna formacija (sa šarenom pješčinom, ljušturnim vapnom itd.), iznad ove je kainozoička ili tercijarna formacija i napokon kvaternarna, područje starijih i novijih aluvija (naplavina).

U ono, nazovimo ga djetinjsko doba, Zemljom je jurila u korita još nesputana i uslijed obilnog isparivanja posvuda

S sigilarije začudne veličine prisutna voda, noseći sobom s tek nastalih klisura otplavljeni škriljevac, pješčinu i vapnenac. Ovo kamenje taložilo se iznad tresetišta šuma i tako stvorilo elemente što su prekrili slojeve kamenog ugljena. S vremenom razumije se, ovdje se radi o milijunima godina ovi slojevi otvrdnuše i poklopiše svu onu gomilu urušenih šuma čvrstim oklopom oblutka, škriljevca, čvrste odnosno prhke pješčine, pijeska i šljunka.

A što se događalo u toj golemoj stupi, u čijim se različitim dubinama naslagao vegetabilni materijal? Dogodio se pravi kemijski proces, neka vrst destilacije. Sav ugljik iz onih nakupina biljaka skupio se ondje i malopomalo od toga posta kameni ugljen, pod dvostrukim djelovanjem silnog pritiska i vrlo visoke temperature, koja je potjecala od u to vrijeme još bliske vatre iz unutrašnjosti zemlje.

Uslijed ove polagane i nezaustavljive reakcije, jedno carstvo je ustupilo mjesto drugome. Biljke se pretvorile u rudu. Sve, stoje prvih dana svoj vegetativni život imalo zahvaliti obilju hrane, sad se okamenilo. Različiti predmeti, što su bili dospjeli među one silne, još nepotpuno promijenjene biljne gomile, ostavile svoj otisak na drugim, brže stvrdnutim predmetima, koji su ih poput hidrauličnog tjeska stisnuli neizmjerno jakim pritiskom. U isto doba nastadoše na još mekšem kamenom ugljenu oni nježni, upravo fino crtani otisci školjki, zoophvta, morskih zvijezda, polypa, spirifora, dapače i otisci riba i guštera, što ih je voda naplavila. Kod stvaranja ugljenih nasлага veliku je ulogu morao igrati pritisak. Po svoj prilici, jakost pritiska je utjecala

na tvorbu različitih vrsta kamenog ugljena, što ih sada rabi

Ovdje valja primijetiti da danas ove biljke, čije otiske nalazimo, rastu samo u ekvatorijalnim krajevima. Otud zaključujemo, daje u to vrijeme na čitavoj površini Zemlje vladala jednaka temperatura, bilo daje ta toplina potjecala od toplih vodenih struja, ili prodirala kroz porazniju zemaljsku koru. Tako se tumači nastanak slojeva kamenog ugljena širom Zemljine kugle. Tako u najdubljim slojevima zemlje nalazimo antracit, bez gotovo ikakvih primjesa, ali zato pun ugljika. U višim slojevima nalazimo lignit i fosilno drvo, u kojima ima mnogo manje ugljika. Između ovih krajnih slojeva nalazimo, već prema jakosti pritiska na one taložine, grafit, masni i suhi kameni ugljen.

Tomu što se treset nije dalje preobrazio, razlogom može biti samo izostanak potrebnog pritiska.

Kameni ugljen, dakle, gdje god ga u zemlji pronašli, nastao je po prilici ovako: prostrane šume geološke epohe urušile su se u zemlju, a njihova biljna supstancija pretvorila se pod utjecajem pritiska i topline i djelovanjem ugljične kiseline u rudu.

Inače darežljiva priroda nije dozvolila da propadnu tolike šume, osiguravajući trajne zalihe goriva u obliku ugljena. Kamenog će ugljena jednog dana nestati, o tome nema dvojbe. Strojevi cijelog svijeta morat će zastati u radu, ako se ugljen ne uspije nadomjestiti drugim gorivim materijalom. U više ili manje daleko doba, nestat će ugljenih naslaga, osim onih koje možda na Gronlandu ili u blizini Baffinovog mora prekriva vječni led, zbog čega se na njihovo iskorištavanje ne može ni pomisljati. To je neumitna sudbina! Sad još tako bogate američke naslage ugljena oko velikog Slanog jezera, u Oregonu i Kaliforniji, jednog će se dana potpuno iscrpiti. To isto dogodit će se i sa naslagama Cap Bretona, St. Laurenta, Alleghanva, Pennsylvanije, Virginije, Illinoisa, Indiane i Missouria. Iako je Amerika deset puta bogatija ugljenom nego svi ostali dijelovi svijeta, ipak neće proći mnogo stoljeća, a stoglava neman industrija progutat će i posljednji komadićak kamenog ugljena.

Nestašica kamenog ugljena najprije će se osjetiti u starome svijetu. Istina, u Abesiniji, Natalu, oko Zambezija, u Mozambiqueu, na Madagaskaru, ima još bogatih zaliha toga mineralnoga goriva, ali njihovo je iskorištavanje vrlo otežano.

Zalihe Kine, Indokine, Indonezije, Japana i Srednje Azije, bit će dosta brzo iscrpljene. Engleska će zacijelo tako bogate australske žile kamenog ugljena potpuno izrabiti prije nego Sjedinjenom kraljevstvu

ponestati goriva. Ali u to će vrijeme već odavno biti napušteni svi, do posljednje žilice potpuno iscrpljeni, europski ugljenokopi.

Veličinu zemaljskih naslaga ugljena prikazat će nam sljedeće brojke. Najbogatija ugljenom nedvojbeno je Sjeverna Amerika sa 30.000.000 hektara ugljenokopa; za njom slijede Engleska sa 1.570.000 hektara, Francuska sa 350.000, Pruska i Saska sa 300.000, te Belgija, Španjolska i Austrija¹, svaka sa po 150.000.1 Rusija, Kina i Japan bogati su ugljenom. Godišnja proizvodnja u posljednjih deset godina iznosila je, prosječno: u Engleskoj 104.791.415 tona, u Pruskoj 22.731.532 tone, u Francuskoj 12.904.100 tona, u Belgiji 12.755.822 tone, u Austrougarskoj 6.081.736 tona, u Saskoj² 2.871.553 tone; u cijeloj Evropi 167.243.000 tona. K tome je Amerika godišnje proizvodila po prilici 26.000.000, Australija 788.000, Azija 558.000 tona, u ukupnoj vrijednosti od nešto preko jedne milijarde krune.

U Evropi je nedvojbeno Velika Britanija najbogatija ugljenom. Izuzevši Irsku, u kojoj gotovo da i nema mineralnog goriva, ona posjeduje ogromne, ali zato ipak iscrpive naslage ugljena. Najbogatija od pojedinih kotlina, dolina Newcastlea, koja se nalazi u grofoviji North Umberland, proizvodi na godinu po prilici 30.000.000 tona, tj. skoro trećinu engleske potrošnje, a dva i pol puta toliko, koliko proizvodi cijela Francuska. Gallska kotlina, koja je u Cardiffu, Swansea i Newportu okupila čitav narod rudara, proizvodi na godinu 10.000.000 tona toliko traženog galleskog kamenog ugljena. Pored toga, iz Zemljine se unutrašnjosti ugljen crpi u kotlinama grofovija York, Lancaster, Derby i Stafford, čije su zalihe doduše manje izdašne, ali ipak vrlo znatne. Napokon, između Glasgowa i Edinburgha, tj. u onom dijelu Škotske u koji su se tako duboko usjekla oba mora, prostire se jedna od najprostranijih ugljenih kotlina. Sva ova područja bogata ugljenom obuhvaćaju, kako smo napomenuli, prostor od skoro šesnaest stotina tisuća hektara i proizvode na godinu ogromnu količinu od skoro sto i pet milijuna tona tog crnog goriva.

Unatoč svega toga, potrebe trgovine i industrije rastu tako silno, da će i ti bogati izvori morati jednom presahnuti. Još neće započeti treće tisućljeće, računajući od Kristova poroda, a rudareva će ruka u Evropi već isprazniti ova skladišta, u kojima je da se poslužimo omiljenom uzrečicom nagomilana sunčana toplina prvih zemaljskih dana'.

Upravo u vrijeme, u kojem se zbiva naša pripovijest, prekomjernim se iskapanjem iscrpilo jedno od najvećih nalazišta u Škotskoj. Dogodilo

se to na deset do dvanaest milja širokom području između Edinburgha i Glasgowa, a ticalo se Aberfoyleskih rudnika, koji su, kako znamo, tako dugo bili pod tehničkom upravom Jamesa Starra.

Već je deset godina u tim rovovima i oknima mirovao svaki rad. Nisu se pronašle nove žile, unatoč pokusima i bušenju u dubinu od petnaest stotina, pače i do dvije tisuće stopa. Kad je James Starr odustao od dalnjih pokušaja, učinio je to čvrsto uvjeren da je i najmanja ugljena žila iscrpljena do svojih zadnjih izdanaka.

U takvim je prilikama jasno da bi pronalazak novoga ugljenoga sloja u Engleskoj bio događaj prvoga reda.

Uzevši u obzir rastuću potrošnju kamenog ugljena, računa se da će mineralnog goriva u Europi ponestati: u Francuskoj za 1140 godina, u Engleskoj za 800 godina, u Belgiji za 750 godina, u Njemačkoj za 300 godina.

U svakom slučaju, Amerika bi ga, kod proizvodnje od 500.000.000 tona, mogla imati dovoljno za 6000 godina.

Jesu li se novosti, što mu ih je obećao Simon Ford, odnosile na takav pronalazak? James Starr je sebi postavio to pitanje s potajnom željom da odgovor bude povoljan.

Ukratko, zar su ga zvali u drugi kraj one bogate crne Indije na ponovni rad? Od svega se srca tome nadao.

Doduše, ono drugo pismo mu je svrnilo misli iz prvobitne kolotečine, ali sad je na njega polagao mnogo manje važnosti. Sin staroga predradnika bio je tu i čekao ga na dogovorenom mjestu. Dakle, ono anonimno pismo nije trebalo uzeti ozbiljno.

Čim je inženjer stao nogom na zemlju, mladić mu pride.

"Jesi li ti Harry Ford?" živahno ga zapita James Starr, bez svakog drugog uvoda.

"Da, gospodine Starr."

"Jedva bih te prepoznao, sinko! U kakvog li se muškarca u ovih deset godina pretvorio onaj dječak!"

"Ja sam vas odmah prepoznao," odvrati mladi rudar. "Niste se nimalo promijenili. Vi ste, gospodine Starr, još uvijek onaj isti koji me na rastanku kod rudnika Dochart zagrljio. Oh, takvo što se ne zaboravlja tako lako."

"Prije svega, pokrij glavu, Harry," opomene ga inženjer, "kiša pada kao iz kabla, pa ne moraš iz čiste pristojnosti zaraditi kakvu prehladu."

"Hoćete li da se negdje sklonimo dok kiša ne prestane, gospodine

Starr?" zapita Harry Ford. "Ne, Harry. Vrijeme je dragocjeno. Po svemu će cijeli dan kišiti, a meni je žurba. Dakle, podimo."

"Kako vi želite," odvrati mladić.

"Reci mi, Harry, je li ti otac dobrog zdravljja?"

"Posve zdrav, gospodine Starr!"

"A majka?"

"I majka također."

"Tvoj mi je otac pisao da ćemo se naći kod okna Yarrow?"

"Ne, pismo sam ja pisao."

"Ali Simon Ford mi je tada pisao drugo pismo, kojim otkazuje ovaj sastanak?"

"On, ne, zacijelo nije," odvrati mladi rudar.

"Dobro, dakle!" završi James Starr, ne spomenuvši više ništa o onom drugom anonimnom pismu.

Nakon nekog vremena ponovno nastavi:

"Možeš li mi kazati što mi to dobri, stari Simon ima priopćiti?"

"Moj otac vam to želi sam reći."

"Ali ti znaš o čemu se radi?"

"Znam."

"Dobro, Harry, neću te više ispitivati. Hajdemo, dakle. Baš gorim od želje da popričam sa Simonom Fordom. Da, sad sam se sjetio gdje sad živi?"

"U rudniku."

"Kako? U rudniku Dochart?"

"Da, gospodine Starr," potvrdi Harry Ford.

"Dakle, tvoja obitelj nije napuštala ugljenokop, kad je u njemu prestao rad?"

"Niti za jedan dan, gospodine Starr. Pa, vi poznajete oca. Tamo gdje je ugledao svjetlo dana, tamo želi i umrijeti!"

"Razumijem, Harry... da, da, znam to! Rudnik je njegovo rodno mjesto i nije ga htio napustiti. Je li vam tamo dobro?"

"Zacijelo, gospodine Starr. Mi se volimo od srca, a potrebe su nam malene."

"Lijepo, Harry," reče inženjer. "Krenimo, dakle!"

Praćen mladićem, James Starr je požurio callanderskim ulicama. Deset minuta kasnije, grad im je već bio za leđima.

RUDNIK DOCHART

Harry Ford bio je visok, čvrst i stasiti mladić od dvadeset pet godina. Već se od najranije mladosti isticao među vršnjacima svojom ozbiljnošću i promišljenošću. Pravilne crte lica, velike, blage oči, bujna, više smeđa nego plava kosa, pristao lik, sve ga je to činilo najsavršenijim tipom Lowlandera, najljepšeg soja nizinskih Škota. Očvrsnut teškim radom u rudniku još od djetinjstva, bio je ne samo vjeran prijatelj, već i čvrst i neiskvaren čovjek. Dijelom po očevom naputku, a dijelom sam od sebe, oduvijek je marljivo radio i stekao takva znanja da je u dobi, dok je još trebao biti učenik, mogao podučavati druge, stoje mnogo značilo u zemlji koja je, uslijed visoko razvijenog školstva, imala samo malo neznanica. Iako mu prvih godina lopata nije izlazila iz ruku, Harry Ford si je znao pribaviti nužnu izobrazbu, koja mu je omogućila pristup u rukovodstvo ugljenokopa i nedvojbeno bi bio naslijedio oca na mjestu predradnika u rudniku Dochart, da nije došlo do njegovog zatvaranja.

James Starr je bio dobar pješak, pa ipak je svojeg voditelja mogao slijediti tek kad je ovaj usporio korak.

Kiša je malo popustila. Velike kaplje raspršile su se prije nego su pale na zemlju. Sad je to bila još samo vlažna izmaglica, koju je svježi vjetar rastjerivao nad tlom.

Harry Ford i James Starr, mladić je nosio inženjerovu laganu prtljagu, išli su tako jednu milju uz lijevu obalu rijeke, prateći sve njezine zavoje i lukove, a onda krenuše dolinom, cestom koja je vodila ispod velikog, kišom namočenog drveća. S obje strane ceste prostirale su se bujne livade i pašnjaci okolnih imanja. Raštrkana stada pasla su sočnu travu. Većinom su to bile krave bez rogova ili malene, svilenorune ovce, nalik dječjim igračkama. Uz njih nije bilo pastira, valjda su se negdje sklonili pred nepogodom, ali su zato oko povjerenog im stada trčkarali "*Collyji*", psi nadaleko čuvene i po budnosti poznate pasmine.

Okno Yarrow bilo je po prilici četiri milje udaljeno od Callandera. Dok je žustro koračao naprijed, u duši Jamesa Starra budili su se vrlo čudni osjećaji. Nije bio ovdje još od onog dana kad su posljednje tone kamenog ugljena iz Aberfoyleskog rudnika ukrcane u vagone za Glasgow. Bučniju i djelatniju industriju sad je odmijenilo poljodjelstvo. Kontrast se opažao posebno zimi, kad je svaki poljski rad mirovao. Prije su rudnici ovaj kraj oživljavalii u svako doba godine, kako nad zemljom,

tako i u njezinoj utrobi. Dan i noć štropotali su teški rudarski vagoneti. Sad zatrpane tračnice na sagnjilim su pragovima škripile pod njihovim teretom. Tamo gdje su prije vozili tramvaji iz rudnika, sad su bile samo kamenite ili zemljane ceste. Jamesu Starru pričini se kao da prolazi pustinjom.

Inženjer se turobno osvrne uokolo. Zastao je da predahne. Osluškivao je, ali zrak više nije podrhtavao od dalekog piska i hukanja parnih strojeva. Na obzoru se nigdje od industrijalaca tako rado viđen crni dim nije miješao s gustim atmosferskim oblacima. Nijedan visoki, obli ili uglati dimnjak nije izbacivao svoj dim uz pogon iz kojeg je sam crpio hranu, niti jedna ispušna cijev nije glasno ispuštala izrabljenu paru. Zemlja, prije sva crna od ugljene prašine, sad je izgledala čistija, na što se oči Jamesa Starra nikako nisu mogle priviknuti.

Kad je inženjer zastao, zastane i Harry Ford. Mladi rudar je čekao, ne prozborivši ni riječi. Dobro je shvaćao što se zbiva u inženjerovoju duši, jer je i sam osjećao isto on, dijete rudnika, koji je cijelu svoju mladost proveo u dubini zemlje.

"Da, Harry," započe James Starr, "ovdje se sve promijenilo. Pa ipak, moral je tako biti, jer je ponestalo ugljena. Žališ li za onim danima?"

"Oh da, zacijelo gospodine Starr," odvrati Harry Ford. "Posao je bio težak, ali zanimljiv, poput borbe."

"Tako je, sinko moj! Bila je to neprestana borba, borba s opasnošću urušavanja, požara, poplave, praskavog plina, što poput munje ubire svoje žrtve! Bilo je potrebno mnogo srčanosti! Pravo veliš, bijaše to borba, život pun napetosti!"

"Alloaški rudari bili su bolje sreće od onih u Aberfoyleu, gospodine Starr."

"Svakako, Harry," odvrati inženjer.

"Oh, doista, vječita je šteta," živahno nastavi mladić, "što se cijela zemlja ne sastoji od kamenog ugljena! To bi bile zalihe za nekoliko milijuna godina!"

"Zacijelo, Harry, ali mora se priznati da je priroda vrlo mudro učinila kad je naš planet sazdala poglavito od pješčine, vapnenca i granita, od nezapaljivih tvari."

"Ne mislite valjda reći, gospodine Starr, da bi ljudi napisljetu sagorjeli cijelu Zemlju!"

"Zacijelo, sinko moj," odvrati inženjer. "Do zadnjeg komadića Zemlje nestalo bi u parnim kotlovima lokomotiva, lokomobila, parobroda i

plinara i bila bi to propast cijelog svijeta."

"Toga se više ne trebamo bojati, gospodine Starr. Pa ipak, kamenog će ugljena nestati, i to možda brže nego su izračunali statističari."

"Bez dvojbe, Harry. Stoga, po mojem mišljenju, Engleska krivo čini kad kameni ugljen prodaje za zlato drugim narodima."

"To je istina," potvrdi Harry.

"Znam vrlo dobro," nastavi inženjer, "da hidraulika i elektricitet još nisu rekli svoju posljednju i da će se te dvije sile jednom dobro iskoristiti. Ali bilo kako mu drago, kameni se ugljen dade tako zgodno upotrijebiti i udovoljava tolikim potrebama industrije. Nažalost, ljudi ga ne mogu sami opet proizvoditi. Ako se šume na Zemlji neprestano obnavljaju pomoću topline i vode, to se ne događa i sa naslagama u Zemljinoj utrobi. Naš planet sigurno više nikad neće moći stvoriti one preduvjete koji su nužni za nastanak kamenog ugljena." Čavrljajući ovako, James Starr i njegov pratilac ponovno su žustro krenuli naprijed. Jedan sat nakon što su krenuli iz Callandera, stigoše do rudnika Docharta.

Tužni izgled napuštenog postrojenja neugodno bi se bio dojmio i onoga kojeg se to nije ticalo. Izgledalo je kao kostur nekad živog tijela.

Unutar prostranog, s nekoliko kržljavih stabala omeđenog četverokuta, zemlja je još uvijek bila prekrivena ugljenom prašinom, ali nigdje više nije bilo ni troske, niti komadića kamenog ugljena. Sve je bilo odneseno i odavno potrošeno.

Na jednom niskom brežuljku još uvijek je stajala golema, višekatna skela, nagrivena suncem i kišom. Nad njom se vidjelo ogromno željezno kolo, a pod njim veliki valjci, oko kojih je bilo namotano čelično uže, stoje podizalo škrinje s ugljenom. U dnu skele su se nalazile sada razvaljene prostorije za strojeve, čiji su čelični i bakreni dijelovi nekoć tako blistali sjajem. Tu i tamo su na zemlji ležali ostaci zidina, između polomljenih i mahovinom obraslih greda. Raspucala i onečišćena punila, zupčanici bez zubaca, izvrnuti vagoneti, pojedinačne prečke podupirača, što su stršile kao trnoviti nastavci na hrptu kakvog ihtiosaurusa, tračnice preko napola porušenog vijadukta, pridržavane od

Izgledalo je kao kostur nekad živog tijela, samo dva ili tri ruševna stupa, koje bi jedva izdržale i prazan vagonet eto, takav je tužan izgled danas pružao rudnik Dochart.

Obzidani rub ulaza u okno, kojemu se kamenje rasklimalo, nestajao je pod nabujalim korovom. Tu su se još raspoznavali tragovi lifta za vađenje ugljena, a tamo mjesto na kojem su ga nekoć istovarivali da ga

razvrstaju po kakvoći i veličini. Sa strane su ležale polomljene bačve, a na njima komadići lanaca, komadi ogromnih balvana, limene ploče raspuknutoga kotla, svijene motke sisaljki, vjetrom uzdrmani nogostupi, uski klimavi mostići, raspucani zidovi, napola propali limeni krovovi, što su prije natkrivali ciglarske peći koje svojim obijeljenim dnom sliče modernim topovima, dok im je stražnji dio optočen čeličnim obručima. Sve to odavalo je utisak zapuštenosti, bijede, žalosti čega se u tolikoj mjeri ne može naći niti kod ruševina kojeg starog dvorca ili ostataka neke porobljene utvrde.

"Užasne li pustoši!" reče James Starr, pogledavši mladića, ali ovaj nije ništa odgovorio. Obojica podoše pod krovište nad otvorom okna Yarrow. Otuda su još vodile ljestve do najdubljih hodnika rudnika.

Inženjer se nadnese nad otvor.

Tu, gdje se prije čuo fijuk zraka što su ga usisavali golemi ventilatori, sad je zijeavao tek tiki ponor.

James Starr i Harry Ford stupiše na prve ljestve.

U vrijeme dok se ovdje još radilo, rad Aberfoyleskih rudnika opsluživali su mnogi mudro konstruirani strojevi: liftovi za vađenje ugljena, što su nekoć klizili po drvenim žljebovima, pokretne ljestve, nazvane "*manengines*", koje su jednostavnim pomicanjem gore i dolje omogućivale rudarima bezopasno spuštanje i lako dizanje.

Naravno, sve su bolje naprave bile uklonjene kad je prestao rad. U oknu Yarrow ostao je tek dugi niz ljestava, koje su na svakih pedeset stopa bile odijeljene nekom vrsti podnica. Po trideset tako jedna pod drugom poredanih ljestava silazilo se do dna najdonje galerije, u dubinu od tisuću petsto stopa. Bio je to jedini izlaz iz rudnika Dochart na površinu. Zrak u oknu Yarrow se obnavljao tako stoje nekoliko galerija bilo povezano s jednim drugim, više položenim otvorom. Kroz otvor u koji su ušli izlazio je topliji zrak, a svježije ulazio kroz onaj niži.

"Ja će za tobom, sinko," reče inženjer, davši mladiću znak da prvi pode dolje.

"Kako želite, gospodine Starr."

"Imaš li svjetiljku?"

"Dakako. Ah, kad bi to još bila sigurnosna svjetiljka, kojom smo se nekoć morali služiti!"

"Da," odvrati James Starr, "praskavog se plina više ne trebamo bojati."

Harry izvadi jednostavnu uljnu svjetiljku i zapali žižak. Sad kad u

rudniku više nije bilo ugljena, nije se mogao razvijati ni ugljikovodik. Eksplozije se nije trebalo bojati, pa nije trebalo zaštiti plamen žičanom mrežom koja inače služi da bi spriječila zapaljenje ugljenih plinova izvan svjetiljke. U to vrijeme već tako poboljšana Davyjeva sigurnosna svjetiljka ovdje više nije bila u uporabi. Opasnosti više nije bilo, jer je nestalo uzročnika te opasnosti, goriva koje je nekad predstavljalo bogatstvo rudnika Dochart.

Harry se počne spuštati niz prečke prvih ljestava. James Starr ga je pratio. Doskora se obojica nađoše u gustom mraku, koji je plamičak svjetiljke jedva probijao. Mladić je podigao svjetiljku iznad glave, osvjetljujući put svojem pratiocu.

Sporim rudarskim korakom su se već spustili niz deset ljestava. James Starr je, koliko je to dozvoljavalo sumorno svjetlo, razgledao stijene okna, čija se drvena oplata još bila očuvala, premda tu i tamo već sagnjila.

Na petnaestoj podnici, na polovici puta, na trenutak zastadoše.

"Nažalost, ja više nemam tvoje noge, sinko," reče inženjer, duboko uzdahnuvši. "Međutim, ipak još uvijek ide."

"Zdravlje vas još služi, gospodine Starr," odvrati Harry. "Kod mene to nije čudno, jer sam tako dugo živio u rudniku."

"Dobro govoriš Harry. Kad je i meni bilo dvadesetak godina, s lakoćom sam se, gotovo bez odmora, spuštao do dna. No, pođimo dalje."

Ali upravo u času kad su htjeli stupiti na sljedeće ljestve, iz dubine do njih dopre nekakav glas. Dolazio je do njih poput polagano narastajućeg vala i bio sve glasniji.

"No, tko to dolazi?" zapita inženjer, zadržavši Harrvja.

"Ne znam," odvrati mladi rudar.

"To nije glas tvojeg oca."

"Ne, zacijelo ne, gospodine Starr."

"Možda kojeg susjeda...?"

"Mi nemamo susjeda dolje u rudniku. Mi smo tamo sami, posve sami."

"Dobro, pustimo dakle tog uljeza da prvi prođe," reče James Starr. "Po rudarskom običaju, oni što silaze trebaju propustiti onoga što izlazi."

Obojica počekaše. Glas se sad razlijegao posve glasno i jasno, kao da dopire iz vrlo akustičnog prostora. Doskora mladićevo uho prepozna poneku riječ neke dobro poznate škotske pjesme.

"To je pjesma o jezerima!" kliknu Harry. "Smio bih se okladiti da je

to Jack Ryan."

"Tko je taj Jack Ryan što tako krasno pjeva?" zapita James Starr.

"Moj stari drug iz rudnika," odvrati Harry i nadnese se nad ljestve.
"Hej, Jack," zazva u dubinu.

"Jesi li to ti, Harry?" odjeknu odozdo. "Počekaj, evo me, stižem."

Ponovno se začula pjesma. Nakon nekoliko minuta u svjetlu svjetiljke se ukaže mladić od kojih dvadeset pet godina, vedra lica, veselog pogleda, nasmijanih usta i svijetloplave kose. Učas se našao na podnici petnaeste ljestve. Odmah prihvati Harryjevu ruku i srdačno mu je stisne na pozdrav.

"Oh, baš mi je drago što sam te sreo!" kliknu on. „Tako mi svetog Munga, da sam znao da ćeš danas izaći gore, prišedio bih si silazak u Yarrow."

"Ovo je gospodin James Starr," reče Harry, okrenuvši svjetiljku prema inženjeru, koji je stajao u polutami.

"Gospodin Starr," kliknu Jack Ryan. "Naš gospodin inženjer! Više vas ne bih prepoznao. Otkako više nisam u rudniku, oči su mi se odviknule prepoznavati u polutami."

"A ja se sad sjećam veselog momka, koji je uvijek rado pjevao. Od tog je vremena prošlo već deset godina, sinko moj! Ali taj veseljak si bio ti, zar ne?"

"Ja glavom, gospodine Starr. Ako sam i promijenio zanimanje, ipak mi je ostala vesela čud. Eh, bolje je pjevati i smijati se, nego kukati i plakati!"

"Zacijelo, Jack Ryan. A čime se baviš otkako je ovdje prekinut rad?"

"Radim na imanju u Melroseu, u blizini Irvinea, u grofoviji Renfeew, nekih četrdeset milja odavde. U Aberfoyleskim rudnicima mi je svakako bilo bolje. Lakše sam baratao kukom nego motikom. Osim toga, u rudniku je bilo toliko akustičnih prostorija, gdje su pjesme bolje odjekivale nego tamo gore!... Sigurno želite posjetiti staro okno, gospodine Starr?"

"Da, Jack," potvrdi inženjer. "Tad vas neću zadržavati..."

"Ali reci mi Jack," zapita Harry, "što te danas vodilo dolje, do naše kolibe?"

"Htio sam te posjetiti," odvrati Jack Ryan, "i pozvati te na pučku svečanost u Irvine. Ti znaš da sam ja seoski piper*! Bit će pjesme i plesa!"

---

*Gajdaš, svirač na gajdama.

"Hvala ti, Jack, ali neću moći doći."

"Nećeš moći?"

"Da, posjet gospodina Starra mogao bi se odužiti, a ja moram gospodina inženjera otpratiti i natrag u Callander."

"Ali Harry, sajam u Irvineu je tek za osam dana. Mislim da posjet gospodina Starra neće toliko potrajati, a tad te više ništa neće zadržavati u vašoj kolibi."

"Obećaj, Harry," uskoči inženjer, "da ćeš prihvati Jackov poziv."

"Dobro dakle Jack, doći će," reče Harry. "Za osam dana ćemo se vidjeti na svečanosti u Irvineu."

"Dakle, za osam dana, ali nemoj zaboraviti," odvrati Jack Ryan. "A sada, ostaj mi zdravo, Harry. Zbogom, gospodine Starr! Baš mije milo što sam vas opet vidoio. Izvijestit će sve prijatelje. Nitko vas još nije zaboravio, gospodine inženjeru."

"I ja se uvijek rado svih sjećam," reče James Starr. "Hvala vam za to, u ime svih njih," odvrati Jack Ryan.

"Zbogom, Jack," reče Harry, stisnuvši ponovno ruku svojem prijatelju. Jack Ryan uskoro iščeznu, dok mu je pjesma opet odzvanjala oknom.

Četvrt sata kasnije spustiše se James Starr i Harry sretno niz posljednje ljestve i nađoše se na dnu najnižeg rudničkog kata.

Iz malene kružne prostorije na dnu okna na sve su strane izlazili hodnici, posljednje izdašne žile rudnika. Prodirali su kroz škrjljevac i pješčinu i bili djelomično poduprti ogromnim balvanima, a djelomično, gdje je zemlja bila ruševna, podzidani. Neke su opet ispunili kamenjem izvučenim iz drugih rovova. Tu i tamo ogromni kameni stupovi su podupirali svod na kojem su počivale tercijalne i kvaternalne zemljane naslage.

U tim hodnicima, koje su nekoć osvjetljivale svjetiljke rudara, odnosno električno svjetlo koje su pred zatvaranje rudnika bili uveli, sad je vladala gusta tama. Ali tamnim hodnicima više nije odjekivala škripa rudarskih kolica po tračnicama, niti glasovi vozača kolica, njiska konja ili mazgi, niti udarci kopača ili prasak potpaljenih mina.

"Želite li malo predahnuti, gospodine Starr?" zapita mladić.

"Ne, sinko moj," odvrati inženjer, "rado bih što prije bio u kolibi staroga Simona."

"Tad podite za mnom, gospodine Starr, vodit će vas, iako znam da bi i sami još pogodili put u ovom tamnom labirintu."

"Zacijelo, jer mi je cijeli plan starog rudokopa još uvijek pred očima."

Harry pode naprijed, podigavši svjetiljku uvis da posvijetli inžinjeru. Visoki hodnik bio je gotovo nalik na pokrajnju lađu ogromne crkve. Noga prolaznika spoticala se o pragove tračnica, koje su zaostale iz vremena dok se ovdje još radilo.

Jedva su prevalili pedeset koraka, kad je pred Jamesa Starra pao ogroman kamen.

"Čuvajte se, gospodine Starr," kliknu Harry, prihvativši inženjera za ruku.

"To se samo odvalio kamen, Harry. Ovi stari slojevi nad nama nisu baš osobito čvrsti, pa..."

"Gospodine Starr," odvrati Harry, "meni se učinilo da je taj kamen bio bačen... da ga je bacila ljudska ruka!..."

"Da je bačen?" zapita James Starr. "Što želiš time reći?"

"Ništa, ništa... gospodine Starr," odvrati Harry, izbjegavajući odgovor, ali je oči usmjerio u stijenu kao da će je probiti pogledom. "Podimo dalje. Dajte mi ruku, pa se ne trebate bojati da ćete posrnuti."

"Evo me, Harry!"

Obojica podoše dalje, ali se Harry cijelo vrijeme ogledavao i svojom svjetiljkom osvjetljavao mračan hodnik.

"Hoćemo li uskoro stići?" zapita inženjer. "Najdulje za deset minuta."

"Dobro."

"Ipak je čudnovato," mrmlja je Harry, "to je prvi put da se takvo što dogodilo. Taj je kamen morao pasti baš kad smo mi tuda prolazili."

"Bio je to tek puki slučaj, Harry." Jules Verne

"Slučaj..." ponovi mladić, odmahnuvši glavom. "Da... slučaj."

Odjednom, Harry zastane i počne osluškivati.

"Što ti je, Harry?" zapita inženjer.

"Učinilo mi se da iza nas čujem korake," odvrati mladić i još više napregne sluh. Nakon nekog vremena reče: "Ne, bit će da sam se ipak prevario. Oslonite se o moje rame, gospodine Starr."

"Imam se na što i osloniti," upadne mu James Starr u riječ. "Ti si valjan momak!"

Obojica šutke nastaviše dugim tamnim hodnikom. Harry se više puta osvrtao, ne bi li čuo kakav udaljeni štropot ili primijetio tračak kakvog svjetla.

Ali pred njim i iza njega sve je bilo tamno i tiho.

OBITELJ FORD

Deset minuta kasnije napokon su napustili glavni hodnik. Mladi rudar i njegov pratilac stigli su na čistinu, ako se tim imenom smije okrstiti prostrana, tamna špilja, osvijetljena vrlo slabim tračkom danjega svjetla, stoje prodiralo kroz otvor okna koje je prosijecalo sve gornje naslage. Pomoću ovog okna obnavljao se zrak u rudniku Dochart time, što je topliji zrak iz unutrašnjosti izlazio kroz ovaj visoki odušak.

Malo zraka i svjetla dopiralo je, dakle, i ispod debele naslage škriljevca sve do one čistine. Na mjestu gdje su prije radili ogromni strojevi, što su bili dio pogona rudnika Dochart, već deset godina stanovao je Simon Ford sa svojom obitelji, u tom podzemnom, u škriljevcu usječenom stanu, što ga je stari predradnik volio nazivati svojom "kućicom".

Kako je svojim dugotrajnim, marljivim radom stekao dobru ušteđevinu, mogao je Simon Ford stanovati i pod suncem božjim, među zelenim drvećem, u bilo kojem gradu zemlje. Ali on i njegovi nisu htjeli ostaviti rudnik, u kojemu su se, jednakih misli i nazora, osjećali tako sretni. Njihova "kućica", što je bila petnaest stotina stopa pod površinom Škotske, bila im je osobito mila. Pored mnogih drugih prednosti, ovdje se nisu trebali bojati posjeta poreznika, "stentmatersa", koji utjeruju dosadnu glavarinu.

U ono vrijeme bio je Simon Ford, bivši predradnik rudnika Dochart, usprkos svojih šezdeset godina, još krepak čovjek. Visok, jak i dobro građen, mogao je važiti kao jedan od najboljih "sawneysa" kotara koji je regimentama gorštaka već dao mnoštvo novaka.

Simon Ford potjecao je iz stare rudarske porodice, kojoj je rodoslovje sezalo u ona vremena, kad se u Škotskoj započelo kopati ugljen.

Ne upuštajući se u arheološko dokazivanje jesu li već Grci i Rimljani poznavali kameni ugljen, jesu li Kinezi još prije Kristova rođenja vadili ugljen iz svojih ugljenokopa, ne razbijajući si glavu, je li mineralno gorivo dobilo svoje francusko ime (houille) po nekom kovaču Houillosu, koji je u dvanaestom stoljeću živio u Belgiji možemo posve sigurno ustvrditi, da se kameni ugljen počeo uredno vaditi najprije iz škotskih ugljenih kotlina. Već u jedanaestom stoljeću podijelio je Vilim Osvojitelj dohotke newcastleskih rudnika svojem plemstvu. Iz trinaestoga stoljeća nadalje potječe jedna dozvola za kopanje "morskoga ugljena", koju je izdao

Henrik III. Koncem istoga stoljeća, spominju se već i škotska ugljena polja, kao i ona iz galleškoga okružja.

U ono vrijeme sišli su preci Simona Forda prvi puta u utrobu kaledonske zemlje, da je od koljena do koljena, od oca na sina više nikad ne napuste. Svi bijahu tek obični radnici i skoro kao robijaši prisiljeni na vađenje ugljena. Neki drže, dapače, da su rudari u ugljenokopima, kao i kopači soli onoga doba, bili uistinu pravi robovi. Još u osamnaestom stoljeću bio je taj nazor u Škotskoj tako jak, da su se za vrijeme rata između pretendenata na prijestolje bojali, da bi se onih dvadeset tisuća rudara u Newcastleu moglo pobuniti, da izbore slobodu za koju su sami držali daje nemaju.

No, bilo kako mu drago, Simon Ford ponosio se da je škotski rudar. Vlastitom je rukom radio baš ondje, gdje su mu preci radili kukom, kliještima i sjekirom. Kad mu je bilo trideset godina već je postao predradnikom u rudniku Dochart, tom najznamenitijem rudniku Aberfoylea i mnogo godina obavljaо tu svoju službu neumorno i zdušno. Mučilo ga je samo što je ugljena bivalo sve manje i što se naslućivalo da će ga potpuno nestati.

Neumorno se dao na traženje novih žila po svim Aberfoyleskim rudnicima, koji su bili međusobno povezani podzemnim tunelima i sreća ga je poslužila, te je tekom posljednjih godina poslovanja nekoliko takovih i pronašao. Pri tom mu je mnogo pomogao njegov rudarski instinkt, pa ga je inženjer James Starr zato vrlo cijenio. Moglo bi se reći, daje skoro proricao gdje su ugljene žile u zemlji, baš kao što hidroskop pokazuje gdje su podzemna vrela.

Ali, kako rekosmo, došlo je vrijeme, kad su se zalihe ugljena primicale kraju. Sva istraživanja ostadoše bez uspjeha. Sve žile bile su posvema iscrpljene. Poslovanje je prestalo, a rudara nestade.

To je za većinu rudara bio težak udarac. Tko zna da čovjek, ako je priviknuo na to, ljubi brigu i bijedu, taj se tome neće mnogo čuditi. Simona Forda je to najjače pogodilo. Bio je rudar dušom i tijelom, a mnoštvo veza ga je vezivalo s njegovim rudnikom. U njemu se rodio, u njemu je proveo svoj vijek, pa ga zato nije htio ostaviti niti kad je rad u njemu bio obustavljen. Dakle, ostao je u njemu. Njegov sin Harry pribavljaо je sve potrebno podzemnom kućanstvu, a on sam je u ovih deset godina jedva deset puta izašao na sunce.

"Da idem onamo gore? Pa što će ja tamo gore?" običavaо je govoriti i može se reći da gotovo nikad nije izlazio iz svojeg mračnog doma.

U toj, uostalom posve zdravoj okolini, gdje je vladala uvijek jednakomjerna toplina, stari predradnik nije čutio niti sunčeve žege niti zimskog mraza. I njegovi su se ovdje dobro osjećali. Pa što bi još mogao poželjeti?

Pa ipak je bio vrlo tužan. Priželjkivao je prijašnji život i rad, koji je nekoć ovdje bio tako živ. Pri tom ga je uvijek progona fiksna ideja.

"Ne, ne", opetovano i uporno bi znao tvrditi, "rudnik još nije iscrpljen!"

Zacijelo zlo bi bio prošao svatko koji bi se pred Simonom Fordom usudio dvojiti o tom da će stari Aberfoyle ipak još jednom uskrsnuti od mrtvih. Nikad ga nije ostavila nada da će otkriti nove naslage ugljena, što će rudniku vratiti njegov prijašnji značaj. O, kad bi ustrebalo, rado bi bio i sam opet prihvatio kuku i čekić i svoje staračke, a ipak još krepke ruke okušao na tvrdim pećinama. Pa iako je lutao, bilo sam, bilo sa svojim sinom, po dalekim galerijama i hodnicima, tražio i istraživao, dan za danom vraćao se posve umoran natrag u svoju "kućicu", ali nikad nije očajavao.

Njegova vrijedna družica bila je snažna Madge, "the good wife" "dobra žena", kako to Škoti vele. Kao i njen suprug, ni ona nije htjela ostaviti rudnik. U svakom pogledu dijelila je njegove nade i njegove brige. Ona ga je hrabrla, bodrila i to uvijek tolikom ozbiljnošću, da su joj riječi grijale srce starog predradnika.

"Aberfoyle je samo zaspao, Simone", govorila bi ona. "Zacijelo pravo veliš. To je samo mirovanje, to nije smrt!"

Madge također nije ništa vuklo na površinu. Njih troje nije poznavalo druge sreće, do tihog svojeg života u tamnoj kućici.

Eto, ovamo se zaputio James Starr, prema pozivu što ga je dobio.

Simon Ford čekao je gosta pred vratima, a kad mu je Harryjeva svjetiljka objavila njegov dolazak, podje ususret prijašnjemu vieweru".

"Dobro nam došli, gospodine James!" kliknu on tako glasno, da je odjeknulo od okolnih zidova. "Dobro nam došli u kućicu staroga predradnika. Ako i leži petnaest stotina stopa pod zemljom, kuća obitelji Ford zato nije manje gostoljubiva."

"Kako ste, vrijedni moj Simone," zapita James Starr, stisнуvši ruku svojem domaćinu.

"Posve dobro, gospodine Starr. Kako bi drukčije bilo ovdje, gdje smo zaštićeni od svake nepogode? Vaše dame tamo gore, što odlaze u Newhaven ili Portobello, da ljeti uhvate nešto zraka, bolje bi uradile da

nekoliko mjeseci provedu u Aberfoyleskim rudnicima. Ovdje ne bi doobile prehladu kao u vlažnim ulicama glavnog grada."

"Zacjelo vam u tome neću protusloviti," odvrati James Starr, radostan stoje staroga rudara zatekao još čila i zdrava. "Uistinu, skoro bih se i sam zapitao, zašto nisam svoju kuću u Canongateu zamijenio jednom kolibom blizu vaše."

"Na službu, gospodine Starr. Poznajem jednoga od vaših bivših rudara, koji bi bio sretan, kad bi znao, da ga od vas dijeli tek tanka pregrada."

"A kako je Madge?" zapita inženjer.

"Mojoj ženi je dobro, ako je to uopće moguće, još bolje nego meni!" objasni Simon Ford. "Vrlo će se obradovati, bude li vas vidjela za svojim stolom. Sama će sebe nadvisiti, samo da vas ugosti kako treba."

"No, no, vidjet ćemo, Simone," reče inženjer, kojem je poslije dugog puta dobar zajutrad dolazio u pravi čas.

"Jeste li gladni, gospodine Starr?"

"Zacijelo, putovanje mi je podjarilo tek. Imao sam gadno vrijeme."

"Ah tako, zacijelo gore pada kiša!" primijeti Simon Ford i sažaljivo se nasmiješi.

"Da, Simone. I valovi Firtha jednako su nemirni kao i oni morski."

"No, eto, gospodine James, ovdje kod mene nikad ne kiši. Vama ne trebam isticati ovdašnje prednosti. Ali gle, prispjeli smo već do kuće. Još jednom dobro nam došli."

Simon Ford, za kojim je išao Harry, pusti Jamesa Starra da uđe u njihov stan. Sastojao se iz prostrane sobe, koju je osvjetljavalo nekoliko svjetiljki, od kojih je jedna visjela o oličenom stropu.

Nasred prostorije čistim stolnjakom pokriveni stol kao da je samo čekao na goste, za koje su bile spremljene četiri kožne stolice.

"Dobar dan, Madge" reče inženjer.

"Dobar dan, gospodine James", odvrati vrijedna Škotkinja, ustavši da pozdravi gosta.

"Baš mi je milo, što vas opet vidim, Madge."

"Uvijek je lijepo, gospodine James, opet vidjeti ljude, s kojima smo bili uvijek dobri i dobrohotni."

"Juha već čeka, ženo" upadne joj Simon Ford u riječ. "Ne smijemo pustiti da čeka na nas, pogotovo ne gospodina Jamesa. On je zdravo rudarski ogladnio, pa neka se osvjedoči, da nas naš sin ne pušta da u bilo na čemu oskudijevamo. Da, sada mi pade na pamet, Harry", primijeti

stari predradnik, okrenuvši se prema sinu, "Jack Ryan je bio ovdje da te posjeti."

"Znadem oče, sreli smo se u oknu Yarrow."

"On je dobar, veseo prijatelj," reče stari Simon. "Ali čini se da mu se tamo gore svida. U njegovim žilama ne kola prava rudarska krv. A sad hajdemo k stolu, gospodine James, da obilno založimo, jer ćemo se možda vrlo kasno vratiti na večeru."

Kad je inženjer sa ostalima htio već posjedati, prihvati još jednom riječ.

"Samo trenutak, Simone," poče on. "Prije svega želim biti načisto oko nečega. Stoga bih vas upitao dvije stvari."

"Molim, pitajte gospodine James."

"Vaše pismo obećava mi interesantnu novost?"

"Zacijelo će biti."

"A za vas?"

"I za vas i za mene, gospodine James, ali htio bih vam je priopćiti istom poslije jela, na licu mjesta."

"Simone," nastavi inženjer, "pogledajte me... tako... ravno u oči. Interesantnu novost velite?... Da!... Dobro! Zasad neću dalje pitati," reče, kao daje željeni odgovor već pročitao iz očiju starog predradnika.

"A drugo?"

"Znate li vi možda, Simone, tko mi je ovo ovdje mogao pisati?" odgovori inženjer, pokazavši mu ono anonimno pismo.

Simon Ford uzme pismo i pozorno ga pročita. Zatim ga pokaže svojem sinu.

"Poznaješ li taj rukopis?" zapita on.

"Ne, oče," odvrati Harry.

"Ovo je pismo također imalo žig Aberfoyleske pošte?" pitao je Simon Ford dalje.

"Upravo kao i vaše", potvrdi James Starr.

"Što držiš o tome Harry?" reče Simon Ford, a čelo mu se lako namršti.

"Ja držim oče," odvrati Harry, "da je nekome bilo stalo do toga, da osujeti ovaj posjet gospodina Jamesa."

"Ali tko bi to mogao biti?" kliknu stari rudar. "Tko je to već nanjušio moje misli?..."

Simon Ford se duboko zamisli, dok ga iz tih misli opet ne trgnu ženin glas.

"Molim, izvolite sjesti, gospodine Starr", reče ona, "juha će se ohladiti. Zasad si nećemo razbijati glave radi toga pisma."

Na njen poziv posjedaše svi oko stola, James Starr Madgi sučelice, a otac i sin njoj s desna i s lijeva.

Bio je to izvrstan škotski ručak. Najprije jelo sa "hotchpotch", to jest juha s mesom. Po Simonovom sudu, nitko nije znao zgotoviti "hotchpotch" bolje od njegove supruge. Isto je bilo i sa "Cockyleeky", nekom vrsti ragouta od kokoši. Bio je priređen s bijelim lukom, a zasluživao je svaku hvalu. Sve to zalijevali su najboljim edinburškim pivom. Ali glavno jelo je bilo "Haggis", narodni puding od mesa i ječmenog brašna. Ovo izvrsno jelo, koje je u svoje vrijeme Bumsa tako oduševilo, da mu je ispjevalo jednu od najljepših oda, dijelilo je sudbinu svega što je lijepo na zemlji: nestalo ga je poput sna.

Madge je ubrala najiskreniju pohvalu svojeg gosta. Zajutrad se završio desertom od sira i "cakesa"; to su vrlo fino priređeni kolačići od zobenoga brašna, uz koje su iz malih čašica srkali "Usquebaugh", dobru rakiju iz raži, dvadeset pet godina staru dakle baš toliko, koliko je sada bilo Harryju.

Zajutrad je potrajan čitav sat. James Starr i Simon Ford ne samo što su dobrano zlagali, već su i razgovarali, a najviše o prošlosti Aberfoyleskih rudnika.

Harry je više šutio. U dva maha ustao je od stola i izašao iz kuće. Sigurno ga je, nakon onoga dogodaja s kamenom, mučio neki nemir, pa je htio imati na oku okolinu kućice. Uznemirivalo ga je i ono anonimno pismo.

Kad se prvi puta udaljio, reče inženjer Simonu Fordu i Madgi:

"Imate baš valjanoga sina, prijatelji moji."

"Da, gospodine James, on je dobro i zahvalno dijete", potvrdi stari predradnik.

"Sviđa li mu se ovdje u vašoj kućici?"

"On nas ne bi ostavio."

"Jeste li već pomicali na to, da ga jednom oženite?"

"Harry da se oženi!" kliknu Simon Ford. "A koga će uzeti? Zar djevojku odozgo, koja luduje za zabavama i plesovima i koja će voljeti ostati uz svoj rodni klan, nego doći u našu špilju? To Harry ne bi htio!"

"Ali ni ti nećeš zahtijevati," oglasi se Madge, "da nam se Harry nikad ne oženi..."

"Ja neću posve ništa zahtijevati," upadne stari predradnik u riječ,

"ali ipak, stvar nije baš tako hitna! Tko zna, ne će li se naći koja i za njega..."

Harry je opet ušao, a Simon Ford prekinu svoj govor. Kad je Madge ustala od stola, poveli se i drugi za njom i posjedaše zamalo pred vrata kućice.

"Dakle, Simone," započe inženjer, "evo me, sav sam uho".

"Gospodine James," odvrati ovaj, "meni trebaju više vaše noge, nego vaše uši. Jeste li se okrijepili?"

"Potpuno, Simone. Ja sam spreman poći s vama, bilo kuda."

"Harry", reče Simon Fond svome sinu, "zapali nam sigurnosnu svjetiljku".

"Vi se služite sigurnosnim svjetiljkama!" kliknu James Starr sav u čudu, "premda se ne trebate bojati praskavoga plina, sada kad u rudniku više nema ugljena?"

"Da, gospodine James, opreza radi!"

"Ne bi li me vi to opet obukli u rudarsko odijelo, vrijedni moj Simone?"

"Još ne, gospodine James, još ne", odvrati stari predradnik, a oči mu čudno zasjaše.

Harry, koji se vratio u kuću, upravo izide s tri sigurnosne svjetiljke u ruci. Jednu uruči inženjeru, drugu svojem ocu, a treću zadrži u lijevoj ruci, dok je desnicom dohvatio dugačak štap.

"Naprijed dakle," opomenu Simon Ford i naoruža se čvrstom kukom, što je ležala pokraj vratiju kućice.

"Naprijed", ponovi inženjer. "Do viđenja Madge!"

"Bog s vama!" reče stara Škotkinja.

"Spremi nešto za večeru, ženo čuješ li," doviknu joj Simon Ford u polasku. "Bit ćemo gladni kad se vratimo, pa ćemo tvome jelu iskazati svaku počast."

"Do viđenja, Madge!"

NEKE ZAGONETNE POJAVE

Poznato je da još i danas u Škotskoj ima mnogo praznovjerja, kako u brdskim predjelima, tako i u ravnici. U nekim klanovima poglavari i seljaci se vole uvečer sastati i zabavljati se pričama iz hiperborejske mitologije. Iako se u toj zemlji vrlo izdašno i mnogo brinu za izobrazbu puka, ona ipak još nije uspjela te legende svesti na ono što uistinu jesu, tj. obične bajke tako su čvrsto one u Škotskoj uhvatile korijene. Tu još uvijek postoji carstvo duhova i prikaza, patuljaka i vila. Zli se dusi pojavljuju u različitim oblicima: tu je planinski Sear, koji u drugom licu naviješta predstojeću smrt; tu je May Moulach, koji se pojavljuje u liku mlade djevojke s kosmatim rukama i upozorava obitelji kojima prijeti nesreća; tu je vila Branachie, također vjesnica neobičnih događaja; tu su Bravraics, koji se smatraju zaštitnicima kućnih potrepština, zatim Urisk, koji se pojavljuje poglavito u divlje romantičnim gudurama Katrinskoga jezera i još mnogi drugi.

Razumijeva se samo po sebi, da su i radnici škotskih ugljenokopa pridonijeli nastajanju velikog dijela tih legenda i priča. Jer ako su dobra i zla bića iz mašte oživljavala brda i visoravni, u tamnim ugljenokopima, do njihovih najvećih dubina, moralo ih je biti kudikamo više. Tko bi inače za burnih noći potresao zemljane naslage, tko navodio kuku do još neotkrivenih žila, tko stvarao praskavi plin i uzrokovao one snažne eksplozije ako ne koji gorski duh?

Veći dio rudara radije je za potpuno prirodne pojave vjerovao da su ih prouzročili dusi, i bio je uzaludan sav trud da ih se u tome razuvjeri. Pa i gdje bi se praznovjerje moglo bolje razviti nego u tihim dubinama ovih ponora?

Samo se po sebi razumije da su se takovi nadnaravni događaji morali, u mnogo većoj mjeri nego drugdje, odigravati u Aberfoyleskim rudnicima, koji su ležali upravo posred ovih, pričama punih krajeva.

Uistinu, tu su se kroz drugi niz godina zbivale različite dosad neobjasnjene pojave, koje su još više povećavale lakovjernost širokih masa.

Najpraznovjerniji od sviju u rudniku Dochart bio je Jack Ryan, Harryjev prijatelj. Osim toga, on je znao iskoristiti te nadnaravne pojave. Na osnovi fantastičnih priča stvarao je pjesme kojima je za dugih zimskih večeri ubirao bučno priznanje svojih slušatelja.

Ali nije samo Jack Ryan bio tako praznovjeran. Svi su njegovi prijatelji tvrdili da u aberfoyleskim rudnicima nije baš sve u redu, i da se ovdje, kao i na visoravnima, često pojavljuju sablasna bića. Tko bi čuo ove ljude tako pripovijedati, gotovo bi i sam povjerovao njihovim pričama. Jer za patuljke, gorske duhove i sablasti svake vrsti nema zgodnijeg mjesta od tamnih, tihih dubina ugljenokopa. Ta pozornica kao daje bila uređena posebno za njih, pa zašto ta nadnaravna bića na njoj ne bi odigrala svoje uloge?

Tako su barem mislili Jack Ryan i njegovi drugovi u aberfoyleskim rudnicima. Kako smo već spomenuli, svi su ugljenokopi bili međusobno spojeni dugim podzemnim hodnicima. Veliko podzemlje grofovije Stirling ispresjecano rovovima, i izbušeno okнима, tvorilo je neku vrst hypogaeona, podzemnog labirinta, nalik mravinjaku.

Rudari iz raznih okana susretali bi se često kad su polazili na rad ili kad su se vraćali s rada. Mogli su, dakle, posve lako prepričavati svoje doživljaje, pa su tako priče kopača prelazile iz rudnika u rudnik i širile se neobično brzo, a pri tom su, kako to obično biva, idući od usta do usta, rasle.

Samo su dva čovjeka, zahvaljujući svojoj velikoj izobrazbi i trijeznoj naravi, bili časna iznimka i nisu se dali zavesti vjerovanjima u postojanje i djela gorskih duhova patuljaka ili vila.

Bili su to Simon Ford i sin mu Harry. To su posvjedočili još i time što su, i nakon što je rad u rudniku Dochart prestao, ostali stanovati u toj samotnoj spilji. Možda je samo dobra Madge, kao i sve škotske gorštakinje, naginjala praznovjerju. Ali sve pripovijesti o pojivama duhova i tome slično, ponavljala je sama u sebi. Činila je to vrlo savjesno, da stare predaje ne prepusti zaboravu.

No sve kad bi Simon Ford i sin mu Harry i bili jednako praznovjerni kao većina drugih, ni onda još ne bi bili rudnik prepustili duhovima i vilama. U nadi, da će naići na novu ugljenu žilu, uhvatili bi se u koštač sa cijelom fantastičnom družbom patuljaka.

Njihovo vjerovanje koncentriralo se samo na jedno: nisu mogli povjerovati da su aberfoyleske ugljene naslage već potpuno iscrpljene. S punim pravom moglo se reći, da su Simon Ford i sin mu Harry u tom pogledu bili doslovce uzevši "prave rudarske vjere", vjere u Boga, koju ništa nije moglo pokolebiti.

Kroz deset punih godina, bez dana odmora, uzimali bi otac i sin, nepoljuljanog uvjerenja, kuku, štap i svjetiljku, i u potrazi za novim

blagom, kuckali po svim zidovima rudnika, osluškujući neće li od sebe dati šuplji ili puni ton.

Pošto prijašnja bušenja još nisu bila doprla do granita primarnih formacija, držali su Simon i Harry Ford da će ono, što im nije uspjelo danas, uspjeti sutra i da valja neumorno iznova pokušavati. Cijeli svoj život posvetili su pokušajima da aberfoyleskim ugljenokopima povrate prijašnji cvat. Da je otac pri tom podlegao, ne polučivši uspjeh, sin bi sam nastavio daljnje istraživanje.

Istodobno su oba ta vjerna stražara pazili da u rudniku bude neprestano sve u redu. Pregledavali su rudnik, ne prijeti li mu gdjegod urušavanje, ne treba li ovaj ili onaj dio rudnika pustiti da propadne. Istraživali su nije li gdjegod prodrla voda s površine, iskapali su odvodne jarke i odvodili je u bunare. Jednom riječi bili su dobrovoljni čuvari i održavatelji tog neproductivnog rudnika, koji je nekoć dao tako veliko, sada u dimu nestalo bogatstvo.

Za nekih od ovih ekskurzija osobito je Harry zamijetio neke čudne pojave, koje si nije mogao protumačiti. Više puta, kad je prolazio ovim ili onim uzanom hodnikom, pričinilo mu se, kao da čuje neku buku, kao da netko čvrsto kukom udara o stijenu jednoga hodnika.

Kako ga ništa nije moglo zastrašiti, bilo to prirodno ili neprirodno, Harry nije žalio truda da toj tajanstvenoj pojavi uđe u trag. Hodnik je bio napušten. Mladić je osvjetljavao stijene svojom svjetiljkom, ali nigdje nije našao novijih tragova od udaraca sjekirom ili kukom.

Pomisli, dakle, da ga je prevarila neka zvučna iluzija, neka čudna fantastična jeka.

Drugi puta, kad je iznenada osvijetlio koju sumnjivu šupljinu, učinilo mu se da je nekakva sjena brzo promakla izvan njegovog pogleda. Skočio je za njom, ali nije pronašao ništa, pa čak ni rupe kroz koju bi živo biće moglo umaći njegovom progonu.

U jednom mjesecu dva puta je Harry, u zapadnom dijelu rudnika, čuo udaljene detonacije, kao da netko potpaljuje dinamitni naboj. Kad je drugi puta čuo detonaciju, pronašao je nakon vrlo pomne potrage dinamitom oboren stup, za koji je dobro znao, daje prije bio čitav.

Pomoću svoje svjetiljke pomno je istražio razorene stijene. Sastojale su se od škriljevca, koji je inače prevladavao na toj dubini rudnika. Je li onaj, koji je potpalio eksploziv, možda tražio novu ugljenu žilu ili je namjeravao zasuti taj dio rudnika? Ta su mu se pitanja nametala; ali niti otac, kojemu je priopćio taj događaj, a niti on sam nisu mogli pronaći

povoljna odgovora.

"To je čudnovato", govorio bi Harry. "Teško se može povjerovati da osim nas još kakovo nepoznato biće živi u rudniku, a ipak je to izvan svake dvojbe. Želi li to još netko osim nas istražiti može li se pronaći još koji iskapanja vrijedni sloj, ili mu je samo namjera da do kraja uništi sve, stoje od Aberfoyleskih rudnika još preostalo? Ali zašto? Moram to saznati, pa stajalo me to i glave!"

Četrnaest dana prije nego je Harry Ford poveo inženjera zakučastim hodnicima rudnika Dochart, bio je već pomislio da će mu potraga biti okrunjena uspjehom.

S bakljom u ruci lutao je jugozapadnim dijelom rudnika. Iznenada mu se pričini, kao daje tek nekoliko stotina koraka pred njim naglo ugašeno svjetlo i to baš na samom ulazu u neko koso okno, što je vodilo prema površini. On potrči za tim sumnjivim svjetlom...

Uzalud. Ali Harry nije običavao u prirodnim pojavama tražiti nadnaravne uzroke, pa je tako došao do zaključka da se tu mora raditi o nekom nepoznatom životu biću. Ali unatoč tome što je najpomnije pretražio i najmanje izbočine i udubine hodnika, trud mu je bio uzaludan našao nije ništa.

Harry, dakle, prepusti slučaju razotkrivanje ove tajne. Tu i tamo viđao je još koji puta svjetlucanje svjetla koje je, slično svjetlu sv. Ilike, preskakalo od jednoga mjesta na drugo, ali bi samo na kratko bljesnulo i nestalo, tako da mu nije mogao istražiti uzrok.

Da su ove fantastične plamenove spazili Jack Ryan ili drugi praznovjerni rudnički radnici, ti bi ih bez oklijevanja pripisali kojemu nadnaravnому uplivu. Naravno, Harry takvo što nije ni pomicao, baš kao ni stari Simon. Ali, obojica su često su razgovarali o tim pojavama, za koje je ipak morao postojati neki prirodni uzrok.

"Strpimo se, sinko." govorio bi predradnik. "Sve će to jednom doći na vidjelo!"

Moramo ustvrditi da dotad ni Harry niti njegov otac nisu bili objektom kakvog brutalnog napadaja. Ako je onaj kamen, što je pao tik pred inženjera, bacila zločinačka ruka, bio je to prvi zločinački napadaj otkako su pamtili.

Kad su zapitali Jamesa Starra što misli o tome, on odgovori da se kamen morao sam od sebe odlomiti od stropa tunela. Ali Harry nije htio pristati na tako jednostavno rješenje toga pitanja.

Uporno je tvrdio da je kamen bio bačen. Ako se u padu nije od nečeg

odbio, nikad ne bi mogao opisati onakav luk, osim ako ga je bacila neka nepoznata sila. Štoviše, Harry je u tome video izravni napad na sebe ili na svojega oca, ako ne i na samoga inženjera. Mora se priznati da je za to imao povoda.

PRONALAZAK SIMONA FORDA

Stari drveni zidni sat pokazivao je podne, kad su James Starr i njegova dva pratioca ostavili kolibu. Danje svjetlo, što je prodiralo kroz odušno okno, donekle je rasvjetljivalo spilju oko nje. Harryjeva svjetiljka činila se ovdje doduše suvišnom, ali se imala doskora pokazati potrebnom, jer je stari predradnik namjeravao inženjera povesti do zadnjih izdanaka rudnika Dochart.

Kad su ta tri istraživača u dalnjem toku priповijesti vidjet će se, da se tu doista radilo o istraživanju prevalili nekih dvije milje duž glavne galerije, dodoše do ulaza u uski hodnik, koji je poput pokrajnje crkvene lađe počivao na mahovinom obraslim potpornjima. Hodnik se pružao u istom pravcu kao i rijeka Forth, samo što je njezino korito ležalo petnaest stotina stopa više.

Pretpostavljajući da se James Starr više ne snalazi kao nekoć u tolikim hodnicima rudnika Dochart, Simon Ford ga je podsjećao na glavne obrise plana rudokopa, upozoravajući ga na oblik i položaj površja što se nad njim pružalo.

Razgovarajući tako, išli su James Starr i stari rudar zajedno dalje.

Harry je išao pred njima, i osvjetljavao im put. Ali i sada je pazio, osvjetljujući svaki tamni kutić, ne bi li otkrio kakovu sumnjivu sjenu.

"Imamo li još daleko ići, Simone?" zapita inženjer.

"Još pola milje, gospodine James. Prije bismo, pomoću parnih kolica, taj put brže prevalili ali ta su vremena davno prošla!"

"Mi dakle idemo do kraja sloja, koji se posljednji otkopavao?" zapita James Starr. "Da! Kako vidim, još vam je cijeli rudnik dobro u pameti."

"Ali, Simone, držim da će biti teško poći dalje."

"To je istina, gospodine James. Tamo su naši kapači iskopali posljednji komadić ugljena. Sjećam se toga, kao daje danas bilo! Ja sam sam tada udario posljednji udarac, koji je u mojoj duši jače odjeknuo nego li o onom mrtvom kamenju. Svuda oko nas nije bilo vidjeti ničeg drugoga do li same pješčine i škriljevca, pa kad su se posljednja kola otkotrljala do izvoznog okna, pošao sam za njima teška srca, kao za sprovodom siromaha. Činilo mi se, kao da je s tim kolima iz rudnika izasla njegova duša!"

Tuga koja je izvirala iz riječi starog predradnika, ovladala je i inženjerom, koji se čutio isto kao i on. Bila su to čuvstva mornara, koji

ostavlja svoj brod, kojemu su se skršili jARBOLI, siromaška koji gleda kako mu se ruši pradjedovska kuća.

James Starr uhvati Simona Forda za ruku i stisnu mu je srdačno. Ali i ovaj tražio je ruku inženjerovu te, uzvraćajući stisak, reče:

"Pa ipak smo se onoga dana svi prevarili! Ne, stari rudnik, nije bio mrtav. Nije to bila lešina, koju su onda rudari ostavili, i ja držim da mogu dokazati kako njegovo srce još i danas kuca."

"Oh, govorite Simone. Vi ste naišli na novu naslagu?" kliknu inženjer, sav izvan sebe. "Znao sam ja to, vaše pismo moglo je samo to značiti! Novost za me, pa još u rudniku Dochart! Kakovo bi me drugo otkriće, osim otkrića nove ugljene žile, moglo osobito zanimati...?"

"Nisam htio" primjeti Simon Ford, "da itko prije vas dozna za to."

"Pravo ste uradili, Simone. Ali recite mi, kako ste to otkrili?"

"Slušajte dakle, gospodine James," odvrati Simon Ford. "Ugljene naslage još nisam pronašao..."

"A što onda?"

"Samo očevidni dokaz da takova naslaga još postoji."

"A taj dokaz bi bio...?"

"Možete li zamisliti da se iz zemlje u kojoj nema ugljena razvija praskavi plin?"

"Ne, zacijelo ne. Bez ugljena nema praskavog plina. Nema posljedica bez uzročnika!"

"Kao ni dima bez vatre!"

"I vi ste se ponovno osvjedočili, da u rudniku ima ugljikovodika?"

"Stari se rudar u tome ne može prevariti," odvrati Simon Ford, "Previše dobro poznajem našeg neprijatelja: praskavi plin!"

"Ali ako je to bio kakav drugi plin?" nabaci James Starr. "Praskavi plin je skoro bez mirisa i bez boje. Tek se po eksploziji zna da ga negdje ima."

"Hoćete li mi dopustiti, gospodine James", odvrati Simon Ford, "da vam ispričam kako sam postupio... onako po svoju... i oprostiti ako možda malo zastranim?"

James Starr poznavao je starog predradnika. Znao je da će biti najbolje ako ga ne prekida.

"Gospodine James," nastavi ovaj, "u ovih deset godina nije bilo dana, da se Harry i ja ne bi trudili rudnik opet privesti životu zacijelo, ni jednog dana. Ako ima još koja naslaga ugljena, mi čvrsto odlučisemo pronaći je. Kojim sredstvima smo se mogli pri tom poslužiti? Zar

bušenjem? To je bilo nemoguće, ali u nas je bilo rudarskoga instinkta, a katkada dolazimo brže do cilja ako poslušamo taj instinkt, nego li savjet razuma. Barem ja tako mislim..."

"Neću vam prigovoriti na tome," reče inženjer.

"Lutajući zapadnim dijelom rudnika, Harry je nekoliko puta opazio kako bi na samom kraju pokrajnjih hodnika katkada zaplamsali mali plamičci. Kako su se zapalili? To ne znam još ni danas. Ali, ti plamičci dokazivali su da tu ima praskavog plina ili, što je za mene isto, da tu još ima kamenog ugljena."

"Nisu li ti plamičci ponekad prouzročili eksplozije?" živahno zapita inženjer.

"Zacijelo, male, ograničene eksplozije", potvrdi Simon Ford; "upravo onakve, kakve sam i ja pokušao proizvesti, kad je trebalo utvrditi ima li praskavog plina. Vi ćete se valjda još sjećati kako se postupalo, ako se htjelo spriječiti eksplozije u rudnicima, prije nego je naš dobri genij Humphry Davy izumio svjetiljku."

"Da, da," odvrati James Starr, "vi govorite o 'pokajniku'. Nažalost, ja ih nikad nisam video na djelu."

"Naravno, gospodine James. Za to ste, unatoč vaših pedeset pet ljeta, premladi. Ja, koji sam deset godina stariji od vas, uspio sam posljednjeg rudničkog pokajnika vidjeti na djelu. Zvali su ih tako, jer su nosili široku, grubu redovničku mantiju. Pravo ime im je bilo "Firemen". U ono vrijeme nije bilo drugog sredstva da se praskavi plin učini neškodljivim, već su ga uništavali malim, namjernim eksplozijama, prije nego bi se u većoj mjeri nakupio u hodnicima. U tu svrhu puzao bi pokajnik, zastrvši lice obrazinom i zamotavši čvrsto glavu u kukuljicu, a tijelo u svoju grubu vunenu mantiju, podom prema mjestu gdje je bilo praskavog plina, jer je na podu bio čisti zrak, pa je mogao lakše disati. Pri tom je visoko nad glavom držao dugu, goruću baklju. Ako je bilo praskavog plina u gornjim slojevima zraka, nastala bi većinom bezopasna eksplozija, pa ako bi se to više puta opetovalo, uspjelo bi se rudnik sačuvati od većih nesreća. Naravno, ponekad bi pokajnik nastradao i ostao na mjestu mrtav, zahvaćen praskavim plinom. Tada bi ga zamijenio drugi. Tako je bivalo u svim rudnicima, dok nisu uveli Davyjevu sigurnosnu svjetiljku. Ali menije onaj prvi postupak bio poznat. Pomoću njega sam utvrdio da praskavog plina ima i osvjedočio se da u rudniku Dochart još ima ugljena."

Pričanje starog predradnika o 'pokajniku' zbilja je istinito. Na taj se

način postupalo u prijašnje vrijeme, da bi se očistio zrak u ugljenokopima. Praskavi plin, zvan također vodikov monokarbonat ili močvarni plin, bezbojan je, skoro bez mirisa. Zapaljen slabo gori i zagušljiv je. Rudari ne bi mogli opstati u tom otrovnom plinu, baš kao ni u plinom napunjenom gazometru. Isto tako, kao i ovaj potonji, zapravo vodikov bikarbonat postaje praskavom smjesom čim mu se primiješa pet do osam postotaka zraka. Kad se ta smjesa na bilo koji način zapali, nastaje eksplozija, koja često prouzrokuje najveće katastrofe.

Tu opasnost otklanja Davyjeva sprava, izolirajući plamen svjetiljke finim tkivom od žice, u kojem plin može izgorjeti bez opasnosti za okolinu. Ova svjetiljka barem je dvadeset puta dotjerivana. Čim se razbije, ona se sama od sebe utrne, isto kao i onda, ako je rudar, unatoč stroge zabrane, pokuša otvoriti. Pa kako to, da se ipak još događaju eksplozije? Jer ni uz najveći oprez nije moguće zapriječiti da neki nerazumni rudar pod svaku cijenu ne zapali lulu ili da kod razbijanja kamenja ne iskoči koja iskra.

Praskavoga plina nema podjednako u svim rudnicima. Gdje ga uopće nema, dozvoljena je uporaba obične svjetiljke, na primjer u rudniku Thiers, u anzinskim ugljenokopima. Ako je iskopani ugljen masniji, tad u njemu postoji veća količina plinovitih tvari, iz kojih se često u obilnoj mjeri može razviti praskavi plin. Sigurnosna svjetiljka uređena je tako da sprječava eksplozije, koje su to opasnije, jer se od ugljične kiseline, koja se razvija kod izgaranja i koja hodnike nadaleko napaja zagušljivim plinovima, lako mogu ugušiti i oni rudari koji se ne zateknu blizu mjesta same eksplozije.

Idući dalje, tumačio je Simon Ford inženjeru što je sve poduzeo da bi polučio svoj cilj, kako se osvjedočio da praskavi plin izlazi na kraju najdonjeg hodnika; kako mu je na njegovoj sjevernoj strani uspjelo na izdancima škriljevca proizvesti lokalne eksplozije ili bolje reći zapaljenje plinova, što više nije dopuštalo dvojbe o naravi tih plinova i dokazivalo da se oni, doduše u neznatnoj količini, ali neprestano razvijaju.

Za jedan sat, otkako su ostavili kolibu, prevalili su James Starr i njegova dva pratioca put od četiri milje. Tjeran svojim željama i nadama, inženjer nije pazio na duljinu puta. Razmišljao je o svemu što mu je stari predradnik govorio i brižno uvažavao sve argumente, koji su mu govorili u prilog. I on je držao da takovo neprestano razvijanje vodikova monokarbonata može potjecati samo od kakove ugljene žile. Da se u škriljevcu nalazila samo kakova plinom napunjena spilja, kako se to

često događa, tad bi se ova bila najedanput ispraznila, i one pojave ne bi se mogle opetovati. Prema kazivanju Simona Forda, plin se neprestano razvijao. Dakle, negdje u blizini morala je biti neka ugljena žila. Bogatstvo rudnika Dochart prema tome nije još moglo biti potpunoma iscrpljeno. Pitao se samo radi li se tu o kakovoj većoj naslazi, vrijednoj iskapanja.

Harry, koji je išao ispred oca i inženjera, zastane.

"Evo nas, na mjestu smo!" kliknu stari rudar. "Hvala Bogu, gospodine James, sad ste vi ovdje i moći ćemo doznati..."

Inače tako sigurni glas staroga predradnika zadrhta lako.

"Vrijedni moj Simone," reče inženjer, "smirite se. Ja sam zacijelo isto tako uzrujan kao i vi, ali sada nemamo vremena za gubljenje."

Na mjestu gdje su se nalazili hodnik se širio u neku vrstu tamne špilje. Nikakvo okno nije prodiralo kroz kamenje, tako da je nedaleko iskopani hodnik ostao bez svake izravne sveze sa površjem grofovije Stirling.

James Starr promatrao je s najvećim zanimanjem mjesto, gdje su bili. Na stijeni te spilje vidjeli su se još tragovi posljednjih udaraca kukom, pače nekoliko ostataka rupa za eksploziv, koje su pred kraj poslovanja izdubili da rasprsnu kamenje. Kako je ta pećina od škriljevca bila vrlo čvrstog sastava, njezinu posljednju izdubinu nije trebalo podupirati ili opet ispuniti. Ovdje je između škriljevca i pješčenjaka tercijarne formacije tekla posljednja ugljena žila, tu su izvadili i posljednji komadić ugljena iz rudnika Dochart.

"Na ovom mjestu, gospodine James," reče Simon Ford, podignuvši kuku, "morat ćemo razgrnuti kamenje, jer iza ove stijene, na većoj ili manjoj dubini, mora se nalaziti tražena ugljena žila."

"I vi ste utvrdili", pitao je James Starr, "da baš na površini ove pećine izbjija praskavi plin?"

"Zacijelo, gospodine James," odvrati Simon Ford, "mogao sam ga zapaliti pukim dodicom moje svjetiljke. Harryju je to također opetovano pošlo za rukom."

"A u kojoj visini?" pitaše James Starr.

"Po prilici deset stopa od dna hodnika," odvrati Harry. James Starr sjedne na jedan kamen. Postoje ispitao atmosferu spilje, činilo se kao da vrlo malo vjeruje u ovo naoko uvjerljivo pripovijedanje obojice rudara.

Vodikov monokarbonat, naime, nije baš posve bez mirisa i inženjer se čudio, kako da ga njegov izvježbani i oštri njuh ne može osjetiti. Ako

se taj praskavi plin miješao sa zrakom u hodniku, moralo ga je biti tek vrlo malo. Eksplozije se nije trebalo bojati, pa se sigurnosnu svjetiljku moglo bez opasnosti otvoriti i ponoviti pokus što gaje stari rudar već prije bio načinio.

Inženjera nije uz nemirivalo da bi u zraku moglo biti previše plina, već nasuprot, držao je da ga ima premalo, ako ga uopće ima.

"Nisu li se možda prevarili?" mrmljaо je on za sebe. "Ali ne, ti se ljudi razumiju u svoj posao. Pa ipak..." Čekao je, dakle, nestrpljivo na pojave, o kojima mu je govorio Simon Ford.

Ali sad i Harryju, baš kao malo prije njemu samomu, padne u oči potpuno pomanjkanje mirisa po plinu.

"Oče," reče on, "meni se čini da je plin prestao prodirati iz skriljevačke pećine!"

"Što? Prestao je?" kliknu stari predradnik, sav prestravljen. Simon Ford čvrsto zatvori usta i nekoliko puta duboko kroz nos uvuče zrak u sebe. Iznenada skoči i klikne:

"Daj mi twoju svjetiljku, Harry!"

Simon Ford drhtavom rukom prihvati svjetiljku, odstrani pletivo od žice koje ju je okruživalo, tako da je plamen došao u dodir sa zrakom.

Kako se moglo predvidjeti, eksplozije nije bilo ali, što je bilo još čudnije, plamen se nije ni najmanje smanjio, što bi inače odavalо da ima bar malo praskavoga plina.

Simon Ford dohvati Harryjev štap, pričvrsti mu svjetiljku na vrh i podignu je u više zračne slojeve, u kojima bi se plin uslijed svoje manje specifične težine inače morao nakupiti, ako je i u najmanjoj količini prodirao. Uspravno goreći, svijetli plamen uvjerio ih je da nema ni traga vodikovu monokarbonatu.

"Držite svjetiljku bliže stijeni!" reče inženjer.

"Evo!" odvrati Simon Ford, prinijevši svjetiljku onim mjestima u stijeni, gdje su on i njegov sin još jučer zamijetili prodiranje plina. Ruka staroga rudara drhtala je kad je podigao plamen do onih pukotina u škriljevcu. "Odmijeni me, Harry," reče on.

Harry prihvati štap i prinese svjetiljku redom do svih pukotina u škriljevcu... Ali odmahne glavom, jer mu uho nije moglo zamijetiti onog tihog praskanja i siktanja, koje se čuje kod prodiranja plina.

Eksplozije nije bilo. Bilo je jasno da iz stijene ne prodire ni molekula plina.

"Ništa!" kliknu Simon Ford, a pest mu se zgrči više od srdžbe nego

od klonuća duhom. Uto se Harryju otme krik iz usta.

"Što je?" zapita James Starr.

"Netko je začepio pukotine u škriljevcu."

"Govoriš li istinu?" reče stari predradnik.

"Pogledajte sami, oče!"

Harry se nije prevario. Na svjetlu se jasno razabiralo kako su pukotine tek nedavno bile zabrtvljene vapnom i površno posute ugljenim prahom, da se ne pozna.

"To je on!" kliknu Harry, "to može biti samo njegovo djelo!"

"Tko je taj on?" zapita James Starr.

"No, to je onaj neznanac," odvrati Harry Ford, "koji ovdje tjera svoje nepodopštine; to je on, kojeg sam već stotinu puta vrebao, a da ga nisam mogao uvrebati; to je onaj isti, o tom nema dvojbe, koji vam je pisao ono drugo pismo, gospodine Starr, da vas odvrati od dolaska ovamo, i koji se u hodniku iz okna Yarrow na nas nabacio kamenom! O, tu više nema nikakve dvojbe! U svemu ovome posrijedi može biti samo čovječja ruka!"

Harry je govorio s tako odlučnom sigurnošću, da je i sam inženjer nehotice počeo dijeliti njegovo uvjerenje. Bilo je nesporno da su pukotine u škriljevcu, kroz koje je još jučer prodirao plin, bile zabrtvljene.

"Uzmi svoju kuku, Harry" klikne Simon Ford. "Uspni mi se na ramena, sinko! Još sam dosta jak da te mogu držati."

Harry ga je razumio. Otac mu se postavi tik do stijene, a on mu se popne na ramena, tako da je mogao dosegnuti zabrtvljene pukotine. Smjesta je počeo snažnim udarcima razbijati okolno kamenje.

Doskora se začu oštro pištanje, kao kad šampanjac tjera ugljičnu kiselinu kroz slabi čep. To pištanje u engleskim rudnicima zovu onomatopejskim imenom "*Puff*".

Harry dohvati svjetiljku i prinese je pukotini.

Nastade slaba detonacija, a duž stijene liznu malen, crvenkast, na rubovima modar plamen. Harry skoči dolje, a stari predradnik, izvan sebe od veselja, uhvati inženjera za ruke i reče:

"Hura! Hura! Hura! Gospodine James, praskavi plin gori, evo ugljena!"

DINAMITNA EKSPLOZIJA

Po starom predradniku naviješteni pokušaj uspio je. Kako je poznato, razvija se vodikov monokarbonat samo u onim slojevima, gdje ima ugljena. Sad već nije bilo dvojbe da ima još koja žila tog dragocjenog goriva. Kolika je i kako je bogata, to se imalo tek kasnije ustanoviti. Te zaključke izveo je inženjer iz pojave što ih je netom sam zamijetio. Uostalom, ti zaključci potpuno su se podudarali sa onima Simona Forda.

"Zacijelo," zaključio je James Starr, "iza ove stijene ima još naslaga ugljena, do kojih bušenjem nismo doprli. Šteta je samo što je kroz ovo deset godina sav poslovni ustroj propao, pa ga valja iznova obnoviti. Ali, neka! Žilu, za koju smo držali daje već iscrpljena, opet smo pronašli. Sad ćemo ju uistinu do kraja iscrpsti."

"No, gospodine James", pitao je Simon Fard, "što držite o našem otkriću? Jesam li krivo uradio, što sam vas pozvao ovamo? Je li vam žao toga posljednjega posjeta rudniku Dochart?"

"O ne, ne, stari moj prijatelju!" odvrati Starr. "To vrijeme nije bilo uludo utrošeno, ali bilo bi, kad se ne bi odmah vratili u kolibu. Sutra ćemo opet ovamo i rasprsnut ćemo ovu stijenu dinamitnim nabojem. Naiđemo li na ugljenu naslagu, ponovnim ćemo bušenjem utvrditi kako daleko se prostire i koliko je ima, a ako bude odgovarala našem očekivanju, osnovat ću zacijelo na zadovoljstvo starih dioničara društvo Novog Aberfoylea. I prije nego prođu tri mjeseca, iz nove naslage već bi se trebali izvaditi prvi tovari ugljena."

"Tako je pravo, gospodine James!" kliknu Simon Ford, radosno uzbuđen. "Stari će se rudnik pomladiti, kao udovica, kad se ponovo uda. Živost prijašnjih dana procvasti će nanovo pod udarcima kuke, grmljavom eksploziva, štropotom kolica, rzanjem konja i dahtanjem strojeva! Oh, a ja ću to sve još doživjeti! Nadam se, gospodine James, da me nećete držati prestaram, da opet nastupim svoje mjesto kao predradnik?"

"Ne, vrijedni moj Simone, zacijelo ne! Ta vi ste ostali mlađi nego ja, stari druže."

"A vi, svetoga mi Munga, opet ćete biti naš "viewer"! Neka nova iskapanja što duže potraju, a nebo neka mi udijeli tu milost, da oči svoje zatvorim prije, nego li im ugledaju kraj."

Stari je rudar glasno kliktao od radosti. James Starr i sam je dijelio

tu radost, ali je rado pustio da stari Simon klikće za obojicu. Samo je Harry još uvijek bio zamišljen. Pred očima su mu se vrtjeli svi oni čudnovati, neobjašnjeni događaji što su se zbili prije nego su pronašli novu naslagu, budeći u njemu brigu za budućnost.

Sat kasnije stigli su James Starr i oba njegova pratioca opet u kolibu.

Inženjer je večerao s najboljim tekom. Pristajao je rado na sve planove kršnoga predrađnika i, da ga nije uzrujala živa želja da što prije svane sutrašnji dan, nigdje na svijetu ne bi slađe počinuo nego u toj tihoj i mirnoj kolibi.

Sutradan rano, nakon obilnog zajutarka, zaputiše se James Starr, Simon Ford, Harry, pače i Madge, jučerašnjim putem. Osim raznog nužnog oruđa, sobom su ponijeli i nekoliko dinamitnih naboja, da rasprsnu kamenitu pregradu. Harry je osim ogromne baklje ponio i oveću sigurnosnu svjetiljku, koja je mogla svijetliti kojih dvanaest sati. To je bilo dostatno za put tamo i natrag i za nužni boravak na licu mjesta, ako bi ustrebalo poduzimati daljnja istraživanja.

"Na posao!" silio je Simon, kad je sa svojim pratiocima prispio na kraj hodnika.

Dohvativši tešku željeznu polugu, zatjera je krepko u stijenu.

"Stanite časak," reče inženjer. "Najprije trebamo vidjeti je li ovdje sve kako je bilo i prodire li praskavi plin još uvijek kroz pukotine."

"Imate posve pravo, gospodine Starr," potvrdi Harry; "što smo jučer našli da je zabrtvljeno, moglo bi i danas biti!"

Sjedeći najednom odlomljenom kamenu, Madge je pomno promatrala spilju i stijenu, koju je trebalo rasprsnuti. Utvrđilo se daje sve bilo u redu. Pukotine u škriljevcu nisu pokazivale nikakve promjene. Vodikov monokarbonat prodirao je još uvijek kroz njih, iako u manjoj količini, vjerojatno stoga što je od jučer posve nesmetano izlazio. Sada je to prodiranje bilo neznatno, te nije bilo straha da se stvorila kakova eksplozivna zračna mješavina. James Starr i njegovi pratioci mogli su se, dakle, bez brige dati na posao. Uostalom moralo se predmijevati i to, da se zrak i sam od sebe čistio, rasprostranivši se prema višim oknima i galerijama rudnika Dochart, i da praskavi plin, razrijeden u toj velikoj količini zraka, nije mogao dati povoda eksploziji.

"Na posao, dakle!" opetova Simon Ford.

Doskora su pod njegovim snažnim udarcima naokolo vrcali odlomljeni komadi stijene. Pregrada se uglavnom sastojala pješčine i

škriljevca, između kojih je bilo oblutka, kakav se često nalaze kraj izdanaka ugljenih naslaga.

James Starr dohvati nekoliko odlomaka kamenja i razgleda ih pomno, ne bi li našao sigurniji dokaz da tu ima ugljena. Prvi posao trajao je po prilici jedan sat, jer je u stijeni trebalo izbušiti prilično duboku izdubinu.

James Starr označi zatim pojedina mjesta gdje su se trebale načiniti rupe za mine, a Harryjeva spretna ih ruka doskora dovrši dlijetom i maljem. Na to metnuše u te rupe dinamitne naboje. Svaki naboј imao je katranom premazani fitilj sa sigurnosnim žiškom unutar samoga naboja. Kad zapališe fitilje, James Starr i njegovi pratioci skloniše se na sigurnu udaljenost.

"Oh, gospodine James," reče Simon Ford, koji nije mogao svladati uzbuđenje, "nikad moje staračko srce nije življe kucalo od iščekivanja. Već gorim od želje, da načnem ugljenu žilu."

"Strpite se, Simone," opomenu ga inženjer. "Valjda ne mislite, da ćete iza ove stijene pronaći već gotov rudokop?"

"Oprostite, gospodine James," odvrati stari predradnik. "Ja pretpostavljam sve, štogod je moguće. Kad je Harryja i mene sreća tako izvanredno poslužila, te smo otkrili novu naslagu, zašto nas ne bi do kraja pratila?"

U to prasnu dinamit. Poput grmljavine rasprostre se prasak po razgranjenim podzemnim hodnicima. James Starr, Madge, Harry i Simon Ford pohitaše do stijene.

"Gospodine James, gospodine James," kliknu stari predradnik, "pogledajte, vrata su razvaljena..."

Ovu primjedbu Simona Forda opravdavala je pojava nove izdubine, kojoj se još nije mogla prosuditi veličina.

Harry već htjede ući kroz otvor...

Inženjer, kojeg je ova šupljina začudila, zadrža ga.

"Pričekaj, dok se zrak raščisti", reče on. Bez okljevanja provuće se Harry..

"Da, čuvaj se mofetta*!" doviknu mu Simon Ford.

Četvrt sata prođe u tjeskobnom iščekivanju. Na to gurnuše baklju, privezану на vrh štapa, duboko u netom otkrivenu spilju, te se osvjedočiše da ona u njoj nepromijenjeno dalje gori.

---

*Tako zovu otrovno isparavanje u rudnicima.

"Sad možeš ući, Harry," reče James Starr. "Mi ćemo za tobom."

Dinamitom razvaljena rupa bila je dovoljno velika da se čovjek provuče kroz nju. Bez oklijevanja provuče se Harry s bakljom u ruci i doskora ga nestade u mraku. James Starr, Simon Ford i Madge zastali su i čekali.

Prođe jedna minuta kako li im se oduljila! Harryja nema natrag, niti ih zove. Kad se James Starr približio razvaljenom otvoru, ne vidje ni tračak svjetla, koje bi inače moralo barem donekle osvijetliti mračnu spilju.

Da Harry nije iznenada izgubio tlo pod nogama i možda propao u neki bezdan, pak mu glas više ne dopire do njegovih pratilaca?

Ne upuštajući se u razglabanje ovakvih mogućnosti, stari je predradnik upravo htio ući u nepoznatu spilju, kad zasja najprije slabo, a onda sve jače svjetlo i odjeknu Harryjev glas.

"Dođite, gospodine Starr! Ovamo, oče!" kliknu on. "Put u Novi Aberfoyle je otvoren!"

NOVI ABERFOYLE

Da je bilo moguće nekom nadljudskom silom, u jednom komadu i u debljini od kojih tisuću stopa, oguliti cijelu zemaljsku koru, sa svim jezerima, rijekama i zatonima grofovija Stirling, Dumbarton i Renfrew pronašla bi se pod tim ogromnim pokrovom ogromna šupljina, s kojom se na čitavoj Zemlji mogla usporediti još samo jedna glasovita Mamutska spilja u Kentuckyju.

Ta šupljina sastojala se od više stotina stanica svakoga oblika i veličine sa raznim, po volji naslaganim etažama. Bila je uvelike nalik košnici, ali košnici ogromnih razmjera, u koju su umjesto pčela, mogli posve dobro stati ihtiosaurusi, megaterija i pterodaktili iz geoloških pravremena.

Ove međusobno spojene spilje bile su pravi labirint galerija; jedne su bile više od najviših crkvenih svodova, druge uzane i zavojite; neke su se pružile vodoravno, druge pak koso prema gore i dolje.

Stupovi koji su nosili svodove, u obliku svih građevnih stilova, debeli zidovi između galerija, kao i sporedni hodnici u ovim sekundarnim naslagama, bijahu svi sazdani iz pješčine i škriljevca. Između tih bezvrijednih nasлага vidjeli se prekrasni čvrsto stisnuti slojevi ugljena, nalik na crnu krv koja kao da je u prastaro doba tekla ovim nerazmrsivim mrežama. Ove naslage protezale su se prema sjeveru i jugu u duljini od četrdeset milja i vukle se dalje, čak i pod dno sjevernoga kanala. Naravno, bogatstvo ove kotline moglo se u potpunosti utvrditi tek mnogostrukim sondiranjem, ali njezine ukupne naslage bez dvojbe su nadmašivale ugljene zalihe Cardiffa, Newcastlea.

Tome treba dodati da bi iskorištavanje tog ugljenokopa moralo biti vrlo udobno, jer je već sama priroda, čudnovatom formacijom ovog sekundarnog kamenja, neobjasnjivim uzmakom mineralnih tvari u geološkoj epohi, kad je ta silna masa otvrdnula, u Novom Aberfoyleu stvorila mnoštvo galerija i pokrajnjih hodnika.

Da, priroda, sama! Na, prvi pogled čovjek bi povjerovao, da je naišao na ugljenokop napušten prije mnogo stoljeća ali nije bilo tako. Ovakvo se bogatstvo nikad ne napušta. Ljudski termiti još nisu prerovali ovaj dio škotskoga podzemlja. Sve to bilo je djelo same prirode. Ali kako rekosmo, nijedan egipatski hipogeon, nijedne katakombe rimskoga doba, ne bi se moglo usporediti s tim spiljama jedino možda one glasovite mamutske

spilje koje, u duljinu od dvadeset milja, kriju u sebi dvjesto dvadesetšest cesta, jedanaest jezera, sedam rijeka, osam vodopada, tridesetdvije bezdane provalije i pedesetsedam ogromnih svodova, od kojih su neki visoki preko četiri stotine stopa.

Isto tako i ove Aberfoyleske spilje ne bijahu tvorevina ljudskih ruku, već djelo Stvoritelja svih stvari.

Za pronalazak ovog područja, sa svim onim neprocjenjivim bogatstvom ugljena, bez dvojbe je glavne zasluga imao stari predradnik. Desetgodišnji boravak u starom rudniku, rijetka istraživačka upornost, nepokolebiva odlučnost, i uz to izvrstan rudarski nagon, sve se to moralo sliti u jedno, da mu osigura uspjeh ondje, gdje su se drugima izjalovili svi pokušaji. Ali, zašto su prigodom bušenja, poduzetoga pod upravom Jamesa Starra, tijekom zadnjih godina poslovanja, prestali sa radom upravo ovdje, na dohvatu ovog novog rudnika? To se može pripisati samo slučaju, koji kod svih istraživanja ove vrsti igra tako veliku ulogu.

No kako bilo, ovdje u podzemlju Škotske ležala je sakrivena čitava grofovija, kojoj, da je napučiš, ne bi ništa manjkalo osim sunčeve svjetlosti, koja bije osvjetljivala.

Voda se tu nakupila u raznim udubinama i načinila bare, dapače jezera, veća od katrinskoga, koje je nad njima ležalo. Ali voda u tim jezerima bila je mirna, bez struja i valova. U njima se nije odražavala slika nekog gotskog dvorca, niti su se nad njih nadnosile vrbe i hrastovi, ili im na površinu padale duge sjene susjednih bregova. Sunčeve zrake nikad nisu zatreperile u njima, niti se mjesec ikad uzdigao nad njihov obzor. Pa ipak, ova duboka jezera, nikad namreškana povjetarcem, ne bi bila bez čara, da ih je osvjetljivao sjaj električnog svjetla, kako bi se prikazali oni mnogi razgranjeni kanali, koji su upotpunjavali geografiju ovog čudesnog područja.

Iako je spilja bila nepodesna za kakovu biljnu vegetaciju, ipak bi mogla poslužiti kao stan brojnom mnoštvu ljudi. I tko zna neće li u ovoj, uvijek jednakoj temperaturi na dnu Aberfoyleskih rudnika, kao i onih u Newcastleu, Allou i Cardiffu kad im sve naslage budu iscrpljene tko zna, neće li jednom siromašnije pučanstvo Sjedinjene kraljevine u njima potražiti zaklon?

TAMO I NATRAG

Na Harryjev povik, James Starr, Madge i Simon Ford provukli su se kroz rupu, koja je spajala rudnik Dochart s novom spiljom. Našli su se na početku prostrane galerije. Čovjek bi pomislio da ju je stvorila ljudska ruka, da su je sjekira i kuka izduble u svrhu iskorištenja nekog bogatog sloja. Ušavši unutra, u prvi mah pomisliše da su ušli u kakav stari rudnik za koji ni najstariji rudari grofovije niti su više znali niti slutili da postoji.

Ne! Geološki su slojevi sami izdubli ove galerije u ono doba, kad su se stvarale sekundarne naslage. Možda je u pradavno vrijeme ovuda tekla silna rijeka, još dok su se gornje vode miješale s biljem što su ga bezdani progutali. Sada se to bilje činilo tako suho, kao da si ga nekoliko tisuća stopa dublje protjerao kroz granitno kamenje pragorja.

Uostalom, izgledalo je da se zrak u tim galerijama lako obnavlja, iz čega se dade naslutiti da su pomoću prirodnih zračnih okana morale biti u vezi s vanjskom atmosferom.

Ovo inženjerovo opažanje svi su potvrdili. Što se tiče praskavog plina, koji je prije prodirao kroz pukotine u stijenama, činilo se ipak da se on bio nakupio samo u jednoj od tzv. "torba", koja se sad ispraznila. Uvjerili su se da mu u zraku u galerijama više nije bilo ni najmanjega traga.

Opreza radi, Harry je ipak sobom uzeo samo sigurnosnu svjetiljku, koja je mogla gorjeti punih dvanaest sati.

James Starr i njegovi pratioci s radošću su se uvjerili da su im želje preko svakog očekivanja ispunjene. Kud pogledaš, sve sam ugljen. Od uzbuđenja su ostali bez riječi. Pače i Simon Ford se svladao i svoj je ushit izražavao tek kratkim usklicima divljenja.

Možda nije bilo pametno, što su se odvažili tako duboko u ovu kriptu. Ali, sada nitko od njih nije ni pomicao na povratak. Galerija bila je prohodna i prostirala se prilično ravno. Nikakva im pukotina nije priječila put, nikakav "puff" nije izdisao škodljivim isparenjima. Dakle, nije bilo povoda za zastanak, pa su tako James Starr, Madge, Harry i Simon Ford hodali dalje cijeli jedan sat, a da nisu našli ni najmanjeg znaka po kojem bi se mogla točno utvrditi formacija toga nepoznatoga prokopa.

Zacijelo bili bi još dalje išli, da nisu došli na kraj puta kojim su

spočetka bili pošli. Galerija se ovdje širila u neku ogromnu spilju. U kojoj li se udaljenosti uzdizao njezin suprotni zid? Mrak ih je priječio da se u to osvijedoče. Ali uz svjetlo svjetiljke istraživači su mogli razabrati da se nevidljivi svod nadnosio nad golemu, tihu vodenu površinu baru ili jezero čije su se slikovite, visokim stijenama obrubljene obale, gubile u mraku.

"Stanite!" klikne Simon Ford, naglo zastavši. "Još samo korak, i lako se možemo sunovratiti u kakav ponor."

"Odmorimo se malo, prijatelji moji," reče inženjer. "Trebamo misliti i na povratak u kolibu."

"Svjetiljka će nam dostajati još za deset sati, gospodine Starr," reče Harry.

"Dobro, dakle, ali svakako ćemo malo predahnuti," ponovi James Starr; "moram priznati, moje noge to zahtijevaju! A vi, Madge, ne ćutite li tegobe od tako dalekoga puta?"

"Ne previše, gospodine James," odvrati krepka Škotkinja. "Mi smo običavali po cijeli dan prolaziti starim Aberfoyleskim rudnikom."

"Ha," pridoda Simon Ford, "Madge bi, da je potrebno, taj put prevalila i deset puta. Ali ja ostajem kod toga, gospodine James, da je moj poziv ipak bio vrijedan truda, koji vam je prouzročio. Možete li reći ne, gospodine James, možete li to reći?"

"Ej, stari moj prijatelju, takovog veselja već odavna nisam doživio!" odvrati inženjer. "Ono malo što smo dosad vidjeli od ovog čarobnog rudnika, daje nam naslućivati da je njegova veličina, bar što se duljine tiče, vrlo velika."

"Ni širina ni dubina ne će mu biti manje, gospodine James!" upotpuni Simon Ford.

"U to ćemo se još morati uvjeriti."

"Jamčim vam za to! Oslonite se na moj instinkt, na instinkt staroga rudara. Nikad me još nije prevario."

"Rado ću u to povjerovati, Simone," reče inženjer, smiješći se. "Koliko po ovom površnom i kratkom pregledu mogu suditi, bit će tu posla za nekoliko stoljeća!"

"Nekoliko stoljeća!" kliknu Simon Ford, "sigurno je tako, gospodine James, a možda će proći i tisuću godina, dok se iznese posljednji komadić ugljena iz našeg novog rudnika."

"Dao Bog," odvrati James Starr. "Što se pak kakvoće ugljena tiče..."

"Izvrsna je, gospodine James, velim vam, izvrsna," upadne mu

Simon Ford u riječ. "Pogledajte sami!" Rekavši to, odvali kukom komad crnog kamena. "Pogledajte! Pogledajte!" kliknu on, primakнуvši svoju svjetiljku, "kako se ugljen na prijelomu svijetli! Ovo je masni ugljen, pun bituminoznih sastojaka, koji se skoro bez praštine i odlomaka raspada u manje komade. Oh, gospodine James, ovo je sloj koji će oštro konkurirati Swansea i Cardiffu. Potrošači će se za njega otimati, a kako će se vaditi uz neznatne troškove, moći će se i jeftinije prodavati."

"Doista," reče Madge, podigavši komadić ugljena i motreći ga stručnjačkim pogledom, "doista, ovo je dobro gorivo! Simone, ponesi taj komadić sa sobom u kolibu. Htjela bih prvi proizvod novog rudnika vidjeti kako gori na našem ognjištu!"

"Imaš pravo, ženo," odvrati stari predradnik, "i vidjet ćeš da se nisam prevario."

"Gospodine Starr," zapita Harry, "zname li po prilici, u kojem se pravcu pruža ova duga galerija kojom smo netom prošli?"

"Ne, sinko moj," odvrati inženjer. "Doduše, pomoću kompasa mogao bih otprilike ustanoviti njezin pravac, ali bez njega osjećam se kao mornar na otvorenom moru, koji usred magle, ne vidjevši sunca, ne može ustanoviti gdje se nalazi."

"To je istina, gospodine James," upade Simon Ford, "ali, molim vas, ne uspoređujte naš položaj sa onim mornara, koji uvijek i posvuda ima pod nogama samo ponor. Mi ovdje stojimo na čvrstom tlu i ne trebamo se bojati da ćemo ikad propasti."

"Nisam vas htio naljutiti, stari Simone," umiri ga inžinir. "Nije mi ni na kraj pameti novi Aberfoyleski rudnik poniziti nekom nepravednom usporedbom. Samo sam htio reći da u ovom času ne znamo gdje se nalazimo."

"Mi smo ispod grofovije Stirling, gospodine James," odvrati Simon Ford, "i ja to tvrdim s takvom sigurnošću, kao da..."

"Slušajte!" kliknu Harry, prekinuvši starog predradnika.

Svi su stali i osluškivali, baš kao i mladi rudar. Njegovo izvježbano uho zamijetilo je neki šum, nalik na daleko mrmljanje. James Starr, Simon i Madge također ga čuše. Od gornjih slojeva se čulo neko kotrljanje. Iako je bilo prigušeno, moglo se razlikovati njegovo pojačavanje i stišavanje. Nekoliko je minuta svih četvero bez riječi osluškivalo. Najednom Simon Ford krikne:

"Ah, svetog mi Munga, zar se već kolica kotrljaju po tračnicama Novog Aberlovlea?"

"Oče," odvrati Harry, "meni se čini da taj šum potječe od neke vode, koja se razlijeva preko obale."

"Valjda nismo pod morem!" reče stari predradnik.

"To baš ne," objasni mu inženjer, "ali nije nemoguće da smo pod katrinskim jezerom."

"Tad mora da su zemljani slojevi nad nama dosta tanki, kad se tako jasno razabire šum vode."

"To je lako moguće", odvrati James Starr, "stoga što je ova spilja sama vrlo visoka."

"Mogli biste imati pravo, gospodine Starr," reče Harry.

"Uostalom, vani je vrlo ružno vrijeme," nastavi James Starr, "pa su se valovi jezera isto tako uzburkali kao i oni u zaljevu Forth."

"Neka, neka samo," upadne Simon Ford. "Naslage kamenog ugljena neće radi toga što leže pod jezerom biti lošije. Ne će biti prvi ni zadnji puta, da se za ugljenom ide čak i podno oceana! Pa kad bi prorovali i sve dubine Sjevernog mora, bi li u tome bilo što zla?"

"Bravo, Simone," reče inženjer, i slatko se nasmiye oduševljenju staroga predradnika. "Prokopat ćemo naša okna sve do ispod mora. Probušit ćemo korito Atlantskoga oceana poput sita! Probit ćemo se ispod oceana sve do naših prijatelja u Sjedinjenim državama. Prorovat ćemo sve do srca Zemlje, da joj otmemu i posljednji komadić ugljena."

"Rugate li se vi to meni, gospodine James?" zapita Simon Ford posve ozbiljno.

"Nipošto, stari Simone, nipošto! Ali vaše vas je oduševljenje odvelo previše daleko, čak u nemoguće! Držimo se zbilje, ona nam obećava dosta toga. A sad bi mogli naše oruđe mirne duše ostaviti ovdje i vratiti se u kolibu."

U tom času uistinu nisu mogli poduzeti ništa više. Inženjer je namjeravao u što kraćem roku s cijelom vojskom potpuno opremljenih rudara započeti s iskorištavanjem Novog Aberfoylea. Ali sad je bilo uputno da se vrate u rudnik Dochart. Put do njega lako će pronaći. Galerija je tekla je do razvaljenog otvora gotovo ravnim pravcem, pa nisu mogli zалutati.

Ali kad se James Starr već spremio za polazak, Simon Ford ga još jednom zaustavi.

"Gospodine James," započne on, "pogledajte ovu ogromnu spilju, ovo podzemno jezero što ga ona prekriva, obalu, koju oplakuju vode do naših nogu! Eto, ovamo ću se preseliti, pa ako se još nekoliko vrijednih

prijatelja povede za mnom, bit će za godinu dana duboko pod zemljom stare Engleske jedno naselje više!"

James Stare je, smiješći se, odobravao namjere staroga Simona i stisnuo mu ruku. Zatim svi krenuše, s Madge na čelu, natrag u galeriju, a odatle u rudnik Dochart.

Već su prevalili jednu milju puta i ništa se osobitoga nije dogodilo. Harry je slijedio glavnu galeriju, držeći se podalje od uskih prolaza, koji su se nalazili s lijeva i desna. Činilo se dakle, da će im i povratak biti tako lagan, da se nije dogodila neugodna upadica, koja ih je iznenada dovela u vrlo ozbiljan položaj.

Upravo kad je Harry htio podići svoju svjetiljku nešto više, zrak se žestoko zakovitla, kao od leta nevidljivih krila. Postrance zahvaćena, svjetiljka ispadne Harryju iz ruku i razbi se na kamenom tlu galerije. James Starr i njegovi pratioci iznenada se nadioše u gustom mraku. Svoje svjetiljke, u kojima je ponestalo ulja, nisu više mogli upotrijebiti.

"No, Harry, zar hoćeš da polomimo vratove prije nego stignemo u kolibu?"

Harry ne odvrati ništa. Misli mu sapele riječi u grlu. Je li i u ovome svoje prste imalo ono zagonetno biće? Zar se u ovim dubinama krije kakav neprijatelj, čiji će im neočekivani otpor kasnije možda prouzročiti još ozbiljnije neprilike? Kome je bilo u interesu spriječiti iskorištavanje novih ugljenih naslaga? Bilo je to besmisleno, ali činjenice su dokazivale protivno i tako se množile, da su se puke sumnje potvrđivale u neobjasnjivim događajima. Položaj naših putnika bio je vrlo neugodan. U gustom su mraku morali kroz galeriju prevaliti još pet milja do rudnika Dochart. A odatle je bilo još cijeli sat hoda do kolibe.

"Ne zadržavajmo se," požurivao ih je Simon Ford, "ne smijemo gubiti vrijeme. Podimo naprijed, makar pipajući kao slijepci. Ne možemo zalistati. Hodnici koji se ukrštaju s našim putom, nisu drugo već ulazi u krtičnjak. Ako slijedimo glavnu galeriju, moramo bezuvjetno naići na otvor, kroz koji smo ovamo ušli. Kad jednom dođemo do starog ugljenokopa, lako ćemo dalje, jer smo ga ne jednom prošli u najgušćem mraku. Tamo ćemo pronaći i svjetiljke što smo ih ondje ostavili. Dakle, naprijed! Harry, ti pođi prvi. Gospodine James, vi ćete odmah za njim, za vama Madge a ja ću biti posljednji. Samo se držite jedan drugoga, idite jedan za drugim!"

Hoćeš-nećeš, uputama starog predradnika valjalo se pokoriti. Tapkajući uz stijenu, teško su mogli promašiti pravi put. Ruke su morale

zamijeniti oči. Morali su se pouzdati u instinkt, koji je u Simona Forda i njegovog sina bio vrlo razvijen, pače im postao šestim čulom. James Starr i njegovi prijatelji krenuše, dakle, u vrsti kroz mračnu galeriju. Nisu progovorili ni riječi, ali zato su bili življe zaokupljeni mislima. Bilo je nedvojbeno da su imali posla s nekim lukavim lupežom. Ali tko je to bio i kako se obraniti od njegovih tako tajanstveno pripremljenih napadaja? Iako su im takve misli zadavale briga, nije bilo vrijeme da klonu duhom.

Harry je raširenih ruku stupao sigurno naprijed i proslijedio put kroz galeriju od stijene do stijene. Ako bi se ispriječila kakva izbočina ili pokrajnji otvor, osvjedočio bi se lakim dodirom ruke, pokazuje li im pravi put, nije li izbočina malena a otvor uzak. Tako su uvijek išli pravim putem.

U mraku na koji se oko nije moglo priviknuti, jer je bio potpun, potrajavao je taj tegobni put oko dva sata. Uzevši u obzir utrošeno vrijeme kao i to da su mogli samo sporo napredovati, James Starr je izračunao da će skoro stići do izlaza.

I doista, Harry skoro istodobno zastane.

"Jesmo li stigli na kraj galerije?" zapita Simon Ford.

"Da," odgovori mladi rudar.

"Dakle, pronašao si otvor koji spaja Novi Aberfoyle sa rudnikom Dochart."

"Ne, ne mogu ga pronaći", odvrati Harry, tapkajući naokolo. Ali uzalud svuda uokolo bila je sama stijena.

Stari predradnik pode nekoliko koraka naprijed, da sam pretraži stijenu. Ali, uskoro mu se otme krik. Ili su na povratku ipak zalutali ili je netko ponovno zatvorio jedini, malo prije dinamitom otvoreni izlaz.

Kako bilo, James Starr i njegovi pratioci našli su se zatvoreni u Novom Aberfoyleu.

OGNJENЕ VJEŠTICE

Osam dana nakon njegovog nestanka, prijatelji Jamesa Starra već su bili uvelike zabrinuti.

Inženjera je nestalo, a nitko tomu nije znao razloga. Propitkujući se, saznali su od sluge da se na Granton Pieru ukrcao, a od kapetana parobroda "*Prince of Galles*", da se u Stirlingu iskrcao s broda. Ali dalje je Jamesu Starru nestao svaki trag. Simon Ford preporučio mu je da njegov posjet ostane tajnom, pa on tako nikome nije povjerio kamo putuje.

U Edinburghu se posvuda pročulo o neobjašnjivom nestanku Jamesa Starra. Sir W. Elphiston, predsjednik "*Royal Institutiona*", priopći svojim kolegama pismo, što mu ga je malo prije odlaska James Starr napisao, i u kojem se ispričava što neće moći prisustvovati narednoj sjednici Društva. I neki drugi njegovi poznanici predočili su slična pisma. Doduše, ona su dokazivala daje James Starr otišao iz Edinburgha što je i onako već bilo poznato ali nisu davala razjašnjenja kamo je dospio. Odsutnost takova čovjeka kakav je bio James Starr, i to potpuno protivno njegovom običaju, moralo je upasti u oči, a što se više odužilo i zabrinuti.

Nijedan od inženjerovih prijatelja ne bi se bio dosjetio, da se on mogao zaputiti u Aberfoyleske rudnike. Svi su znali kako mu je bilo mrsko opet otići na poprište svojeg prijašnjega djelovanja. Od onoga časa, kad su izvadili posljednja kola ugljena, nije tamo nogom kročio. Ali, kako se iskrcao na pristaništu u Stirlingu, ipak ga odrediše tamo potražiti. Međutim, potraga je ostala bez uspjeha. Nitko nije mogao potvrditi da je inženjera video u cijeloj grofoviji.

Samo je Jack Ryan, koji ga je zajedno s Harryjem susreo na podnici ljestava u oknu Yarrow, mogao dati traženo razjašnjenje. Ali taj je mladić, kao što znamo, radio na imanju u Melroseu, četrdeset milja jugozapadno, u grofoviji Renfrew, a njemu nije bilo ni na kraj pameti da bi se tko mogao zabrinuti radi nestanka Jamesa Starra. Osam dana iza posjeta kolibi u rudniku, bio bi Jack Ryan zacijelo isto kao prije pjevao svoje najobljubljenije pjesme irvinškim klanovima, da i njega nije nešto uznemirivalo, o čemu će odmah biti riječi.

James Starr bijaše, ne samo u glavnome gradu, već i po cijeloj Škotskoj odviše poznat i štovan, da bi išta što se njega ticalo moglo ostati

nezapaženo. Lordmayor*, cijelo edinburško gradsко vijeće, činovništvo i vijećnici, većinom sami inženjerovi prisni prijatelji, pokrenuše za njim pomniju potragu. Izaslaše u tu svrhu posebne agente po cijeloј zemlji ali ni to nije bilo od pomoći.

Nije preostalo drugo, već da se u svim novinama Sjedinjene kraljevine, koje su se najviše čitale, objelodani proglaš s osobnim opisom Jamesa Starra i naznakom dana njegova odlaska iz Edinburghha pa da se onda pričeka kakav će biti uspjeh. Uzrujanost i nemir rasli su iz dana u dan. Učeni engleski svijet već se sprijateljio s mišlju da je jednoga od njegovih najviđenijih članova zauvijek nestalo.

Dok se javnost tako uznemirivala radi Jamesa Starra, Harry je isto tako bio predmetom velike zabrinutosti. Samo, njegov je nestanak, umjesto da pobudi opću zabrinutost, zabrinuo samo njegova prijatelja Jacka Ryana.

Čitalac će se sjetiti kako ga je Jack Ryan, susrevši Harrya u oknu Yarrow, pozvao za osam dana na pučku svečanost irvinških klanova. Harry je prihvatio poziv i obećao da će zasigurno doći. Jack Ryan je vrlo dobro znao da je njegov prijatelj čovjek od riječi. Što je obećao bilo je kao da je već izvršeno.

Na irvinškoj proslavi ne bi mu ničega manjkalo, niti pjesme, niti plesa i zabave svake vrste ali Harry Ford tamo nije dospio.

Jack Ryan se već htio naljutiti na njega, jer mu je izostanak prijatelja iz mladih dana pomutio dobro raspoloženje. Štoviše, zbog toga ga je usred neke pjesme izdalo pamćenje i on, koji je naviknuo pobirati najburnije odobravanje, sad je prvi put u životu doživio glasne zvižduke. Proglas u novinama, koji se ticao Jamesa Starra, nije mu dopao ruku. Vrijedni momak dugo je zbog Harryjeva nedolaska razbijao glavu, ali konačno se uvjeri da su ga samo važne okolnosti morale spriječiti da ne održi svoje obećanje. Dakle, Jack Ryan odluči da će se sutradan glasgowskom željeznicom odvesti do rudnika Dochart i bio bi taj svoj naum i izveo, da se nije dogodilo nešto, što ga je gotovo stajalo glave.

Ovdje ćemo ispričati što se zbilo u noći dvanaestoga prosinca. Svakako, bila je to voda na mlin svih pristaša praznovjerja, a takvih je na imanju u Melroseu bilo podosta.

Irvine je maleni primorski gradić u grofoviji Renfrew i broji po prilici

---

*Gradonačelnik.

sedam tisuća duša, a leži blizu ušća clydskoga zatona, na oštroj okuci škotske obale.

Luka je dobro zaštićena od morskih vjetrova, a označuje je golem svjetionik, tako da se iskusan mornar ovdje uvijek lako snalazi. Brodolomi su na ovoj obali prava rijetkost, a obalne lađe i veći brodovi, ulazili oni u clydski zaton da dodu do Glasgowa ili da se usidre u irvinškom zaljevu, mogli su tu i za najtamnije noći bez opasnosti manevrirati.

Ima li koji grad neku povijesnu vrijednost, kako god ona bila neznatna, još ako se u njemu nalazio dvorac koji je nekada pripadao Robertu Stuartu tad zacijelo u njemu ima starih ruševina. Baš u Škotskoj sve su ruševine pune duhova, tako barem misle praznovjerni gorštaci i ravničari.

Najstarije, ali podjednako najozloglašenije ruševine uz ovu obalu, bile su one starog dvorca Dundonald Castle.

U vrijeme naše priповijesti, stajao je taj dvorac već mnogo, mnogo stoljeća posve prazan i služio je samo kao zaklonište lutajućim duhovima. Nitko ga nije posjećivao tamo na visokoj stijeni što strši iz mora, dvije milje udaljenoj od grada. Pojedini stranci, ako su htjeli ove stare povijesne ostatke pogledati iz bližega, morali su si sami naći put do tamo. Nijedan stanovnik Irvinga ne bi ih ni za što na svijetu onamo vodio. Tomu su poglavito krive priče o "ognjenim vješticama", koje su dvorac činile nesigurnim.

Najpraznovjerniji su tvrdili da su tamo rođenim očima vidjeli razna fantastična bića. Jack Ryan spadao je, naravno, među ove potonje.

U stvari, istina je bilo da su se od vremena do vremena, čas nad nekim napola urušenim zidom, čas na vršku kule što je nadvisivala razvaline Dundonald Castlea, pokazivali dugački plameni.

Jesu li ti plameni uistinu bili nalik ljudskom obličju, kako se to općenito tvrdilo? Jesu li zaslužili ime "ognjene vještice", što su im ga nadjenuli? Očevidno, tu se radilo samo o obmani, koju je trebalo pripisati velikoj lakovjernosti, dok bi se cijela ta pojava, kad bi je trijezno razmotrili, dala lako svesti na jednostavan fizikalni uzrok.

Bilo kako mu drago, za te se ognjene vještice u cijelome kraju znalo da često zalaze u razvaline staroga dvorca, i da tamo, naročito za tamnih noći, izvode svoje divlje plesove i zabave. Jack Ryan, kakogod je bio odvažan momak, ipak se ne bi bio usudio pratiti ih pritom na svojim gajdama.

Lako je, dakle, povjerovati da su te čudne pojave bile obilno gradivo za prepričavanja prigodom večernjih sijela. Jack Ryan je znao čitav niz legenda o "ognjenim vješticama" i nikad se nije našao u neprilici, kad bi se o njima povela riječ.

Prigodom posljednjeg večernjeg sastanka na irvinškoj proslavi, na kojoj su obilno tekli brandy i whisky, Jack Ryan nije propustio dirnuti u omiljene mu žice, na veliko veselje ali i na potajni užas svojih slušalaca.

Ovaj sastanak održao se u velikoj suši melroseskog imanja, u blizini obale zatona. Na sredini je, na željeznom tronošcu, plamsala velika vatrica. Vani je bjesnilo užasno nevrijeme. Gusta se magla vitlala nad valovima a ovi, tjerani oštrim jugozapadnjakom, hrlili su prema obali. Noć je bila tamna kao u rogu. Bilo bi zaludu potražiti koje svjetlige mjesto na nebeskom svodu. Sve se stopilo u mraku, i zemlja i nebo i more, pa je stoga pristajanje uz irvinšku obalu bilo jako otežano. Teško bi se koji brod usudio ući u zaljev uz onaj silni vjetar, koji je zanosio prema obali.

U malenu irvinšku luku ne ulazi mnogo brodova, barem ne oni veći. Veći parobrodi i jedrenjaci kreću prema obali nešto sjevernije, ako hoće ući u clydske zatone.

Ali one večeri neki na obali zaostali ribar na svoje veliko čuđenje spazi brod kako plovi prema obali. Da se iznenada razdanilo razabrao bi, ne na svoje čudo već na pravi užas, da lađa plovi prema obali, pod vjetrom i s razvijenim jedrima. Ako promaši ulaz u zaton, nema joj spasa na golemim hridima obale. Ako ta nesmotrena lađa dođe još bliže, teško će se moći spasiti.

Zabava se baš imala završiti, poslije jedne Jack Rvanove pjesme. Slušatelji, zanijeti u svijet svakodnevnih nevolja, bili su baš u pravom raspoloženju da postupe prema svojem praznovjerju. Vani se iznenada začu glasno i tjeskobno zapomaganje. Jack Ryan prekinu svoju pjesmu i svi jurnuše van.

Noć je bila tamna. Hladni mlazovi kiše šibali su obalu. Nekoliko ribara, oslonjenih o hrid da bi lakše odoljeli vjetru, vikalio je iz svega grla.

Ta vika nije bila namijenjena onima što su se bili zabavljadi, već mornarima koji su, ne znajući, hrlili u propast. Nešto se crnilo nekoliko stotina hvati od obale. Bio je to neki jedrenjak, što se poznalo po razmještaju svjetiljki: na desnom boku lađe bilo je zeleno, a na lijevom crveno svjetlo. Parobrod bi morao imati još i bijelo svjetlo na vršku prednje katarke. Lađa je, dakle, svojim prednjim dijelom bila okrenuta prema obali i nema dvojbe daje prema njoj jurila svom brzinom.

"Zar je ova lađa u opasnosti?" zapita Jack Ryan.

"Da," odvratiše ribari, "i sve kad bi sad htjela okrenuti natrag, ne bi joj to više uspjelo."

"Znak, dajte joj znak!" kliknu jedan od Škota.

"Ali kakav?" primijeti jedan od ribara. "Na ovoj se buri baklja ne može razgorjeti!"

Dok su oni razgovarali, drugi su neprestano dovikivali onima u lađi. Ali tko ih je mogao čuti po tom nevremenu? Brod više nije imao nikakve mogućnosti da se spasi od brodoloma.

"Zašto su krenuli baš ovim pravcem?" zapita jedan mornar.

"Zar hotimice srljaju u svoju propast?" primijeti drugi.

"Tad kapetan zacijelo ne zna za irvinški svjetionik?" glasno je razmišljao Jack Ryan. "Čovjek bi gotovo mogao u to povjerovati," odvrati jedan od ribara, "osim ako se nije dao zavarati..."

Ribar još nije ni dorekao, kad Jack Ryan kriknu užasnim krikom. Jesu li ga oni jadnici čuli? Sad je svakako već bilo prekasno da izvedu lađu iz onih bijesnih, zapjenjenih valova.

Ali onaj krik nije bio posljednja opomena onima na brodu, kako su to neki isprva pomislili. Jack Ryan je stajao leđima okrenut prema moru. Njegovi se prijatelji također okrenuše i upriješe svoje poglede na točku udaljenu oko pola milje od obale.

Tamo se uzdizao dundonaldski dvorac. Na vrhu stare kule plamsao je na vjetru golem plamen.

"Ognjena vještica!" kliknuše kao iz jednog grla praznovjerni Škoti.

Dakako da je trebalo mnogo mašte da se u toj pojavi razabere čovječji lik. Vijoreći, poput vjetrom nošenog ognjenog stijega, činilo se kao da će odletjeti s vrška kule, kao da će utrnuti, a ipak bi se odmah zatim opet za njega priljubila svojim donjim, plavetnim dijelom.

"Ognjena vještica! Ognjena vještica!" vikali su ribari i prestravljeni seljaci.

Sad se sve razjasnilo. Zaciјelo se brod u onoj magli prevario, držeći onaj bukteći plamen nad dundonaldskim dvorcem za irvinški svjetionik. Držao je da se nalazi pred ulazom u zaton, što leži dvije milje sjevernije, pa je sada jedrio ravno prema obali, gdje ga je čekala propast.

Što se moglo učiniti za njegov spas, ako je za to uopće još bilo vremena? Možda je trebalo pohrliti do razvalina i po mogućnosti ugušiti onaj plamen i tako onemogućiti kobnu zamjenu sa svjetionikom?

Ali, makar bi to bilo jedino uspješno sredstvo, koji je od Škota smio i

pomisliti, a kamoli se usuditi prkositi "ognjenoj vještici"? Možda Jack Ryan, jer on je bio odvažan, a praznovjerje, koliko god ono bilo jako, nije moglo u njemu posve ugušiti plemenitije porive.

No bilo je prekasno... Užasna lomljava začas je nadglasala bjesnilo prirode.

Lađa je hrptom udarila o dno. Svjetiljke se utrnuše. Blijeda crta uzburkanih valova bila je načas prekinuta. Lađa, koja se nagnula na stranu i čvrsto zasjeila među hridi, zadržala ih je.

U isti čas, kao nekim čudom, nestade i onog drugog plamena, kao da ga je otpuhnuo žestoki vjetar. Neprozirna tama opet je zastrla more, nebo i obalu.

"Ognjena vještica!" povikao je Jack Ryan po posljednji puta, kad je ove nadnaravne pojave iznenada nestalo ispred njihovih očiju.

Ako su ti praznovjerni Škoti i strepili čas prije od neke umišljene opasnosti, doskora se opet osmjeliše, kad se radilo o spašavanju ljudskih života iz prave opasnosti. Raspojasane prirodne sile nisu ih plašile. Povezavši se, sigurnosti radi, konopcima, baciše se sada, jednako odvažni kao prije praznovjerni, u more da brodolomcima priskoče u pomoć.

Vratolomno im nastojanje uspije, ali mnogi od njih među njima i Jack Ryan zadobiše na obalnim klisurama ozbiljne ozljede. Ali, kapetana i njegovih osam mornara iznijeli su zdrave i čitave na kopno.

Taj brod, norveški brigg "*Motala*", bio je natovaren drvom i imao je poći do Glasgowa. Kako se nagađalo, tako se i zbilo. Zavarani svjetlom iznad dundonaldske kule, kapetan je namjerio ravno prema obali, misleći da ulazi u clydske zaton. Od "*Motale*" su doskora naokolo plovili samo još pojedini komadi, a i ove su valovi posve razbili na obalnim klisurama.

JACK RYANOVA ISTRAŽIVANJA

Jacka Ryana i još trojicu njegovih ranjenih drugova smjestili su u jednu sobu na imanju, gdje su ih najbližnije njegovali. Jack Ryan dobio je u onoj pustolovini najgore ozljede, jer ga, kad se s konopom oko pojasa bacio u more, smjesta zahvatiše bijesni valovi i zavitlaše njime preko klisura. Malo je nedostajalo da ga mrtva izvuku na kopno.

Vrijedi momak bio je, dakle, nekoliko dana prikovan za postelju, što mu je bilo vrlo neprilično. Ali, kako mu nitko nije branio da pjeva koliko ga volja, strpljivo je podnosio svoje boli, a imanje u Melroseu odjekivalo je u svako doba od njegovih veselih pjesmica. Ali, od one zgode, u Jack Ryana je još više porastao strah od sablasnih i zlih duhova, kojima čini veselje mučiti svijet pa je tako samo njima pripisivao propast "*Motale*".

Zlo bi bio prošao svatko, tko bi tvrdio, da uopće nema ognjenih vještica, i da se onaj plamen, koji je nenadano liznuo iz ruševina, ima svesti na posve jednostavnu prirodnu pojavu. Jacka Ryana nikakvo pojašnjavanje ne bi u tom razuvjerilo. Njegovi prijatelji bili su još praznovjerniji od njega. Prema njihovoј izjavi, baš takova je ognjena vještica zlonamjerno namamila "*Motalu*" na obalu. Pokušati ih kazniti bilo bi isto kao da orkanu nametneš novčanu globu. Vlasti su mogle mirne duše odrediti sve za njihov progon.

Plamen se ne baca u tamnicu, netjelesno biće ne vezuje se lancima. Najpomnija istraživanja nisu mogla barem ne sa sigurnošću opovrći ovo praznovjerno tumačenje.

Pošto je mjesno poglavarstvo imalo u vezi s propasti "*Motale*" povesti istragu, preslušani su razni očevici one katastrofe. Svi su se iskazi slagali u tom, da je brodolom skrivila samo nadnaravna pojava ognjenih vještica na razvalinama dundonaldskoga dvorca.

Naravno da se vlasti nisu mogle zadovoljiti takvim riješenjem toga pitanja. Poglavarstvo je htjelo i moralo ustanoviti je li po srijedi bio slučaj ili zlobna namjera.

Ne treba se čuditi što se pomicalo na zlobnu namjeru. Nije trebalo daleko natrag posezati u britansku povijest, da se nadu primjeri za to. Mnogim lije obalnim gusarima bilo zanatom da namame lađe na obalu, pa zatim medu sobom podijele zaostali plijen. Jednom bi u tu svrhu podmetnuli požar smolastog drveća i namamili lađu u vode u kojima je morala propasti. Drugi put bi, opet, svjetlo baklje, koju bi privezali o

rogove vola, a ovoga onda pustili da ide kud ga volja, zavaravala mornare oko pravca kojeg im se valjalo držati. Ovakve lopovštine nerijetko su završavale brodolomom, kojim bi se ti lupeži onda okoristili. Trebalo je uvesti opsežne mjere i najstrože kazne, dok se iskorijenio taj barbarski običaj. Nije li se, dakle, moglo pomisliti da se u ovom slučaju neki nesavjesni zlikovac ponovno poslužio tim omiljenim sredstvom gusara?

Takvo je bilo razmišljanje policijskih činovnika, unatoč svih iskaza Jacka Ryana i njegovih drugova. Kad su ovi čuli, da će se pokrenuti istraga, podijeliše se u dva tabora. Jedni su samo slegnuli ramenima, dok su drugi, bojažljiviji, proricali da će to ona nadnaravna bića samo razdražiti i prouzročiti nove nesreće.

Usprkos svemu, istraga je provedena. Policijski činovnici zaputili su se do dvorca Dundonald i tamo sve najpomnije pretražili. Ponajprije su nastojali ustanoviti, nema li na zemlji možda otisaka stopala, koji bi poticali od drugih nogu, a ne onih duhova; ali zaludu, ne nađoše ni najmanji, bilo skorašnji bilo stari trag, iako bi od jučerašnje kiše još promočeno tlo sačuvalo i najslabiji otisak.

"Tražili su stope duhova!" kliknuo je Jack Ryan, kad je čuo za neuspjeh istrage. "Tako su mogli tražiti i trag lutajućeg svjetla u močvari".

Prva je potraga, dakle, ostala bez uspjeha. Jedva je bilo predmijevati, da će daljnje potrage biti okrunjene boljim uspjehom. Sada se radilo poglavito o tome da se ustanovi na koji način je vatra na vrhu stare kule bila upaljena, kakvo je gorivo upotrijebljeno i jesu li od njega preostali kakvi tragovi. Što se prvoga tiče, ne nađoše ništa niti žigice, niti ostataka izgorjelog papira.

Isto se dogodilo i s drugim. Nigdje nije bilo suhe trave, komadića drva ili drugoga materijala kojim se prošle noći vatra mogla podjariti.

Pa i za treće nije se našlo razjašnjenja. Nigdje nije bilo ni trunka pepela ili ostataka kakvog goriva, pa se tako nije moglo ustanoviti ni mjesto na kojem je vatra gorjela. Nigdje ne nađoše opaljena mjesta, ni na podu, ni na kamenju. Zar je ovdje neki zlikovac samo u ruci držao veliku baklju? To ipak nije bilo vjerojatno, jer je plamen po izjavama svih svjedoka bio ogroman, tako da su ga mornari "*Motale*", unatoč magli, mogli zamijetiti već na nekoliko milja s otvorenog mora.

"Upravo prekrasno!" reče Jack Ryan, "ognjenoj vještici baš trebaju žigice! Ona puhne, a svuda oko nje se zapali zrak, koji ne ostavlja pepela!"

Konačni uspjeh svih nastojanja vlasti bio je samo taj da je nastala nova legenda legenda, koja će ovjekovječiti uspomenu na propast "Motale" i utvrditi nesumnjivu pojavu ognjenih vještica.

Tako valjan momak kakav je bio Jack Ryan nije, pored svojeg snažnoga tjelesnoga ustroja mogao dugo ostati vezan uz krevet. Nekoliko ogrebotina i iščašenja nije ga moglo prinuditi na dulje mirovanje, nego stoje bilo prijeko nužno. Nije imao vremena biti bolestan. Ako pak nema vremena, nema ni bolesti, osobito ne u zdravim predjelima Lowlanda.

Jack Ryan oporavio se, dakle, vrlo brzo. Čim je ustao iz kreveta, htio je, prije nego započne s radom na imanju, izvesti svoj naum, naime posjetiti svojeg prijatelja Harryja, kako bi doznao zašto nije došao na irvinšku svečanost. Nije si mogao objasniti zašto Harry koji nije obećavao ništa što ne bi mogao ispuniti nije održao svoju riječ. Po svoj prilici, sin starog predradnika nije čuo za nezgodu "Motale", iako su o tome opširno izvijestile sve novine. U protivnom, morao je doznati kolika je bila zasluga Jacka Ryana oko spašavanja i što gaje pri tom zadesilo. Daje za to znao, a nije došao obići bolesnoga prijatelja, bilo bi to nešto što se od njega nikako nije dalo očekivati. Dakle, Harry nije došao jer mu to zacijelo nije bilo moguće. Jack Ryan bi prije dopustio da nema ognjenih vještica, nego da je Harry tako beščutan.

Dva dana poslije brodoloma Jack Ryan veselo i dobre volje napusti imanje, kao da i ne čuti svojih rana. Zapjevao je punim grlom veselu pjesmicu da je sve orilo po obalnim hridinama i zaputi se do željeznice što vodi preko Glasgowa u Stirling i Callander.

Dok je na postaji čekao vlak, upade mu u oči na više mjesta prilijepljeni plakat. Sadržavao je sljedeći oglas:

"4. prosinca inženjer James Starr napustio je Edinburgh, ukrcao se na Granton Pieru u brod "Prince of Galles" i istoga se dana iskrcao u Stirlingu. Od toga časa ništa se o njemu nije čulo. Znade li tko štogod o njemu, molí se da o tome smjesta obavijesti predsjednika "Royal Institutiona" u Edinburghu."

Jack Ryan se zaustavi se pred jednim od tih oglasa i pročita ga sav u čudu dva puta.

"Gospodin Starr!" kliknu on. "Pa upravo 4. prosinca sreo sam njega i Harrya na ljestvama u oknu Yarrow! Od tog doba prošlo je deset dana, a tako dugo ga već nema natrag? U tom, dakle, grmu leži zec. Zato moj prijatelj Harry nije došao u Irvine!"

Ne čekajući ni trena i ne obavijestivši prije pismeno predsjednika

Royal Institutiona o tome što je znao o Jamesu Starru, skoči dobri momak u vlak i najprije se sam zaputi u okno Yarrow. Tamo će, bude li potrebno, sići sve do dna rudnika Dochart, kako bi potražio Harryja i inženjera Jamesa Starra.

Tri sata kasnije iziđe u Callanderu iz vlaka i požuri što su ga noge nosile do okna Yarrow.

"Jesu li oni opet izašli van?" pitao se. "Ili možda nisu? Da ih nije što spriječilo? Zar su na dnu rudnika zabavljeni kakvim važnim poslom? Moram to dozнати."

Nije prošao niti puni sat i Jack Ryan stiže do ulaza u okno. Izvana nije bilo vidjeti nikakve promjene, ista tišina u dubini, ni žive duše u toj samoći.

Jack Ryan uđe u napola razrušenu kuću, što se nadnosila nad otvor okna. Pogleda dolje u bezdan... nije opazio ništa. Slušao je napeto... ali ne ču ništa.

"A moja svjetiljka", reče on, "je li još na svojem mjestu?"

Svetiljka kojom se Jack Ryan služio kad je dolazio u pohode rudniku obično je stajala u jednom kutu blizu podnice prvih ljestava.

Svetiljke je nestalo.

"To bi dakle bila prva čudna okolnost", reče Jack Ryan, sad već ponešto uzneniren. Iako je bio praznovjeran, doda: "Ipak ću sići dolje, pa da je u rudniku mračnije nego u samom paklu!"

Smjesta se spremi za spuštanje niz dugi niz ljestava, što su vodile u mračno okno. Jack Ryan se mogao odvažiti na to, jer mu je rudnik Dochart još otprije bio dosta dobro poznat. Spuštao se vrlo oprezno, pipajući najprije nogom svaku prečku i provjeravajući je li još dosta jaka. Da promaši koju, stajalo bi ga to glave. Jack Ryan brojao je pojedine ljestve po kojima se spuštao, da dode do nižeg kata. Znao je da do dna okna ima trideset takvih ljestava. Kad siđe dolje, lako će naći kolibu koja je bila izgrađena na kraju jedne od galerija. Nakon dužeg spuštanja, stigao je do dvadeset šeste podnice. Do dna okna bilo bi dakle još nekih dvjesto stopa.

Tražio je nogom prečke dvadeset sedme ljestve ali uzalud, ne nađe uporišta. Klekne na podnici, misleći da će rukom lakše dohvati ljestve... nije mu uspjelo. Bilo je očito da dvadeset sedme ljestve nije bilo na njezinom mjestu. Netko ju je, znači, morao ukloniti.

Prekrstivši ruke, stajao je u tom gustom mraku i razmišljao što mu je činiti. Uto se dosjeti: ako on ne može sići dolje, ne mogu ni stanovnici

rudnika doći gore. Između površja grofovije i podnožja ugljenokopa više nije bilo veze. Ako su donje ljestve okna Yarrow uklonjene kratko vrijeme iza njegovog zadnjeg posjeta, što li se onda moralo dogoditi sa Simonom Fordom, njegovom ženom, njihovim sinom i s inženjerom? Duga odsutnost Jamesa Starra dokazivala je da on od zadnjeg susreta u oknu Yarrow još nije izašao iz rudnika. Pa, kako su se oni u kolibi opskrbljivali nužnom hranom? Je li je ponestalo onim jadnicima što su bili zarobljeni petnaest stotina stopa pod zemljom?

Takve misli rojile su se Jackovom glavom. Uvidi da će mu samome biti nemoguće doprijeti do kolibe. Da ljestve nisu zlonamjerno uklonjene? O tome je jedva još dvojio.

Jack Ryan nagnu se nad bezdan i viknu..

Svakako je smatrao svojom dužnošću da stvar smjesta prljavi nadležnim vlastima.

Još jednom nagnu se Jack Ryan nad bezdan.

"Harry, Harry!" viknu što ga grlo nosilo. Ime opetavano odjeknu, dok mu se jeka ne izgubi u dubinama okna Yarrow.

Jack Ryan uspne se opet po gornjim ljestvama i sretno izađe na površinu. Što je mogao brže, požuri do stanice u Callanderu, ne gubeći ni trena. Srećom, trebao je čekati samo nekoliko časaka na odlazak edinburškoga brzog vlaka, tako da je onamo stigao već u tri sata po podne i mogao se predstaviti gradskome lordmavoru.

Ovdje sastaviše s njime zapisnik. Pojedinosti, koje je priopćio nisu dopuštale dvojbi o istinitosti onoga stoje rekao. Sir W. Elphiston, predsjednik *Royal Institutiana*, koji je bio ne samo kolega, već i prisni prijatelj Jamesa Starra, odmah je obaviješten i on si ishodi dozvolu da rukovodi potragom, što će se bez oklijevanja poduzeti u rudniku Dochart. Pridružiše mu, dakle, nekoliko činovnika opremljenih svjetiljkama, sjekirama, dugim ljestvama od konopca, raznom hranom i lijekovima. Predvođeni Jackom Ryanom, zaputiše se na to svi, što su brže mogli, put abarfoyleskih ugljenokopa.

Još iste večeri stjgoše Sir W. Elphiston, Jack Ryan i činovnici do okna Yarrow i spustiše se ljestvama do dvadeset šeste podnice, odakle se Jack tek prije nekoliko sati morao vratiti natrag.

Najprije na dugim konopcima spustiše svjetiljke u dubinu i osvjedočiše se da, dapače, nedostaju sve četiri zadnje ljestve.

Bez svake dvojbe, netko je zlonamjerno prekinuo svaki spoj između površja i podzemlja.

"Što oklijevamo, gospodine?" zapita Jack Ryan nestrpljivo.

"Samo ćemo svjetiljke opet izvući gore, sinko", odvrati Sir W. Elphiston. "Onda ćemo sići dolje, do dna posljednje galerije, a ti ćeš nas odvesti..."

"Do kolibe," upadne mu Jack Ryan u riječ, "a ako ustreba, i do zadnjih izdanaka rudnika." Kad su izvukli svjetiljke, pričvrstiše činovnici ljestve od konopa o podnicu, pa ih spustiše u okno. Donje podnice bile su još tu. Mogli su se dakle spuštati od jedne do druge.

Svejedno, nije to išlo tako lako. Jack Ryan spusti se prvi po tim ljestvama, pa se tako prije svih nade na dnu ugljenika. Sir W. Elphiston i činovnici siđoše uskoro za njim. Okruglo dno okna Yarrow činilo se posve prazno, ali Sir W. Elphiston se vrlo začudi, kad je Jack Ryan kliknuo:

"Ovdje leže ostaci ljestava, ali su napola izgorjeli!"

"Izgorjeli?" opetova Sir W. Elphiston. "Uistinu, evo tu ima još i pepela."

"Držite li, gospodine", zapita Jack Ryan, "da je inženjer James Starr imao kakva razloga spaliti ove ljestve i prekinuti vezu s površjem?"

"Ne," odvrati Sir W. Elphiston, zamislivši se. "Naprijed, sinko, do kolibe! Tamo ćemo saznati, stoje na stvari."

Jack Ryan slegnu ramenima, kao da o tom dvoji. Međutim, dohvati svjetiljku jednoga od činovnika i požuri naprijed glavnom galerijom rudnika Docharty, a svi ostali za njim.

Za četvrt sata stigli su Sir W. Elphiston i njegovi pratioci do šupljine u čijoj je pozadini Simon Ford bio podigao svoju kolibu. Ni tračak svjetla nije osvjetljivao prozore.

Jack Ryan jurnu na vrata i naglo ih otvorio. Koliba je bila prazna.

Pretražili su sve prostorije mračne nastambe. Unutra nije bilo traga bilo kakvom nasilju. Sve je bilo uredno, kao da je stara Madge još tu. Hrane je bilo dovoljno i dostajala bi obitelji Ford još za nekoliko dana.

Odsutnost stanovnika kolibe bilo je, dakle, nepojmljivo. Je li se barem moglo odrediti kad su je napustili? To je bilo lako, jer ovdje, gdje se nisu izmjenjivali dan i noć, Madge je običavala svaki novi dan označiti križem. Kalendar je visio na zidu u sobi. Posljednji je križ označen kod 6. prosinca, dakle drugoga dana od inženjerova dolaska koji je uostalom i Jack Ryan mogao potvrditi. Od 6. prosinca prošlo je dakle već deset dana, nakon što su Simon Ford, sin i žena mu zajedno sa svojim gostom ostavili kolibu. Ako je inženjer htio poduzeti kakvo novo istraživanje rudnika, je li za to trebalo toliko vremena? Ne, zacijelo nije.

Tako je barem sudio Sir W. Elphiston. Kad su najpomnije pretražili kolibu, bio je u velikoj neprilici što poduzeti. Svugdje uokolo bio je gusti mrak. Osvjetljivalo gaje samo svjetlo svjetiljaka u rukama činovnika.

Iznenada Jack kliknu:

"Gledajte!" Prstom je pokazao na neku svjetlost, koja se u tamnoj pozadini galerije pomicala amotamo.

"Pohitajmo za tom svjetlosti, priatelji moji!" požurivao je Sir W. Elphiston.

"To je sablasno svjetlo!" primijeti Jack Ryan. "Što će nam ono koristiti, kad ga i onako nikad nećemo uspjeti sustići!"

Predsjednik *Royal Institutiona* i činovnici nisu bili nimalo praznovjerni, pa se stoga ne dadoše odgovoriti od toga da podu za tim svijetlom. Iako se isprva opirao, priključi im se i Jack Ryan i to ne baš posljednji.

Tako dugo su progonili tu svjetlost, da su se već i umorili. Svjetiljku kao da je nosilo maleno, ali vrlo okretno stvorenje. Svaki čas nestalo bi te pojave iza koje izboćine u pećini, da se opet nenadano pojavi u kojem poprječnom hodniku. Skačući sad na ovu sad na onu stranu, znalo se uvijek oteti očima progonitelja. Već su držali da gaje posve nestalo, kad bi iznenada zasjalo još jasnije nego prije. Progoneći tu svjetlost već skoro jedan sat, ušli su Sir W. Elphiston i njegovi pratioci duboko u sjeverozapadni dio rudnika Docharty. Sad su i oni već pomicali da imaju posla s nekom neprirodnom pojavom.

Napokon im se ipak pričini kao da se udaljenost između njih i svjetlosti smanjila. Zar se biće koje je pred njima bježalo umorilo, ili ih je htjelo zavesti tamo, kamo je zavelo i stanovnike kolibe? Na to pitanje bilo bi teško odgovoriti. Ohrabreni da će ipak polučiti uspjeh, progonitelji su podvostručili svoja nastojana. Svjetlost koja se inače vidala nekih dvjesto koraka pred njima, približila im se sada po prilici na pedesetak koraka i bivala je sve jasnija. Već su mogli pomalo razaznavati i onoga što je nosio svjetlo. Katkada bi okrenuo glavu unatrag i pri tom bi se razabrali neodređeni obrisi ljudskoga lica. Jedino ako koji gorski duh nije uzeo čovječje obliče, morao je i Jack Ryan, htio ne htio, priznati da tu nema govora o kakvom nadnaravnem biću. On sam potrča brže naprijed, nastojeći i druge požuriti.

"Brže brže!" vikao je. "Doskora ćemo stići tu pojavu. Čini se, kao da se umorila, pa ako znade jednako dobro govoriti, kako nam se do sada znala izmaknuti, moći će nam štošta priopćiti!"

Ali progon je postajao sve teži. Blizu posljednjih izdanaka rudnika križali su se uski putovi kao u kakovom labirintu. Ova okolnost znatno je olakšavala bijeg nosiocu svjetlosti. Trebao je samo utrnuti svjetlo i skriti se u kojem mračnom hodniku.

"Ako nam kani uteći," pomisli Sir W. Elphiston, "zašto to nije davno prije učinio?"

U gotovo isti gotovo kad je Sir W. Elphistonu ona misao prošla glavom, svjetlosti nestade, a činovnici, koji su jurili sve dalje naprijed, nađoše se na kraju jednog hodnika, pred nekim otvorom u škriljevcu. Brzo pregledaše svjetiljke i Sir W. Elphiston, Jack Ryan i njihovi pratioci provukoše se odvažno kroz taj otvor. Jedva što su prodrli nekih stotinu koraka u nekaku prostranu i visoku galeriju, kad odjednom svi zastadoše.

Tik uz stijenu ležalo je na zemlji četvero ljudi možda četiri lešine.

"James Starr!" reče Sir W. Elphiston.

"Harry, Harry!" kliknu Jack Ryan.

Uistinu, ovdje su nepomično ležali inženjer, Madge, Simon i Harry Ford. Međutim, doskora se jedno tijelo pomakne i začu se slab glas stare Madge.

"Vi, vi ste to! Napokon!"

Sir W. Elphiston, Jack Ryan i činovnici nastojahu inženjera i ostale povratiti u život, ulivši im nekoliko kapljica okrijepe. Doskora su postigli svoj cilj. Nesretnici, što su više od deset dana bili zatvoreni u Novom Aberfoyleu, umalo nisu poumirali od gladi. Ako za to vrijeme još nisu bili nastrandali, imali su zahvaliti kako je inženjer pričao Sir W. Elphistonu jedino tome, što su u tri maha našli u svojoj blizini po hljeb i vrč vode. Zacijelo ono biće, kojemu imaju zahvaliti svoj život, za njih nije moglo učiniti više....!

Sir W. Elphiston zapitao se nije to bilo ono isto nedostižno svjetlo koje je i njih dovelo do mjesta gdje su ležali oni nesretnici. Kako bilo, inženjer, Madge, Simon i Harry Ford bili su spašeni. Kroz onaj uski otvor, do kojega je nosilac svjetlosti htio dovesti Sir W. Elphistona, vратиše se sada svi natrag u kolibu. Uzrok tome što James Starr i njegovi pratioci nisu mogli pronaći onaj dinamitom razvaljeni izlaz, bio je taj, što gaje neko zatvorio, nagomilavši onamo komade stijena, koje u mraku nisu mogli od straniti.

Dok su oni dakle istraživali prostranu spilju, dotle je netko zlonamjerno prekinuo svaku vezu između staroga i Novoga Aberfoylea.

COAL CITY

Tri godine nakon ispripovijedanih događaja, preporučivali su turistički vodiči Joannea Murraya brojnim turistima grofovije Stirling kao "osobitu znamenitost" posjet ugljenokopima Novog Aberfoylea. Toga što se može vidjeti u ovom rudniku, nema ni u jednom rudniku staroga ili novoga svijeta.

Uostalom sve je bilo tako udešeno da su se posjetnici mogli bez opasnosti ili napora spustiti do na dno rudnika, petnaest stotina stopa pod zemljom. Sedam milja od rudnika, jugozapadno od Callandera, izlazio je kosi, na svojem ulazu tornjevima, kruništima i drugim ukrasima monumentalno urešeni prokop. Dovoljno širok, postupno se spuštajući, vodio je ravno u tu čudnovatu, ispod površja Škotske izdubenu kriptu. Po dvostrukim tračnicama ulazila su i silazila, sat za satom, kola na hidraulični pogon. Ta su kola održavala vezu između vanjskog svijeta i sela što je nastalo u podzemlju grofovije i prozvalo se, možda odviše zvučnim imenom "*Coal City*", odnosno Ugljengrad.

Sišavši u *Coal City*, posjetitelj bi se našao u području, u kojem je elektricitet igrao veliku ulogu kao rasvjetno i ogrjevno sredstvo. Mnogobrojna okomita odušna okna ne bi bila dostatna da u dovoljnoj mjeri rastjeraju gusti mrak u Novom Aberfoyleu. Pa ipak, sve je bлиještalo od svjetlosti, jer su brojne električne svjetiljke nadomještale sunčano svjetlo. Porazmještene pod samim svodom ili na uspravnim stupovima, snabdjevene jakom električnom strujom koju su proizvodili elektromagnetski strojevi, osvjetljivale su ogromne prostorije. Kad bi rad prestao, bilo je dovoljno jednostavno prekinuti strujni tijek, pa da u dubokim bezdanima rudnika nastupi noć.

Žarulje tih svjetiljaka nalazile su se u zrakopraznom prostoru, unutar staklenih zvona, i niti sjedne strane nisu dolazile u dodir s okolnom atmosferom. Stoga, da se atmosfera ispunila čak i velikim količinama praskavoga plina, ipak nije moglo doći do eksplozije. Elektricitet je služio bez iznimke i svim potrebama industrije i kućanstva, jednako u kućama *Coal Cityja*, kao i u hodnicima Novog Aberfoylea,

Ovdje moramo spomenuti da se James Starr nije ni u čemu prevario, kad je računao na veliki dobitak od iskapanja u novom rudniku. Bogatstvo tih ugljenih žila bilo je gotovo neprocjenjivo. Ugljen su počeli

vaditi najprije na zapadnom kraju one velike šupljine, četvrt milje od *Coal Cityja*. Dakle, radnički dakle nije se nalazio neposredno na mjestu gdje se poslovalo. Prije nego su otpočeli s radovima, popravljena su odušna i izvlačna okna, što su međusobno spajala razne katove rudnika. Veliki prokop sa svojom uspinjačom, što ju je tjerala vodena snaga, služio je samo za prijevoz stanovnika i posjetitelja *Coal Cityja*.

Čitaoci će se zacijelo još sjećati čudne formacije one ogromne spilje, do koje su stari predradnik i njegovi pratioci bili doprli kod svojeg prvog pohoda. Nad njima se uzdizala neka vrst hrama sa rebrastim lukovima. Njegovi potporni stupovi gubili su se u škriljevcu tri stotine stopa visoko to je visina, gotovo jednaka onoj mamutske spilje u Kentuckyju.

Poznato je da u ovu ogromnu spilju, najveću pod cijelim američkim kontinentom, posve udobno stane 5000 osoba. Spomenuti dio Novog Aberfoylea bio joj je, što se veličine i izgleda tiče, posve sličan. Jedino su se ovdje, umjesto prekrasnih stalaktita one znamenite spilje, vidjele bogate ugljene žile, koje kao da su pod silnim pritiskom nad njima naslaganog kamenja izvirale gotovo posvuda, pri čemu su glatke ploče odlomljenog smolastog ugljena titrale u sjaju električnog svjetla.

Pod ovim ogromnim hramom prostiralo se jezero, veliko kao "mrtvo more" Mammouth Cavesa duboko, bistro jezero, koje je vrvjelo ribama bez očiju i koje je inženjer nazvao *Malcolmovim jezerom*.

Ovdje, u toj ogromnoj prirodnoj spilji, sagradio je Simon Ford svoju novu kolibu, i ne bi je dao ni za najljepšu palaču na Prince Streetu u Edinburghu. Kućica je stajala na obali jezera, a s njenih pet prozora pružao se pogled na tamnu, nepreglednu površinu.

Dva mjeseca kasnije podiže se blizu nje nova kuća bila je vlasništvo Jamesa Starra. Inženjer se dušom i tijelom posvetio Novom Aberfoyleu. Tamo je poželio i stanovati i samo nešto vrlo važno moglo ga je natjerati da izade na površinu. Ovdje je živio u svome svijetu, među svojim radnicima.

Kad su se otkrile nove naslage ugljena, svi bivši rudari ostaviše plug i prihvatiše se opet kuke i malja. Sigurni da ovdje ne će nikad ponestati zarade, kao i primamljeni visokom nadnicom, koja se zbog unosnog poslovanja redovito plaćala, rado su zamijenili gornji svijet sa podzemnim i nastanili se za stalno u rudniku, koji im je već po svojoj prirodi pružao zgodno utočište.

Od cigli izgrađene rudarske kućice slikovito su se poredale naokolo. Jedne na obali *Malcolmovog jezera*, druge po lukovima uz stijene koje su

bile kao stvorene da na sebi ponesu zemljanih masa što su se nad njima naslagale. Kopači, koji rade sjekirom i kukom, vozači kolica za odvoz ugljena, nadglednici, tesari koji obavljaju tesarske radnje u hodnicima i okнима, popravljači putova, zasipači koji mrtvim kamenom zasipavaju iscrpljene rovove, uopće svi radnici, što su bili zaposleni radom u dubini, nastanili su se u Novom Aberfoyleu i pomalo osnovali *Coal City*, baš pod istočnim dijelom Katrinskog jezera, a na sjeveru grofovije Stirling.

Kad su sjajne zrake električnog svijetla osvijetlile cijelo to mjesto negdje sa silnih stupova, a drugdje opet sa lukova pokrajnjih lada, oku se pružao upravo fantastičan i jedinstven pogled, koji je opravdavao preporuke u putnim priručnicima Joanea ili Muraya. Zato su i posjeti stranaca bili česti i brojni.

Samo se po sebi razumije, da su stanovnici *Coal Cityja* bili vrlo ponosni na svoju naseobinu. Samo vrlo rijetko ostavljali bi svoj radnički grad, ugledavši se u tome u Simona Forda, koji gotovo nikada nije izlazio na površinu. Stari je predradnik uporno tvrdio da tamo "gore" uvijek kiši pa ako se ove njegove riječi primijene na klimatske prilike u Sjedinjenoj kraljevini možda nije ni imao tako krivo. Pojedine obitelji u Novom Aberfoyleu lijepo su napredovale. U roku od tri godine dovinule su se stanovitog blagostanja, koje bi na površju grofovije jedva kada polučile. Lijepi broj male djece, što su se rodila otkako je opet započeo rad, nikad se još nije nadisao zraka vanjskog svijeta. Jack Ryan običavao je stoga u šali reći:

"Evo, već je prošlo osamnaest mjeseci, što su ih odbili od materinje sise, a još nisu ugledala svjetlo dana!"

Uostalom, Jack Ryan je bio jedan od prvih, koji su se svojedobno odazvali inženjerovu pozivu. Veseli momak smatrao je svojom dužnošću da se opet posveti svome prvotnome zvanju. Imanje u Melroseu izgubilo je s njime svojeg pjevača i gajdaša. Ali time ne želimo reći da Jack Ryan više nije zapjevao. Baš protivno: stijene Novog Aberfoylea cijeli su dan odjekivale njegovom pjesmom.

Jack Ryan stanovao je u novoj kućici Simona Forda. Ponudili su mu malenu sobicu, a on kao jednostavan, prostodušan čovjek, prihvatio je ponudu bez okolišanja. Stara Madge voljela ga je radi njegove čestitosti i vesele čudi. Ona je u duši, kao i on, vjerovala u ona fantastična bića što navodno prebivaju u ugljenokopu, pa kad bi se njih dvoje našlo nasamo, rado su prepričavali jezovite priče iz bogate hiperborejske mitologije.

Jack Ryan razveseljavao je cijelu kućicu. Bio je dobričina i pouzdan

radnik. Šest mjeseci otkako je opet započeo rad u rudniku, povjeriše mu vodstvo jedne radničke čete.

"Vi ste uistinu stekli velike zasluge, gospodine Ford," započe on nekoliko dana nakon svojeg doseljenja. "Vi ste otkrili novu ugljenu žilu, pa ako ste i skoro zaglavili, možda ipak ta cijena nije bila previsoka"

"Dakako da nije, Jack, bio je to dapače vrlo dobar posao što smo ga pri tome načinili!" odvrati stari predradnik. "Ali niti gospodin Starr, niti ja, nećemo nikada zaboraviti, da tebi zahvaljujemo što smo još živi".

"Ne, ne," odvrati Jack. "Tome je kriv sin vaš, Harry, jer je odlučio prihvati moj poziv na sajam u Irvingu."

"Pa onda tamo ne doći, zar ne?" upadne mu Harry u riječ i stisnu desnicu svojem prijatelju. "Ne, hvala tebi, Jack, koji nisi mario za svoje rane, koji nisi oklijevao nijednog dana, nijednog sata. Tebi zahvaljujemo da su nas još žive pronašli u rudniku."

"Ne, nipošto!" branio se tvrdoglavi momak. "Neka se ništa ne reče što nije istina! Ja nisam oklijevao da doznam, što se s tobom dogodilo, to je sve. Ali da bude svakomu svoje, moram primijetiti, da bez onog nedokučivog gorskog duha..."

"Aha, tu ga imamo!" kliknu Simon Ford! "Gorski duh!"

"Da, gorski duh, patuljak, vilinsko dijete," opetova Jack, "možda i unućić ognjene vještice, štogod vam drago. Jedno stoji: bez njega ne bi nikada pronašli onu galeriju u kojoj ste bili zatvoreni".

"Zacijelo, Jack", potvrdi mu Harry. "Samo, pitam se je li ono biće doista natprirodnog podrijetla kako ti to predmijevaš."

"Dakako da je natprirodno!" kliknu Jack Ryan. "Bilo je isto tako natprirodno, kao lutajuće svjetlo, koje vidiš kako se pred tobom odmiče s bakljom u ruci, koje uzalud nastojiš dostići, koje ti izmakne kao vilenjak i iščezne kao sjena. Čekaj samo, Harry, ono će se već još jednom pojaviti".

"Dobro dakle, Jack," primijeti Simon Ford, "pustimo to. Bilo to lutajuće svjetlo ili ne, mi ćemo ga nastojati opet pronaći, a ti ćeš nam pri tome pomagati".

"To bi vam moglo prisjeti, gospodine Ford," odvrati Jack Ryan.

"Ah, to ćemo tek vidjeti, Jack".

Čitalac će lako će pojmiti, da su se svi članovi obitelji Ford, a poglavito Harry, brzo upoznali sa cijelim područjem Novog Aberfoylea. On je prošao sve hodnike i zakutke i doskora je mogao točno odrediti kojoj točki na površini odgovara ovo ili ono mjesto u rudokopu.

Kako li je samo zavolio taj Novi Aberfoyle! Koliko li se puta odvažio

sa svjetiljkom na kacigi u njegove najudaljenije galerije. Jezera je istraživao pomoću svojeg čamca, kojim je vrlo vješto upravljao. Katkada je dapače lovio, jer su tim spiljama vrvjela čitava jata ptica, koje su se hranile ribom, što je plivala u onim tamnim vodama. Činilo se kao da su Harryjeve oči stvorene za ovu tamu, kao oči mornara za gledanje u daljinu.

Ali dok je ovako tumarao, jednako se nadao da će opet sresti ono tajanstveno biće kojem su on i svi njegovi, više nego ikomu drugomu, imali zahvaliti za svoj spas. Hoće li mu se ta nada ostvariti? Ako će povjerovati slutnjama svojim, zacijelo, ali ako promisli kako su sva njegova dosadašnja nastojanja bila uzaludna teško da će od toga što biti.

Slični napadaji na obitelj Ford, kao oni prije pronalaska Novog Aberfoylea, nisu se više ponovili.

Takvi su odnosi vladali u ovom osebujnom području. Ali ne treba misliti da je u tom podzemnom svijetu manjkalo zabave i da je život bio možda odviše jednoličan, nipošto, pače ni onda, kad se *Coal City* tek osnivao.

Tamošnje stanovništvo, jednakih interesa, jednakog ukusa i skoro jednakoga blagostanja, kao daje činilo samo jednu obitelj. Znali su se među sobom, uvijek su si bili blizi, pa bi tako bi se vrlo rijetko u njima rodila želja za zabavama vanjskoga svijeta.

Svake nedjelje organizirale bi se šetnje po rudniku i izleti po jezerima, koji su ih znali podjednako ugodno zabaviti. Često bi se na obalama *Malcolmovog jezera* oglasile i gajde. Na glas svoga narodnoga glazbala Škoti bi se brzo okupili. Začas bi se počelo plesati, a u takve dane Jack Ryan je, odjeven u slikovito odijelo gorštaka, bio glavna osoba zabave.

Po svemu ovome mogao se *Coal City*, kako je to Simon Ford rado tvrdio, natjecati već i s glavnim gradom Škotske, gradom koji je izvrsgnut zimskoj studeni, ljetnoj vrućini i svakojakim drugim nepogodama vremenskim i koji je, zbog zraka stoje bio okužen dimom iz tolikih dimnjaka, s punim pravom dobio nadimak "*Old Reesky*" stari dimnjak!

O JEDNOJ NITI

Sada, kad su se ispunile njihove najveće želje, čutili su se Fordovi uistinu sretnima. Jedino na Harryju, koji je već po prirodi bio šutljiv, moglo se opaziti, da je sve više "povlačio dušu u se", kako je običavala govoriti Madge. Pače ni Jacku Ryanu, unatoč tome što je njegova vesela čud na sve druge djelovala, nije uspjelo promijeniti mu raspoloženje.

Jedne nedjelje mjeseca lipnja, šetahu oba prijatelja obalom *Malcolmovog jezera*. U *Coal Cityu* se nije se radilo. Vani bjesnilo je nevrijeme. Uslijed silnih kiša iz zemlje se isparivao topli, zagušljivi zadar.

Suprotno tome, u *Coal Cityju* je vladao tiki mir, najugodnija temperatura, a nije bilo ni kiše ni vjetrova. Ovdje ništa odavalo divljanje prirodnih sila na površju. Iz Stirlinga i okoline ljudi su ovamo dolazili u šetnju, da se nauživaju ugodne svježine što je vladala u rudniku.

Električne svjetiljke sve su obasjavale blještavom svjetlošću, kojoj bi pozavidjeti i maglom zastrto britansko sunce.

Jack Ryan upozorio je svojeg prijatelja Harryja na neobično veliko mnoštva posjetitelja, ali ovaj ga je tek napola slušao.

"Pogledaj, Harry," poče on, "kako sve vrvi od posjetitelja! Hajde, prijatelju! Ostavi se tmurnih misli. Gledajući tebe, ovi će ljudi pomisliti da im zavidimo."

"Dragi moj Jack!" odvrati Harry, "ne brini se ti za mene! Ti si veseo za obojicu, a to je posve dovoljno."

"Odnio me vrag!" primijeti Jack, "tvoja će se melankolija još i mene dohvatići! Moje oči postaju mutnije, usne mi se stišću, smijeh mi zapinje u grlu, a pjesma mi blijedi iz pamćenja. Reci, Harry, što ti je?"

"Ti to dobro znaš, Jack."

"Zar još uvijek misliš na to..."

"Još uvijek."

"Ubogi moj Harry," odvrati Jack, slegnuvši ramenima. "Kad bi ti, kao ja, vjerovao da ima duhova, bio bi kudikamo mirniji."

"Ti dobro znađeš, Jack, da ti patuljci i vile postoje samo u tvojoj glavi i da se nijedno od njih nije više pokazalo u Novom Aberfoyleu, otkako smo opet otpočeli s radom."

"Dopuštam, Harry! No ako se više ne pojavljuju gorski dusi, to se, kako mi se čini, još manje pojavljuju ona bića kojima ti sve to pripisuješ."

"Znat ću ja njih pronaći, Jack."

"O, Harry! Harry! Duhovi Novoga Aberfoylea ne daju se tako lako uhvatiti."

"Naći ću ja već te twoje duhove!" uvjereni odvrati Harry.

"Ti ih dakle kaniš kazniti?..."

"Kazniti i nagraditi, Jack. Jer, ako nas je netko zatvorio u onoj galeriji, ne zaboravljam da nam je netko drugi pritekao u pomoć! Ne, ne, to neću nikad zaboraviti."

"A jesu li ti," odvrati mu Jack Ryan, "siguran, da to nije bilo jedno te isto biće?"

"Zašto, Jack? Kako dolaziš na tu pomisao?"

"Tja, do vraga... Ti znaš... Harry! Bića što prebivaju u ovim bezdanimima, nisu stvorovi kao mi!"

"Ali oni, koje ja mislim, sasvim su onakvi kao mi, Jack!"

"Ne, Harry, ne... uostalom ne bi li bilo moguće da je sve to djelo kakvog luđaka?..."

"Luđaka?" odvrati Harry. "Luđak ne može biti tako dosljedan svojim idejama. Onaj zlikovac, koji je onda razorio ljestve u oknu Yarrow i neprestano nam gledao naškoditi?!"

"No on to sad više ne čini. Ima tomu već tri godine, da niti protiv tebe, niti protiv tvojih, nije poduzeta nikakva nova pakost."

"To ne dokazuje ništa, Jack," odvrati Harry. "Ja slutim i bojim se, da se taj zloduh, bio on tko mu drago, još nije odrekao svojih pogubnih nakana. Otkuda mi ta slutnja, to ti ne bih znao reći. Pa već i zbog samog našeg rudnika htio bih znati tko je i otkuda je."

"Radi našeg rudnika?..." zapita Jack začuđeno.

"Zacijelo, Jack," odvrati Harry, "jer sudeći po svim njegovim djelima, njegovi interesi su suprotni našima. Ja sam o tome mnogo razmišljaо i držim, da se nisam prevario. Sjeti se samo cijelog niza zagonetnih događaja koji su slijedili jedan za drugim posve logičnim redom. Ono anonimno pismo, koje protuslovi pismu mojeg oca, dokazuje prije svega, daje netko znao što smjeramo i daje nastojao to osujetiti. Gospodin Starr došao je u rudnik Dochart da nas posjeti. Jedva sam s njime prevalio komadić puta, a netko se nabacio na nas velikim kamenom i, razorivši ljestve na oknu Yarrow, prekinuo svaku vezu sa vanjskim svijetom. Počeli smo s našim istraživanjima. Pokus pomoću kojega smo se htjeli osvjedočiti ima li još koja naslaga ugljena, osuđen je time što su pukotine u škriljevcu bile zabrtvljene. Unatoč tome, pokus nam je ipak

uspio, našli smo traženu naslagu. Kad smo se vraćali natrag, zrak se silno zatalasao. Naša se svjetiljka razbila. Oko nas je nastao mrak. Ipak nam je uspjelo naći pravi put... ali izlaza više ne nađosmo, otvor bio je zagrađen a mi zatvoreni! No, Jack, reci mi iskreno, nije li sve to bilo zlonamjerno? Nedvojbeno je da se u rudniku krije biće, koje ja do sada još nisam uspio pronaći, koje nipošto nije tako natprirodno, kako li to misliš. Iz nama nepoznatih razloga nastojalo je spriječiti naše daljnje prodiranje. Bilo je, dakle, već prije ovdje!... Pa i sada, sve mi nešto govori da ga nije nestalo i da vjerojatno opet nešto strašno snuje. Ali neka, Jack, Makar me to stajalo glave, ja mu moram doći na kraj!"

Harry je govorio tako odlučno i uvjerljivo, da je uspio pokolebiti gledište svojeg prijatelja. Jack Ryan je uviđao da je Harry u pravu, bar što se prošlosti tiče. No, bio tim izvanrednim događajima uzrok prirođan ili natprirodan, zbili su se, a to je bilo jasno. Unatoč tomu, čestiti momak tumačio je i nadalje sve te događaje na svoj način. Ali kako je znao da Harry nikad ne bi priznao djelovanje kakvog zagonetnog bića, spomenuo je samo onaj jedan događaj, koji je bio nespojiv sa zlobnom nakanom protiv obitelji Ford.

"Pa dobro, Harry", poče on, "ako ti u mnogom i moram dati za pravo, u jednom ćeš se ipak složiti sa mnom. Neki vam je dobri duh spasio život, donoseći vam kruha i vode, i..."

"Jack," prekinu ga Harry, "onaj čestiti stvor, koji je po tvojim nazorima nekakav duh, nedvojbeno postoji, kao i onaj zlikovac. A ja ti ponovno tvrdim da će ih obojicu tražiti do zadnjih izdanaka rudnika."

"Jesi li već naišao na kakav trag koji će te dovesti na pravi put?" zapita Jack Ryan.

"Možda," odvrati Harry. "Slušaj me pozorno. Pet milja od Aberfoylea u naslagama, što nose jezero Lomond, postoji okno, što se okomito spušta u dubinu. Već prije nekih osam dana, pokušao sam ga izmjeriti. Ali kad sam se nagnuo nad gornji otvor da spustim svoju sondu, učinilo mi se kao da se u oknu uskovitlao zrak pod jakim udarcima krila."

"Bit će da je neka ptica zalutala u donje galerije rudnika," primijeti Jack.

"To još nije sve," nastavi Harry. "Istog dana vratio sam se još jednom do onog okna i tad mi se pričini, kao da na dnu čujem neko tiho stenjanje."

"Stenjanje?" kliknu Jack. "Mora biti da si se prevario, Harry. Bit će da je samo zrak hujao... ili je možda kakav gorski duh..."

"Sutra ču doznati što je na stvari, Jack."

"Sutra?" zapita Jack i razrogači oči.

"Zacijelo! Sutra ču se spustiti u onaj ponor."

"Harry, to znači Boga iskušavati!"

"Ne, prijatelju moj, ja ču mu se pomoliti da mi pomogne pri tom poslu. Sutra čemo nas obojica s još nekoliko drugova do onog okna. Vezat ču oko tijela dugi konop, kojim čete me vi spustiti dolje, a kad vam dadem znak, opet izvući van. Smijem li računati na tebe, Jack?"

"Harry," odvrati Jack vrlo ozbiljno, "ja ču učiniti sve što od mene zatražiš, pa ipak ti ponovno kažem: Ne činiš pravo!"

"Bolje je ako učiniš nešto što nije pravo, nego da se poslije prekoravaš da si nešto propustio," odvrati Harry odlučno. "Dakle, sutra rano, u šest sati i nikomu ni riječi o svemu tome! Vidimo se, Jack!"

Harry se rastane od svojeg prijatelja i vrati se prema kolibi, da ne bi morao nastaviti razgovor u kojem bi ga Jack Ryan zacijelo pokušao odvratiti od njegove zamisli.

Mora se priznati da Jackova bojazan nije bila pretjerana. Ako je Harry imao tajanstvenog neprijatelja, a ovaj se skrio u oknu što ga je mladi rudar naumio pretražiti, time se izlagao očitoj opasnosti. Zašto tako ne bi bilo? Osim toga, govorio si je Jack, zašto srljati u pogibelj, da bi se razjasnili neki događaji, koji bi se, ako dopustimo posredovanje natprirodnih bića, sami po sebi razjasnili?

Usprkos toga, nađoše se sutradan Jack Ryan i još tri druga rudara zajedno s Harrvjem na ulazu u ono sumnjivo okno.

Harry je svoj naum zatajio i Jamesu Starru i staromu predradniku. Pa i Jack Ryan nije nikome ništa govorio. Kad su ih opazili ostali rudari, držali su da se tu radi o kakvom istraživanju novih naslaga ugljena na nekom drugom mjestu.

Harry je sobom ponio dvjesto stopa dug konopac, ne odviše debeo, ali zato osobito čvrst. Pošto se pomoću ruku i ramena nije mogao ni spustiti ni uspeti, trebalo mu uže koje će izdržati težinu njegovog tijela.

Prilično široko okno moglo je imati u promjeru dvanaest stopa. Poprijeko preko otvora položili su gredu most, preko koje su prebacili konop, tako da je uvijek visio po sredini okna, kako bi se Harry kod spuštanja u nepoznate dubine sačuvao od udara o stijene.

Harry bio je spreman.

"Dakle, ostaješ kod toga da pretražiš ovu guduru?" zapita ga Jack Ryan ozbiljno.

"Da, Jack," odvrati Harry.

Konop pričvrstiše najprije Harryu oko pojasa, a onda ispod ramena, tako da mu je tijelo o njemu ravno i sigurno visjelo. Time su mu obje ruke ostale slobodne. Za pojas je pričvrstio sigurnosnu svjetiljku, a o bedro široki škotski nož u kožnatoj nožnici.

Harry stane nasred grede, preko koje se konop imao spustiti.

Njegovi pratioci popustiše konop i njega polagano nesta: ne u dubini. Pošto se konop kod spuštanja polagano okretao, svjetlo svjetiljke padalo je malo pomalo posvuda naokolo po stijeni, tako da ju je Harry pri tom mogao vrlo točno razgledati.

Ove stijene bile su od samog škriljevca i tako strme i glatke, da se po njima ne bi bilo moguće uspeti.

Harry je izračunao da se spušta umjerenom brzinom od po prilici jednu stopu u sekundi. Prema tome, mogao je sve udobno razgledati i biti pripreman za svaki slučaj.

Prošle su dvije minute i on se spustio po prilici za sto dvadeset stopa bez svake neprilike. U stijeni se nigdje nije odvajala nijedna pokrajnja galerija, a samo okno bivalo je pomalo nešto šire, kao bačva. Sad Harry osjeti kako odozdo dopire hladniji zrak, a otuda je zaključio da okno mora biti u vezi s nekim drugim odušnim oknom rudnika.

Konopac se spuštao sve dublje. Naokolo je bio gusti mrak i potpuna tišina. Ako je koje živo biće u toj tajanstvenoj i dubokoj guduri potražilo zaklonište, to ga sada ili više nije bilo ovdje ili se tako pritajilo da ga nije bilo čuti.

Što se Harry dublje spuštao, to je postajao sve oprezniji. Stoga izvuče nož iz nožnice i uzme ga u desnicu, da mu bude na obranu, ako ustreba.

Kad se spustio sto osamdeset stopa duboko, očuti tlo pod nogama i napetost konopa popusti. Oni gore ga više nisu spuštali. Harry načas predahne. Bojazan koje se nije mogao otresti, da će mu netko prezlati uže nad glavom, na sreću se nije ispunila. Uostalom, u stijenama okna nije opazio nikakvu udubinu u kojoj bi se moglo skriti neko živo biće.

Najdonji dio okna opet se dobrano suzio.

Harry odriješi svoju svjetiljku i posvijetli njome naokolo. Nije se bio prevario. Kroz duboki sloj ugljena protisnuo se uski cjevasti hodnik, tako da si se morao sagnuti, ako si htio u njega ući, pa onda četveronoške dalje puzati. Harry se htio osvjedočiti kamo vodi taj hodnik, utječe li opet u kakvu prostraniju spilju. Pruži se dakle po podu i stade puzati, kad mu najedanput nešto zakrči put.

Kad je opipao predmet koji je skoro sasvim zatvorio hodnik, osjeti daje to čovječje tijelo. Pun užasa, Harry isprva uzmakne natrag, ali napokon stane opet puzati dalje. Nije se bio prevario. Ono što mu se ispriječilo na putu bilo je uistinu čovječje tijelo. Opipavši ga, osvjedoči se, premda su mu udovi već bili ledeni, da tijelo još nije posve hladno. Privući ga k sebi, odnijeti na dno okna i tamo osvijetliti, sve to je Harry izveo brže nego li se to ovdje pri povijeda.

"Dijete!" klikne on u čudu.

Dijete, što ga je pronašao u tom ponoru, još je živjelo, ali je tako slabo disalo, da se Harry pobjojao da će svaki čas izdahnuti. Valjalo mu je, dakle, tog ubogog stvora što brže iznijeti iz okna, prenijeti ga u kolibu i predati majci da ga njeguje.

Harry je zaboravio na sve drugo. Svezavši konop oko pojasa i pričvrstivši o njega svjetiljku, obujmi dijete ljevicom i privinu ga k sebi, tako da mu je naoružana desnica ostala slobodna. Zatim dade ugovoren znak da ga izvuku napolje. Uže se opet nategne i uspon započe.

Harry je podvostručenom pozornošću promatrao sve oko sebe. Sad opasnost nije prijetila samo njemu. U početku uspona išlo je sve kako treba i kao da im nije prijetila pogibelj, kad odjednom osjeti kako se zrak odozdo jače uskomešao. Pogleda ispod sebe i doskora u polumraku opazi nešto što se malo pomalo uzdizao, i lebdeći ga dostizalo.

Bila je to golema ptičurina, što je poletjela uvis, ali nije mogao raspoznati koje je vrste. Taj strašni pernati stvor zastade i ostade lebdjeti neko vrijeme iznad Harryja, da se malo zatim bijesno oborila na njega. Harry se mogao braniti samo desnicom, kako bi odbio snažni kljun ove životinje. Branio se kako je mogao i znao, da bi što bolje zaštitio dijete. Ali napadi ptice nisu ni bili djetetu namijenjeni, već njemu samomu. Kako se konop neprestano okretao, nikako mu nije uspijevalo smrtno pogoditi ptičurinu.

Borba se odužila. Harryje vikao je što ga grlo nosilo, ne bi li ga oni gore čuli. To se i dogodilo i oni ga počeše brže uzdizati. Još je imao prevaliti kojih osamdeset stopa. Uto ptičurina prestade sa izravnim napadima na njega. Ali sad mu je prijetila mnogo strašnija opasnost, jer je ptičurina svojim kandžama zahvatila konop povrh Harryjeve glave, tako visoko da je rukom nije mogao dohvati, i stala ga kljucati svojim strašnim kljunom, ne bi li ga prekinula.

Harryju se naježila se kosa. Jedna struna već je bila pukla. Uže se poče otezati više od stotinu stopa nad dnom ponora. Harry kriknu

užasnim krikom. Druga struna popusti pod dvostrukom težinom, koju je napola prekinuti konopac sada imao nositi.

Harry odbaci nož i nadljudskim naporom uspije desnicom zahvatiti konop koji samo što se nije prekinio nad mjestom što ga je ptičurina svojim kljunom proključala. Iako ga je stisnuo kao kliještima, čutio je kako mu polagano izmiče kroz prste.

Da je žrtvovao dijete, što ga je obujmio ljevicom, mogao bi konop prihvatići objema rukama... Ne, ne, na to nije htio ni pomisliti. U međuvremenu su ga Jack Ryan i ona druga dva rudara, koji su čuli njegovo zdvojno zapomaganje, sve brže izvlačili.

Ptičurina je svojim kandžama zahvatila konop..

Harry nije vjerovao da će mu dostajati snage da dođe do gore. Krv mu udari u lice. Na čas zatvoriti oči, očekujući sa stravom kad će se sručiti u dubinu. Zatim ih opet otvoriti... Ptičurine, koja mora da se nečega preplašila, nestalo je. Upravo u trenu kad se konopac htio izmaknuti iz Harrvjeve ruke, jer ga je već držao za sami kraj, drugovi ga dohvatiše i položiše njega i dijete na tle.

Ali reakcija nije mogla izostati, Harry se onesvijestio u rukama svojih pomagača.

NELL U NOVOM DOMU

Dva sata kasnije prispješe Harry, koji zadugo nije mogao doći sebi, kao i ono vrlo slabašno dijete, uz pomoć Jacka Ryana i njegovih drugova, u kolibu.

Ispripovijedaše staromu predradniku što se zbilo, a Madge ubogome djetetu, što joj ga je sin bio spasio, posveti najpomniju njegu. Harry je držao da je iz ponora iznio dijete... ali bila je to djevojka od kojih šesnaest godina. Njezin nemirni, začuđeni pogled, njezini upali obrazi, na kojima su se opažali tragovi strahovitih patnja, blijeda koža, koju još nije dotaknulo danje svjetlo, njezin nježni krhki stas sve to činilo ju jednakom osebujnom kao i dražesnom. Jack Ryan usporedio ju je donekle s pravom s patuljkom natprirodnog izgleda.

Je li to bila posljedica čudnih okolnosti, neobične okoline u kojoj je djevojka dosad živjela, da je naoko samo napola ličila ljudskomu biću? Izraz njezinog lica morao je svakoga zateći. Začuđeno, a ipak strašljivo gledale su joj oči kojima je smetalo svjetlo električkih svjetiljka u kolibi naokolo, kao da joj je stoje vidjela posve novo.

Madge je ovom osebujnom biću, koje su polegli na njezin krevet i koje je opet oživjelo kao da se probudilo iz dugog sna, uputila nekoliko prijaznih riječi.

"Kako ti je ime, dijete moje?" zapitaju.

"Nell," odvrati djevojka.

"Boli li te što, Nell?" pitala je Madge dalje.

"Gladna sam," odvrati Nell. „Oh, ništa nisam okusila od... od...“

Već po to malo riječi vidjelo se da Nell nije bila vična govoriti. Govorila je starogaelskim narječjem, kojim su se služili i Simon Ford i njegova obitelj. Madge donese djevojci nešto jela. Nell je skoro umrla od gladi. Kako dugo je bila na dnu onog okna? To nije nitko znao.

"Koliko godina bila si tamo dolje, kćeri moja?" pitala je Madge. Nell ne odgovori. Činilo se kao da ne shvaća smisao tih riječi. "Koliko dana?..." opet će Madge.

"Dana?..." ponovi Nell, za koju ta riječ kao da nije imala značenja.

Zatim potrese malo glavom, kao netko tko ne razumije pitanja, što mu se postavlja. Madge prihvati Nell za ruku i pogladi ju, ne bi stekla njezino povjerenje.

"Koliko si stara, dijete moje?" pitala je dalje i gledala joj prijazno u

oči. Nell opet potrese glavom kao i prije.

"Ja te pitam, koliko ti je godina?" protumači joj Madge svoje pitanje.

"Godina?..." ponovi Nell začuđeno.

"Kao za riječ "dan" tako djevojka nije znala ni za riječ "godina".

Simon Ford, Harry, Jack Ryan i ostali promatrali su je s podvojenim osjećajem samilosti i simpatije. Stanje ubogog, u grube haljine odjevenog stvorenja, duboko ih je potreslo. Više od svih drugih, posebno je Harryja privlačila njezina osebujnost. On joj se zagleda otvoreno u oči i reče:

"Nell... tamo dolje... u rudniku... jesli bila sama?"

"Sama, posve sama!" kliknu djevojka, uspravivši se.

Na njezinom licu pojavi se strah. Njezine dotad tako blage oči, sijevale su sada gotovo neugodnom vatrom.

"Ubogo dijete, još je preslabo da ga ispitujemo," primijeti Madge, nakon što se djevojka opet spustila na krevet. "Nekoliko sati počinka, pa nešto jela i pila, opet će je ojačati. Hodite, Simone, i ti Harry, i vi ostali. Pustimo je da mirno spava!"

Po Magdinom savjetu, ostaviše Nell nasamo i domalo su se mogli uvjeriti daje čvrsto zaspala. Cijeli taj događaj pobudio je najveću pozornost u cijelom rudniku, zatim u grofoviji Stirling, a napokon i po cijelom Sjedinjenom kraljevstvu. O Nell su se pronijele najčudnije priče. Da su mladu djevojku pronašli u samom škriljevcu, kao što se često pronađe koja pretpotporna životinja koju batić i rudarsko dlijeto iznose na svjetlo iz tisućljetnog kamenog groba, ne bi ova pozornost mogla biti veća.

Ne znajući ni sama kako, Nell je došla, kako se zna reći, "*u modu*". Praznovjerni ljudi našli su novog gradiva za svoje legende. Čvrsto su vjerovali daje Nell dobra vila Novog Aberfoylea, kako je to Jack Ryan bio rekao svojem prijatelju Harryju.

"Pa neka bude," odvrati Harry, ne želeteći se oko toga prepirati, "neka bude na twoju, Jack. Ali svakako je samo ona dobra vila. Ona je bila ta, koja nam je pritekla u pomoć i donosila nam kruha i vode, kad smo bili zatvoreni u rudniku. To je samo ona mogla biti. Ali ako je onaj drugi zloduh još u rudniku, jednog dana ćemo i njega pronaći."

Razumije se samo po sebi, da je inženjer James Starr bio smjesta obaviješten o svemu što se dogodilo.

Pošto se djevojka već sutradan po svojem dolasku u kolibu posve oporavila, inženjer ju je počeo ispitivati o svemu i svačemu. Mnoge stvari kao da su joj bile posve nepoznate. Pa ipak je pokazivala natprosječnu

inteligenciju, samo što su joj pojedini pojmovi, među kojima oni o vremenu, bili posve nepoznati. Vidjelo se da nije bila vična dijeliti vrijeme u sate ili dane. Dapače, uopće nije poznavala ove riječi. Njezine na neprestani mrak naučene oči teško su podnosile sjaj električnih žarulja. Ali u mraku joj je vid bio neobično oštar. Raširene zjenice dopuštale su joj da vidi i onda kad je bio najgušći mrak. O vanjskom svijetu kao da uopće nema pojma. U svojem životu nije nikada ništa drugo vidjela, do mračnog rudnika. Od ljudi je zacijelo poznavala samo jedno ili barem jako malo bića, a i to samo ona što su živjela u ovoj zemaljskoj šupljini. Je li to ubogo dijete uopće znalo da ima sunca, zvijezda, gradova i zemalja, da ima svemira, po kojem kruže nebrojeni svjetovi. O tome se moralo dvojiti sve dotle, dok ona ne shvati značenje mnogih, sada joj još posve stranih riječi.

Ali pitanje je li Nell u dubinama Novog Aberfoylea živjela sama, moralo je ostati neriješeno. Kad bi joj netko o tome samo nešto i spomenuo, odmah bi se sva prestravila. Nell ili nije htjela ili nije mogla na to odgovoriti. Svakako je trebalo još i tu tajnu razotkriti.

"Hoćeš li ostati ovdje kod nas ili se želiš vratiti onamo gdje si bila prije?" zapita je inženjer.

Na prvu polovicu pitanja odgovorila je brzo i radosno:

"Ah, da!"

Ali, na drugu je polovicu odgovorila samo ustrašenim vriskom. Pored tako uporne šutnje, podilazile su Jamesa Starra, Simona Forda i Harrva opet njihove stare slutnje. Nisu mogli zaboraviti one zagonetne događaje prigodom otkrića novog rudnika. Mada su već prošle tri godine i u to se vrijeme nije dogodilo ništa loše, ipak su svakim danom iščekivali ponovni napad svojeg nevidljivoga neprijatelja. Odlučiše, dakle, pobliže pretražiti ono tajanstveno okno. Taj svoj naum izveli su dobro oboružani i u povećoj pratinji. Ali ne nađoše nikakav sumnjivi trag. Okno je bilo u vezi s donjim katovima spilja, koje su se razgranale po čitavom, ogromnom rudniku.

James Starr, Simon i Harry ponovno su pokušavali riješiti ovu zagonetku. Ako se u rudniku skrio jedan ili više zlikovaca i otud spremao kakvu psinu, o tome bi im Nell možda mogla štogod reći. Ali ona je i dalje uporno šutjela. Čim bi se spomenula samo riječ o njezinoj prošlosti, tako bi se silno uzrujala, da su smatrali uputnim za sada od toga odustati. S vremenom, možda, odat će ona i nehotice svoju tajnu.

Već nakon četrnaest dana otkad je došla u kolibu, Nell se pokazala kao vrlo inteligentna i revna Madgina pomagačica. Nije ni pomicala da

napusti kuću u kojoj su je tako svesrdno primili. Bila je uvjerena da drugdje više ne bi ni mogla živjeti. Njoj je potpunoma dosta jala obitelj Ford, a samo se po sebi razumije, da su i oni nju, otkako je došla u kolibu, smatrali kao svoju pokćerku.

Nell je uistinu bila dražesno dijete. Novi život još ju je više uljepšao. Sad su joj zacijelo cvale prve ruže u životu. Uživala je i od srca bila zahvalna onima, kojima duguje taj užitak. Madge je pazila na nju kao na rođeno dijete, a stari se predradnik gotovo zaljubio u nju. Svi su tu djevojku voljeli. Jack Ryan žalio se, što je on sam nije spasio. Zalazio bi često u kolibu. Pri tom znao bi i zapjevati. Nell, koja još nikada nije čula pjevanja, to se vrlo svidalo. Ali svatko je mogao lako zamijetiti da više voli ozbiljne razgovore s Harryjem od pjesama Jacka Ryana, jer je iz tih razgovora malo pomalo učila ono što o vanjskom svijetu dotad nije znala.

Moramo priznati da Jack Ryan, otkako mu se Nell prikazala u svojoj ljudskoj osobi, nije više toliko vjerovao u gorske duhove. Dva mjeseca kasnije njegovom je sujevjerju zadan posljednji udarac.

Harry je, naime, posve nenadano otkrio nešto, što je donekle objašnjavao pojavu ognjenih vještica na ruševinama dundonaldskog dvorca kod Irvine.

Prigodom istraživanja južnoga dijela rudnika i to najudaljenijih izdanaka toga podzemnoga labirinta stoje trajalo nekoliko dana, Harry se uspeo nekim uskim hodnikom, što se probijao kroz škriljevac i vodio koso prema gore. Kako li se začudio, kad se odjednom našao na svježem zraku. Hodnik je završavao na površju, baš kod ruševina Dundonald Castlea. Postojala je, dakle, dosad nepoznata veza između Novog Aberfoylea i brežuljka na kojem je bio dvorac. Gornji otvor toga prokopa bilo je teško pronaći, tako je bio zatrpan kamenjem i obrastao šikarom. Stoga ga onda nije uspjela pronaći ni policija, iako su pretražili cijelu okolicu dvorca. Nekoliko dana kasnije razgleda i James Starr, kojega je Harry ovamo doveo, pobliže prirodni poredak kamenih naslaga i ugljenog sloja.

"No", reče on, "evo nam sredstva, kako ćemo bolje podučiti sujevjerne. Zbogom, vi sablasti, patuljci i ognjene vještice!"

"Ja vrlo dvojim", primijeti Harry, "da se tome možemo radovati! Njihovi zamjenici zacijelo nisu bolji od njih a mogli bi biti i gori."

"Možda imaš pravo, Harry", odvrati inženjer, "ali što da činimo. Po svoj prilici ovim se prokopom služe zlikovci, koji u rudniku obavljaju svoj prljavi posao, kao vezom sa spolja šnjim svijetom. Bez sumnje su oni za

one burne noći s bakljama u ruci namamili "Motalu", te se nasukala, i bili bi zacijelo prisvojili njezine ostatke, baš kao i nekadašnji gusari, da ih u tome nisu spriječili Jack Ryan i njegovi drugovi. Ali ovim je svakako sve razjašnjeno. Ovdje je ulaz u razbojničko leglo, pa se sada samo treba zapitati, nalaze li se prijašnji stanari još i danas u njemu."

"Zacijelo, jer Nell svaki put uzdršće, kad se to spomene", odvrati Harry uvjerljivo. "Zacijelo, jer se Nell ne usuđuje o tome ikada što progovoriti."

Harry je mogao je imati pravo. Ako su ti zagonetni stanovnici napustili rudnik ili možda i pomrli, zašto bi onda djevojka tako uporno šutjela?

James Starr je držao nužnim da otkrije tu tajnu. Slutio je da bi o tome mogla ovisiti sva budućnost velikoga rudnika. Stoga su ponovno poduzete najstrože mjere opreza. Obaviještene su i vlasti. Nekoliko činovnika potajno je zaposjelo ruševine Dundonald Castlea. Harry se sam skrivao nekoliko noći u grmlju što je pokrivalo brežuljak. Ali trud je bio uzaludan! Ne otkriše ništa. Ni živa duša nije izišla iz prokopa van.

Napokon se malo pomalo ustalilo uvjerenje da su zlikovci konačno napustili Novi Aberfoyle, držeći daje ostavljena Nell zaglavila u dubinama onoga uskoga okna. Prije no što su radovi otpočeli, mogao im je rudnik pružati sigurno zaklonište, pošto im nije prijetila nikakva potraga. Ali sad su se prilike posve promijenile. Njihov zaklon teško bi se dalje mogao zatajiti. Prema tome, moglo se razložno predmijevati da se ubuduće ne treba više ničega bojati. Pa ipak, James Starr se nije mogao posve primiriti. I Harry je bio je istog mišljenja i često je to spominjao.

"Nell mora znati za tu tajnu," govorio bi on. "Ako se nema ničega bojati, zašto dalje šuti? Nema sumnje da se čuti sretnom među nama i da nas sve voli. Ona poštuje moju majku. Ako šuti o svojoj prošlosti i o onom što bi nas moglo umiriti glede budućnosti, mora da joj je na duši teška tajna, koju joj savjest brani otkriti. A možda misli, da joj valja šutjeti više radi našeg, nego radi njezinog vlastitog dobra".

Slijedom sličnih razmatranja, svi se dogovoriše da će u razgovoru mimoći sve što bi djevojku moglo podsjetiti na njenu prošlost. Ali jednoga se dana dogodilo da joj je Harry spomenuo kako James Starr, otac mu i mati, pa i on sam drže, da samo njezinoj nesebičnoj pomoći imaju zahvaliti za svoj spas.

Baš je bio praznik. Kako na površju grofovije, radničke ruke su tog dana mirovale i u ovom podzemnom svijetu. Svi su se pošli malo provesti.

Na dvadeset različitih mesta odjekivale su vesele pjesme pod goleim svodovima Novog Aberfoylea.

Harry i Nell izašli su iz kolibe i zaputili se laganim korakom lijevom obalom *Malcolmovog jezera*. Tamo zrake električnoga svjetla nisu bile tako jake i lomile su se o nekoliko slikovitih stijena, što su nosile onaj golemi hram. Ova polutama godila je Nellinim očima, koje su se teško privikavale na svjetlo.

Nakon sat hoda zaustaviše se Harry i njegova pratiteljica pred crkvicom svetoga Gillesa, na prirodnoj terasi s koje se pružao pogled na površinu jezera.

"Nell, tvoje se oči još nisu priučile na dnevno svjetlo", reče Harry, "pa jedva da bi podnijele svijetli sjaj Sunca."

"Zacijelo ne, Harry", odvrati djevojka, "osobito ako je sunce onakvo, kako si mi ga ti opisao".

"Ah, Nell," nastavi Harry, "riječi su preslabe, da ti stvorim pravu predodžbu o njegovom sjaju i o krasotama svijeta, koji tvoje oči još nisu vidjele. Ali reci mi, zar je moguće, da nikada otkako si se rodila nisi iz mračnog rudnika izašla na površje zemlje?"

"Nikada, Harry, i ne vjerujem da su me otac ili mati, pače ni onda dok sam još bila posve malena, ikada onamo iznosili. Inače bi mi ostalo barem kakovo takovo, makar tamno sjećanje na vanjski svijet".

"To ti vjerujem," odvrati Harry. "U ono doba ni mnogi drugi nisu nikada izlazili iz rudnika. Veza s vanjskim svijetom bila je odviše tegobna. Poznavao sam mnogo mladih momaka i djevojaka tvojih godina, koji poput tebe ništa nisu znali, što se tamo gore zbiva. Ali sad nas velikim prokopom željeznica za nekoliko časaka odvozi na površje grofovije. Oh Nell, kako željno očekujem čas, kad ćeš mi reći: dođi, Harry, moje oči podnose svjetlo dana, hoću vidjeti sunce! Hoću vidjeti Božji svijet i diviti mu se!"

"Nadam se, Harry," odvrati djevojka, "da taj čas više nije tako daleko. Ja ću se diviti vanjskom svijetu, a ipak..."

"Što si htjela reći, Nell?" živahno zapita Harry. "Da ti nije možda žao što si napustila onaj mračni bezdan, u kojem si provela djetinjstvo i iz kojega smo te mi napola mrtvu izvukli?"

"O ne, Harry", odvrati Nell, "samo sam pomislila kako i mračne dubine imaju svojih ljepota. Kad bi ti znao što sve ove na mrak naučene oči tu raspoznaju! Često puta promaknu mimo tebe sjene, za kojima bi tako rado poletio. Drugi puta pružaju ti se pred očima čudnovati predjeli,

u kojima toliko rado boraviš. Duboko na dnu rudnika ima mračnih gudura, kroz koje katkada zatitra neodređeni trak svjetla. Čuje se i neki šum, kao kad netko govori. Eto vidiš, moraš živjeti tamo dolje, da uzmogneš razumjeti ono, što ti riječima ne mogu opisati."

"A tebe nikada nije bilo strah, Nell, kad si tamo bila tako sama?"

"Kad sam bila sama, Harry," odvrati djevojka, posebno to naglasivši, "nikada se nisam bojala!"

Harry je to zamijetio. Htio je ugrabiti zgodnu priliku da možda dozna nešto više.

"Ali u tim dugim hodnicima moglo se lako zalutati, Nell. Nisi li se toga nekad bojala?"

"Ne, Harry, ja sam odavno vrlo točno poznavala sve hodnike i okna u novom rudniku."

"Jesi li ikad izlazila otuda?"

"Da... nekoliko puta..." odvrati djevojka, otežući, "dolazila bih i do starog Aberfoyleskog rudnika."

"Prema tome, poznavala si i staru kolibu?"

"Kolibu da... ali njezine stanare, tako reći, nikako."

"Njezini stanari," objasni joj Harry, "bili smo moj otac, mati i ja. Nismo htjeli napustiti naš stari dom, koji smo toliko zavoljeli".

"Možda bi to za vas ipak bilo bolje!..." promrsi djevojka.

"Zbog čega, Nell? Nije li pronalazak novog ugljenog blaga posljedica toga što smo ovdje vjerno izdržali? Nije li taj pronalazak bio od najkorisnijih posljedica za čitav jedan narod, koji je svojim radom udario temelje novome blagostanju. Pa i za tebe Nell, koja si, opet vraćena životu, našla srca koja za tebe kucaju?"

"Za mene!" odvrati Nell živahno... "da, pa što bilo! Za ostale?... Tko bi to znao?..."

"Što hoćeš time reći?"

"Ništa... ništa! Ali prvi ulazak u novo otkriveni rudnik bio je skopčan s opasnošću, dapače, velikom opasnošću. Jednom, Harry, ušli su neki nesmotreni ljudi u ove nepoznate hodnike, odvažili su se predaleko u unutrašnjost pa su napokon zalutali."

"Zalutali?" prekinu je Harry i pogleda je oštريјe.

"Da... zalutali..." ponovi Nell, a glas joj je drhtao. "Svjetiljka im se utrnula, pa nisu mogli pronaći puta natrag."

"I ostadoše tamo zatvoreni osam dana," nastavi Harry njezine riječi. "Pri tom bili bi skoro nastrandali, da im Bog nije upomoć poslao biće,

možda andjela, koji im je na tajanstveni način donosio nešto hrane, koji im je kasnije donio slobodu. Bez toga bića ne bi nikada izašli iz onoga golemoga groba".

"Otkuda ti to sve znadeš?" zapita djevojka.

"Jer oni ljudi, Nell, bili smo James Starr, moji roditelji i ja"

Nell podignu glavu, uhvati mladića za ruku i zagleda mu se tako duboko u oči, da je ovoga zazeblo srce.

"Ti?" ponovi djevojka.

"Da", potvrди Harry nakon kratke stanke, "a ona kojoj zahvaljujemo što smo još živi bila si ti, Nell. To nije mogao biti nitko drugi, nego samo ti!"

Nell pokri lice rukama i ne odgovori ništa. Još nikada je Harry nije video tako duboko potresenu.

"Oni, koji su tebe spasili, Nell," nadoveza on ganuto, "već su otprije tebi dugovali svoj život i, vjeruj mi, to ne mogu i ne će nikada zaboraviti!"

NA POMIČNIM LJESTVAMA

U međuvremenu se iskorištavanje Novog Aberfoylea nastavilo s najboljim uspjehom.

Razumije se samo po sebi, da je na Jamesa Starra i Simona Forda, koji su bili otkrili te ugljene naslage, otpao veliki dio čistoga dobitka. I Harry je prma tome postao prilično imućan.

Ali on nije ni pomisljao na to da napusti kolibu. Preuzeo je službu svojeg oca kao predradnik i brižno bdio nad svojim rudarskim narodom.

Jack Ryan je podjednako bio ponosan i radostan zbog prijateljevog uspjeha. Pa i on sam prošao je pri tom vrlo dobro. Njih su se dvojica vrlo često sastajali, bilo u kolibi, bilo na radu u rudniku. Jack Ryan već je zamijetio kako se Harry osjeća prema Nell. Ovaj to doduše nije htio priznati, ali Jack se samo lukavo smiješio, uvijek kad bi Harry na takva podbadanja odgovarao odmahivanjem glave.

Velika želja Jacka Ryana bila je pratiti Nell, kad ova prvi puta izide na površje grofovije. Htio je vidjeti kako će se čuditi i diviti dotad joj posve nepoznatim prirodnim krasotama. Stoga se nadao da će ga Harry tom prilikom povesti sa sobom, ali ovaj mu dotad ništa takvoga nije predložio a to ga je donekle uznemirivalo.

Jednoga dana Jack se upravo spuštao odušnim oknom, koje je donje hodnike rudnika spajalo sa površjem. Pri tom se poslužio ljestvama koje su svojim istodobnim pomicanjem prema gore i prema dolje omogućivale laki uspon odnosno silazak. Ta sprava se pomaknula nekih dvadeset puta i on se već bio spustio nekih sto pedeset stopa, kad ga na uzanim ljestvama, na koje je upravo bio stupio, susretne Harry koji je krenuo van, da tamo pregleda rad.

"Jesi li ti to?" zapita Jack, pogledavši oštro svojeg prijatelja.

"Svakako, Jack," odvrati Harry, "i radujem se što sam te susreo. Htio sam ti nešto predložiti..."

"Ne želim ništa čuti, dok mi ne kažeš što radi Nell!" kliknu Jack Ryan.

"Dobro joj je, Jack, dapače tako dobro, da će je za mjesec dana ili šest tjedana..."

"Oženiti, je li, Harry?"

"Ne znaš što govorиш, Jack."

"Moguće, Harry, ali znam što bih ja uradio."

"A što to?"

"Ja bih je oženio, ako je ti nećeš", odvrati Jack, glasno se nasmijavši.
"Svetoga mi Munga! Sviđa mi se ta dražesna Nell. Mlado i dobroćudno
biće, koje još nikada nije izašlo iz rudnika, to bi bila žena kakva treba
rudaru. Siroče je, kao i ja, a u slučaju, ako ti uistinu ne pomišljaš na nju,
htio bih da ona zavoli tvojeg prijatelja".

Harry ga ozbiljno pogleda. Pustio ga je da brblja, ne davši mu
nikakva odgovora.

"Da nisi ljubomoran na me, što sam to rekao, Harry?" zapita Jack
ozbiljnim tonom.

"Ne, dragi Jack," mirno odvrati Harry.

"No, ako ne kaniš Nell uzeti za ženu, tad nemaš ni prava zahtijevati
da ostane stara udavača."

"Ja si ne prisvajam nikakvih prava", odvrati Harry. Trebali su samo
pomaknuti ljestve, da bi se rastali i jedan izašao, a drugi se spustio u
okno. Ali nijedan od njih još i ne pomisli na to.

"Držiš li, Harry," nastavi Jack, "da je ono što sam ti govorio u vezi
Nell bilo posvema ozbiljno?"

"Ne, Jack, to bi jedva vjerovao."

"No, tad ču sada govoriti ozbiljnije."

"Ti, pa da ozbiljno govariš?"

"Dragi moj Harry," započe Jack, "ja bih mogao svojeg prijatelja i
dobro savjetovati."

"Pa daj, Jack."

"Slušaj dakle! Ti ljubiš Nell onako od srca, kako to ona i zaslužuje,
Harry. Tvoj otac, stari Simon, i stara Madge, tvoja mati, također je ljube
kao rođeno dijete. Ne bi trebalo mnogo, pa da uistinu postane njihovom
kćerkom. Zašto se ne oženiš njome?"

"Znadeš li ti možda kako Nell o tome misli, kad tako govariš?"

"O tome je svatko na čistu, pa i ti sam Harry. Upravo zato nisi
ljubomoran ni na mene ni na koga drugoga. Ali dosta o tome, ljestve će se
odmah početi pomicati prema dolje, pa..."

"Počekaj još, Jack", molio je Harry, zaustavljući svojeg druga, koji
je baš htio sa čvrste ljestve stupiti na pomicnu.

"Vrlo lijepo, čini se kao da hoćeš da me ovdje raščetvore."

"Slušaj me pozorno, Jack", odvrati Harry, "jer to što ču ti reći, mislim
ozbiljno."

"Evo, slušam te... to jest, dok se ljestve opet stanu pomicati, dulje

nikako."

"Jack," nastavi Harry, "ne trebam pred tobom tajiti kako ljubim Nell i kako bih je rado uzeo za ženu..."

"Pa, to je lijepo..."

"Ali u njezinom sadašnjem stanju, grizla bi me savjest kad bih od nje tražio da se zauvijek veže."

"Što hoćeš time reći, Harry?"

"Eto vidiš, Jack. Nell još nikada nije izišla iz dubina rudnika u kojem se rodila. Ona ne poznaje ništa od vanjskoga svijeta. Njezine oči, a možda i srce, imaju još mnogo toga naučiti. Tko zna kako će osjećati kad joj se prikažu druge životne prilike! Sada na njoj nema, tako reći, još ništa zemnoga, pa mi se čini da bi značilo prevariti je sve dok se ona sama, zrelo sve rasudivši ne odluči hoće li ostati ovdje u rudniku ili ne. Razumiješ li me sada, Jack?"

"Da... onako po prilici... Pogotovo već vidim da ćeš me toliko zadržati, da će mi ljestve opet pobjeći ispred nosa."

"Jack", odvrati mu Harry vrlo ozbiljno, "makar se te sprave više nikada ne pomakle, neka bi ih i nestalo ispod naših nogu, moraš čuti što sam ti naumio reći."

"Ej, Harry, kako te rado čujem govoriti. Mi ćemo dakle odlučiti, da ćeš Nell, prije no što postane tvojom ženom, poslati u koji internat u 'Starom dimnjaku'."

"Ne to, Jack", odvrati Harry. "Ja ću i sam znati odgojiti moju buduću ženu."

"To će svakako biti najbolje, Harry."

"Ali, kao što sam ti već rekao, prije svega želim da Nell sama vidi i upozna vanjski svijet. Evo primjera, Jack. Recimo da ljubiš mladu, slijepu djevojku i da ti kažu kako će za mjesec progledati. Ne bi li i ti pričekao sa vjenčanjem, dok se to ne zbije?"

"Zacijelo bi," odvrati Jack.

"Eto dakle, Jack! I Nell je još slijepa i prije nego je uzmem za ženu, hoću da se sama, upoznavši prije druge, odluči za mene i moje životne prilike. Jednom riječi, njene oči moraju ugledaju svjetlo dana!"

"Lijepo Harry, vrlo lijepo", kliknu Jack Ryan. "Sad te posve razumijem. A kada pripremaš tu operaciju?..."

"Za mjesec dana, Jack. Nelline oči priučavaju se pomalo na svjetlo naših žarulja. To je priprema. Nadam se da će za mjesec dana vidjeti zemlju i njezina čuda, nebo i njegov sjaj! Znati će da je priroda ljudskom

oku dala širi vidokrug od tamnog rudnika. Vidjet će da svemir nema vidljivih granica!"

Dok se Harry posve predao svojoj fantaziji, Jack je sišao s ljestava i prešao na pomičnu spravu.

"Hej, Jack", kliknu Harry, "gdje si nestao?"

"Evo me ispod tebe," smijući se odvrati veseli momak. "Dok se ti uzdižeš u visine, ja se spuštam u bezdan."

"Ostaj mi zdravo, Jack", viknu Harry za njim i stane na spravu što je vodila gore. "Molim te da nikome ne govorиш o ovome što sam ti povjerio".

"Neću nikome!" uvjeravao ga Jack Ryan. "Ali pod jednim uvjetom..."

"A taj bi bio?"

"Da vas smijem pratiti, kad prvi puta povedeš Nell na gornji svijet".

"Zacijelo Jack, to ti obećavam," pristane Harry.

Ponovni pokret pomičnih ljestava još je više udaljio prijatelje jednoga od drugoga jedva su se više čuli.

Pa ipak je Harry još mogao čuti kako mu Jack doviknuje:

"A kad Nell ugleda sunce, mjesec i zvijezde, znadeš li, koga će još radije gledati?" "Ne znam, Jack."

"Ta tebe, prijane moj, uvijek i svagda samo tebe!" Jackov glas izgubi se pomalo u srdačnom

"Hurra!"

* * *

Harry je cijelo svoje slobodno vrijeme posvetio Nellinom odgoju. Učio ju je čitati i pisati u čemu je djevojka upravo začudno napredovalo. Činilo se da mnogo toga znade već po svojem instinktu. On još nikad nije bio da netko brže svladava prijašnje potpuno neznanje. I svatko tko bi pratio taj brzi napredak, bio bi time začuđen.

Simon i Madge svakim su danom više voljeli svoju pokćerku, samo im je njezina prošlost zadavala briga zbog budućnosti. Ubrzo su shvatili kakva čuvstva Harry gaji prema Nell i od srca su se tome radovali.

Čitalac će se sjetiti kako je stari predradnik govorio prigodom prvoga inženjerova posjeta staroj kolibi. Zašto bi mu se sin ženio? Koja bi žena iz vanjskog svijeta pristala uz mlada čovjeka kojemu je suđeno cijeli svoj život provesti u dubinama rudnika?

Nije li sada izgledalo kao da je sama Providnost poslala jedinu družicu, koja bi pristala uz njegovoga sina? Nije li se u tome morala nazrijeti milost neba?

Stari predradnik sam se sebi zarekao da će, onoga dana kad se taj

brak ostvari, u *Coal Cityu* upriličiti takvo slavlje, da će svi aberfoyleski radnici samo stati i gledati.

Još je neko od srca priželjkivao da se Harry i Nell ožene. Bio je to inženjer James Starr. Svakako, prije svega je pred očima imao sreću ovo dvoje mladih ljudi. Ali pri tom je na umu imao još nešto od općenitije važnosti. Kako je poznato, Jamesa Starra još su uvijek proganjale stanovite slutnje, iako ih dosad ništa nije opravdavalo. Nell je po svoj prilici jedina znala za tajne rudnika, koje su još uvijek bile prekrivene gustim velom. Ako je Aberfoyleskim rudarima u budućnosti prijetila još kakva opasnost, kako bi se od nje mogli obraniti, kad se nije znalo otkud dolazi i od koga dolazi.

Nell dosad nije htjela da govori, mudrovaо je inženjer. *Ali to što je svakome drugome zatajila, neće moći zadugo tajiti svojem mužu. Prijeti li nam kakva opasnost, ona neće biti manja ni za Harrya. Dakle, ženidba koja udara temelje muževoj sreći, a sigurnosti njegovih prijatelja, samo se može odobriti i više od svega zasluzuјe da joj se pogoduje.*

Tako je umovao James Starr i to posve logično. Te svoje misli priopćio je on i Simonu Fordu, koji je te želje i nade potpunoma dijelio. Činilo se da ništa ne стоји na putu da Harry uzme Nell za ženu.

Pa tko bi se tome i protivio? Harry i Nell su se ljubili. Ostarjeli roditelji nisu željeli druge snahe. Harryjevi drugovi radovali su se njegovoј sreći, koju je on po njihovom mišljenju i zasluzio. A što se tiče djevojke, ona je bila posvema samostalna i trebala je samo poslušati svoje srce.

Ali ako je i izgledalo da se tom braku nitko ne protivi, zašto li je, kad bi se pogasile električne žarulje i noć se spustila nad taj radnički gradić, iz najzabitnijega kuta Aberfoyleskog rudnika izlazio tajanstveni stvor, šuljajući se nečujno kroz mrak? Koji je instinkt vodio tu sjenu kroz uske galerije, koje bi čovjek držao gotovo neprohodnim? Zašto li se to zagonetno biće uvijek povlačilo obalama *Malcolmovog jezera*? Zašto je tako postojano držalo na oku stan Simona Forda, toliko lukavo da ga dosad još nitko nije zatekao? Zašto se pribilo uz prozore kolibe i nastojalo da kroz kapke načuje pojedine odlomke razgovora?

Pa kad bi pojedine riječi do njega doprle, zašto mu se grčila šaka, zašto li je prijetio ovom poštenom domu? Zašto su mu tada od bijesa nacerena usta neprestano siktala:

"Ona i on? Nikada!"

SUNČE SE RAĐA

Mjesec dana kasnije bilo je to 20. kolovoza uvečer ispratiše Simon Ford i Madge, s najsrdačnjim željama, četvoricu putnika koji su se spremali napustiti kolibu.

James Starr, Harry i Jack Ryan vodili su Nell na površinu zemlje, na koju joj nogu još dotad nije bila stupila, u svjetlom obasjani gornji svijet, čiji sjaj joj oči još nisu vidjele.

Taj izlet imao je trajati dva dana. James Starr dogovorio se s Harryjem da će djevojci u tih četrdeset osam sati boravka na površju pokazati sve čega u rudniku nikad ne bi mogla vidjeti. Pokazat će joj najrazličnije slike zemlje, tako da će se pred njenim očima poput pomicne panorame redati gradovi, krajobrazi, gore, rijeke, jezera, zatoni i mora.

Baš u ovome dijelu Škotske, između Edinburgha i Glasgowa, kao daje priroda htjela nagomilati sva ova zemaljska čuda. Nebo je i ovdje isto kao i drugdje, sa svojim promjenjivim oblacima, čas blagim čas tmurnim mjesecom, sjajnim suncem i bezbrojem blještavih zvijezda. Izlet su udesili tako da bi Nell što više toga vidjeti mogla.

I Simon Ford pa i Madge rado bi bili pošli s Nell, ali kako znamo, oni su vrlo nerado napuštali svoj dom, pa tako konačno odlučiše da se od svoje podzemne kućice neće udaljiti ni na jedan dan.

James Starr je s njome pošao u jednu ruku kao promatrač, kao filozof koji sa psihološkoga gledišta promatra utiske, što će ih na Nell proizvesti vanjski svijet, a u drugu ruku nadao se da će tom prilikom možda štošta tajnovitoga doznati iz njezinog djetinjstva.

Harry se pitao, ne bez neke bojazni, ne će li se djevojka, koju je ljubio, sasvim promijeniti kad ugleda gornji svijet.

Jack Ryan bio je veseo kao zeba, što se diže u osvit zore. Nadao se da će se njegovo veselje prenijeti i na druge.

Nell kao da je utonula u duboke misli.

James Starr punim je pravom zahtijevao da na put krenu uvečer jer će za djevojku nedvojbeno biti bolje da postupnim prijelazom iz mraka u svjetlo po prvi puta ugleda bijeli dan. To se moglo postići polaskom uvečer, pri čemu su se oči od ponoći do podneva mogle priučiti na dnevnu svjetlost.

Baš kad su htjeli napustiti kolibu, prihvati Nell Harrya za ruku i reče:

"Harry, zar je uistinu prijeko nužno da napustim rudnik, pa bilo to samo na nekoliko dana?"

"Jeste, Nell," odvrati mladić, "tako mora biti. I radi tebe i radi mene."

"Pa ipak", produži Nell, "od dana kad si me spasio, čutim se tako sretnom, kako to čovjek samo biti može. Pa ti si me podučavao! Zar to nije dosta? Što će ja tamo gore?"

Harry je šutke pogleda. Misli što ih je Nell izrekla, bile su gotovo jednake njegovima.

"Kćeri moja," upadne James Starr, "ja dobro razumijem tvoje ustezanje. Pa ipak je dobro što ideš s nama. Oni koji te ljube idu s tobom i oni će te dovesti natrag. Na volju ti je da zatim odabereš hoćeš li i dalje boraviti u rudniku kao stari Simon, kao Madge i Harry! Ja o tome ne dvojim, dapače od srca bih pozdravio takvu tvoju odluku. Ali tada ćeš barem moći prosuditi čega se odričeš, a u što se upuštaš. Podi, dakle!"

"Podi, draga Nell!" molio ju je i Harry.

"Evo me, Harry, spremna sam poći s tobom", odvrati djevojka.

Oko devet sati posljednji je vlak izveo Nell i njezine pratioce kroz prokop na površje grofovije. Dvadeset minuta kasnije, izadoše na postaji u koju staje specijalno za Novi Aberfoyle izgrađena sporedna pruga željeznice što vodi od Dumbartona do Stirlinga.

Već je pao gusti mrak. Od obzora prema zenitu visoko su se uzdizale lagane pare, što ih je svjež povjetarac sa sjeverozapada onamo zanio.

Prispjevši u Dumbarton, Nell i njezini pratioци smjesta napustiše postaju. Pred njima pružila, između velikoga drveća, pružala duga cesta što je vodila do obale Fortha. Prvi fizički utisak što gaje Nell osjetila bio je čisti zrak, koji je željno udisala.

"Udiši, Nell", reče James Starr, "što dublje možeš. Upij taj zrak sa svim ovim oživljujućim mirisima."

"Kakav je to dim, što promiče iznad nas?" zapita Nell.

"To su oblaci," protumači joj Harry, "napola zgusnute pare, što ih vjetar tjera pred sobom."

"Oh," kliknu Nell, "kako bih rado i ja poletjela s njima. Ali kakve su to svijetle točke koje svijetle kroz oblake?"

"To su zvijezde o kojima sam ti priповijedao, Nell. To su i sunca i svjetovi, koji su po svoj prilici nalik našoj Zemlji."

Sad su se na tamnomodrom nebū, koje je noćni vjetar pročistio, zvijezde jače isticale. Nell je promatrала te nebrojene zvijezde, što su se

krijesile nad njom.

"Ali," reče ona, "ako su to sunca, kako to da moje oči podnose njihov sjaj?"

"Dijete moje", primijeti James Starr, "to su uistinu sunca, ali su neizmjerno daleko od nas. Najbliža od ovih zvijezda, čije zrake do nas dopiru, zove se Vega, u zviježđu Lire, što se vidi skoro na zenitu pa ipak je ona pedeset tisuća milijarda liga daleko od nas. Njen sjaj te, dakle, ne može zablijestiti. Ali naše će sunce sutra rano izaći trideset osam milijuna liga daleko od nas i nijedno ljudsko oko ne može se u njega zagledati, jer sjaj mu je jači od talioničkog žara. Nego, hajdemo sada, Nell, hajdemo!"

Krenuše onom cestom. James Starr je vodio djevojku za ruku. Harry je išao pored nje s druge strane. Jack Ryan trčkarao je amo tamo, kao mlado pseto, kad mu gazda ide previše sporo.

Na cesti nije bilo ni žive duše. Nell sa strane opazi sjene velikoga drveća, koje je vjetar lako gibao. Mislila je da su to divovi, što mašu svojim stotinama ruku. Šum vjetra u visokom granju, duboki mir kad se ovaj stišao, daleke linije obzora kad je cesta presjekla ravnicu, sve ju je ispunjalo novim čuvstvima i duboko joj se utisnulo u dušu. Dok je isprva neprestano zapitkivala, sad je zašutjela, a njezini pratioci, kao da su se dogovorili, nisu prekidali tu šutnju. Nisu htjeli svojim riječima utjecati na djevojku, već su je ostavili da sama o svemu razmišlja. Oko pola dvanaest stigoše na sjevernu obalu zatona Fortha.

Tamo ih je čekala barka što ju je bio James Starr već prije unajmio, i koja je imala maleno društvo za nekoliko sati prevesti do edinburške luke.

Nell se zagleda u drhtavu i uz obalu od valova lako zapjenjenu vodu, koja kao da je bila posuta blještavim zvijezdama.

"Je li to kakvo jezero?" zapita ona.

"Ne," odgovori joj Harry, "to je zaton sa tekućom vodom, to je ušće rijeke, skoro bi rekli morski rukavac. Zagradi malo rukom ove vode, pa ćeš vidjeti da je posve drugog okusa nego ona u *Malcolmovom jezeru*."

Djevojka se nagne, zamoči ruku u vodu i prinese je ustima.

"Ta voda je slana", reče ona.

"Da" potvrди joj Harry, "sad je vrijeme plime, kad morska voda dopire sve dovde. Skoro tri četvrtine cijelog zemaljskog površja, prekriva takva slana voda, od koje si nekoliko kapi netom okusila".

"Ako je riječna voda ista voda kao i ona morska, a potiče iz oblaka,

kako to da je slatka?" zapita Nella.

"Zato, jer voda kad se isparava gubi svoje slane sastojke", tumačio joj James Starr. Isparivanjem nastaju oblaci, a oni natapaju zemlju čistom vodom iz mora, u obliku kiše."

"Harry, Harry," kliknu djevojka iznenada, "kakovo je to rumenilo na obzoru? Gori li tamo kakva šuma?"

Nell je pokazivala na jednu točku istočnog neba, gdje su se oblaci stali rumeniti.

"Ne, draga Nell", odgovori joj Harry. "Tamo će uskoro izaći mjesec."

"Da, da, mjesec," upadne Jack Ryan, "to ti je divna srebrena zdjela, koju nebeski gospodari puštaju da klizi firmamentom i u koju stane čitava hrpa zvijezda."

"Uistinu, Jack," primijeti inženjer, "dosad nisam znao da voliš tako smione usporedbe."

"No, gospodine Starr, ja držim da je moja usporedba dobra. Vi vidite, što se mjesec više pomalja, to zvijezde više nestaju. Ja uzimam, dakle, da one padaju u mjesec!"

"Recimo radije, Jack", odvrati inženjer, "da mjesecev sjaj potamnjuje svjetlo zvijezda šeste veličine, pa ove zato isčezavaju dok je on na nebū."

"Oh, kako je sve to krasno", klicalaje Nell, koja je gledala uživajući. "Ali ja sam držala da je mjesec posve okrugao?"

"Okrugao izgleda kad je pun mjesec", odgovori James Starr, "to jest, dok se nalazi potpuno nasuprot suncu. Danas je u zadnjoj četvrti i jedan se dio njegove ploče gotovo ne vidi, pa se tako srebrna zdjela našeg prijatelja Ryana smanjila u brijačku zdjelicu."

"Oh, gospodine Starr," usprotivi se Jack Ryan, "kakva je to nedostojna usporedba! Upravo sam htio osmislići pjesmu u počast mjesecu:

'Zviježđe noćno, na tvom putu tako ljupko...'

'no vaša mi je brijačka zdjelica pokvarila svu volju za pjesmu.'

U međuvremenu se mjesec polagano sve uzdizao, a ispred njegovih zraka isčeznuše i zadnji oblačići. Na zenitu i na zapadu još su na tamnoj pozadini sjale zvijezde, no i one će doskora izblijedjeti od srebrenog mjesecevog sjaja. Nell se šutke čudila tim čarobnim prizorima, jer su joj oči dobro podnosile blago svjetlo prijatelja noći, ali ruka joj je lako drhtala u Harryjevoj i govorila jasnije no ona sama.

"Posjedajte u barku, prijatelji," opomene ih inženjer, "jer prije no što se sunce rodi, moramo biti na obronku Arthur Seata."

Barka što ju je čuvaо lađar, bila je privezana za pristan. Nell i njezini pratioci uđoše u nju. Jedro bi razmotano i uskoro ih ponese lagani sjeverozapadnjak.

I opet nešto nova za djevojku. Ona se, doduše, katkad vozila po jezerima Novog Aberfoylea. Koliko je god Harry pri tom sporo veslao, ipak se vidjelo da ga to umara. Sad je Nell prvi puta lagano plovila, rekli bi lebdjela poput zrakoplova u zraku. Površina zatona bila je glatka kao u kakvog jezera. Napola naslonjena, Nell je uživala u nježnom lјulju škariju barke. Ovdjeondje prodro je koji trak mjeseca na široku površinu Fortha, pa se tada činilo kao da lađica presijeca srebrnu površinu, što se krijesila milijunima iskara. Duž obale su nježni valići mrmljali svoju jednoličnu pjesmu. Bilo je upravo prekrasno.

Nelline se oči nehotice zaklopile. Savladao ju je umor. Glava joj klonu na Harryjeve grudi i ona slatko usnu. Harry ju je htio probuditi, da ne propusti nijednu krasotu ove noći.

"Pusti je, sinko, neka spava," usprotivi se inženjer. "Sat, dva počinka osvježit će je i bit će sposobna da izdrži utiske dana."

Oko dva sata ujutro barka doplovi do Granton Piera. Kad je udarila o obalu, Nell se probudi.

"Zar sam spavala?" zapita ona.

"Ne, dijete moje," odvrati James Starr. "Tebi se samo usnulo da spavaš, ništa više."

Noć je sada bila vrlo jasna. Mjesec je odskočio visoko na nebu i rasuo svoje zrake na sve strane. U malenoj grantonskoj luci bilo je tek nekoliko ribarskih lađica, koje su se lјuljuškale na otegnutim valovima zatona. Prema jutru se vjetar stišao. Zrak bio je posve čist i navještao je krasan dan kakvih znade biti u kolovozu, osobito kad ih blizina mora uljepšava. Na obzoru se još slegla laka maglica, ali tako nježna i prozirna, da će je prvi sunčani zraci smjesta rastjerati. Djevojka je sada po prvi put vidjela more, kojemu su se krajnje granice sljubile sa nebeskim svodom. Vidokrug joj se proširio, ali još nije očutjela ono neopisivo čuvstvo, koje obuhvati svakoga kad prvi puta ugleda ocean, u kojemu se u nedogled odražava svjetlo dana.

Harry uze Nell za ruku i oboje podoše za Jamesom Starrom i Jackom Rvanom kroz još posve prazne ulice. Ovo predgrađe škotske metropole pričini se Nell samo kao skup mračnih kuća, što ju je podsjećalo na *Coal City* s tom razlikom stoje ovdje svod bio mnogo viši i pun svjetlucavih točaka. Nell je kročila tako lagano, da Harry nije trebao usporavati svoj

korak, kako je to inače običavao činiti daje ne izmori.

"Jesi li umorna, Nell?" zapita je nakon pola sata hoda.

"O, ne," odgovori ona. "Noge kao da mi se i ne dotiču poda. Nebo nad nama tako je visoko, da bih samo još krila poželjela, pa da se vinem gore."

"Drži je!" kliknu Jack. "Moramo dobro paziti i čuvati našu dobru Nell. Meni se uostalom dogodi isto, ako dulje vremena ne izlazim iz rudnika."

"To je otuda," primijeti James Starr, "što nas ovdje ne pritišću one silne stijene, što su natkrile *Coal City*. Uslijed toga nam se nebeski svod čini kao dubok ponor, u koji bi se baciti htjeli. Nemaš li, Nell, sličan osjećaj?"

"Zacijelo, gospodine Starr," potvrdi djevojka. "Kao da me hvata vrtoglavica."

"Priučit ćeš se ti već na to, Nell", reče Harry. "Priučit ćeš se na neizmjernost ovoga svijeta, a mračni naš rudnik možda posve zaboraviti."

"Nikad, Harry!" uvjeravala ga Nella.

Pri tom je rukom prekrila oči, kao da se htjela prisjetiti svega što je ostavila.

James Starr i njegovi pratioci prolazili su između snenih kuća grada kroz Heith Walk. Obišli su Calton Hill, na kojem se uzdiže zvjezdarnica i spomenik Nelsonu. Na to podoše Regent Streetom, predoše jedan od mostova i doskora se nađoše na kraju Canongatea. Cijeli grad još je ležao u dubokom snu. Na gotskom tornju canongatske crkve izbilo je dva sata. Nella nenađano zastane.

"A što se to ondje crni?" zapita ona i pokaza pri tom na jednu osamljenu zgradu na kraju malenog trga.

"To ti je Holvood, Nell," odgovori joj James Starr, palača nekadanjih škotskih vladara, u kojoj su se dogodile tolike strahote. Poznavalac povijesti mogao bi nam iz nje dočarati čitavi niz kraljevskih sjena, počevši od nesretne Mary Stuart, pa do Karla X., nekadašnjega francuskoga kralja. Pa ipak, uza sve te tužne uspomene, ova ti prijestolnica obdan neće izgledati tako strašna. Sa svoje četiri kule izgleda Holvood kao kakav raskošni dvorac, kojem je samo čudljivost njegova posjednika sačuvala nekadanji feudalni karakter. Ali podimo dalje. Tamo u okolini stare Holvoodske opatije dižu se prekrasne Salisburv stijene, na kojima se koči Arthur Seat. Sa toga mjesta, Nello,

tvoje će oči gledati sunce kako se diže iz mora." Uđoše u kraljevski vrt i stadoše se polagano uspinjati uzbrdo, prešavši Viktorijindrvored, prekrasan kružni kolnik, što ga Walter Scott u jednome od svojih romana tako oduševljeno opisuje.

Arthur Seat zapravo je brežuljak od kojih 750 stopa, ali ipak nadvisuje sve susjedne visove. Putem od mnogobrojnih zavoja, što je značajno olakšavalo uspon, prispjeli su James Starr i njegovi pratioci za pola sata do "lavlje grive", na koju je Arthur Seat, gledan od zapada, upravo napadno sličio.

Tamo sve četvero posjedaše, a James Starr, koji je za svaku priliku znao po koji citat iz djela velikoga škotskoga romanopisca, otpoče:

"Walter Scott je u osmom poglavlju svojeg romana "*Edinburška tamnica*" napisao sljedeće:

'Kad bih mogao birati mjesto, sa kojega se najljepše vidi izlaz i zapad sunca, izabrao bih ovo mjesto!' Pazi, dakle, Nell. Sunce se mora doskora ukazati i ti ćeš se po prvi puta diviti njegovom punom sjaju.'

Nelline oči nepomično su gledale prema istoku. Harry je sjeo pored nje i promatrao je nekom bojažljivom napetošću. Neće li prve zrake sunca odviše jako djelovati na nju? Svi su zašutjeli, pa i Jack Ryan nije ništa govorio.

Na obzoru se ukaže bijedo, ružičasto rumenilo, kojim se osulo ono malo raštrkanih oblačića na zenitu. U podnožju Arthur Seata nejasno se isticalo more edinburških kuća. Noćna tišina još je obavijala ljudske nastambe. Tek tu i tamo vidale su se u toj tami pojedine svijetle točke. To su bile neka vrst jutarnjih zvijezda, što su ih užgali ljudi u starom gradu. Na drugoj strani, na zapadu, vidjeli su se na obzoru vrhunci strmijih brda, a i njih je zora već pozlatila.

Za to su se vrijeme prema istoku sve jače počeli isticati obrisi mora. Malo pomalo izredaše se sve dugine boje, kao u sunčanom spektru. Crvenilo donjih slojeva, što su bili puni para, prelazilo je prema zenitu postupno u ljubičastu boju. Od časa do časa postajale su boje sve to življe, ružičasta se prometnu u rumenilo, a od rumenila posta živa vatrica. Na istoku, gdje je sunčani luk sjekao krajnju točku mora, rado se dan.

Upravo u taj čas, svrnu Nell pogled sa podnožja brežuljka prema gradu, gdje su se već pojedine kuće jasnije raspoznavale. Visoki spomenici, šiljci tornjeva, stali se jasnije isticati od svoje okoline. Cijelom atmosferom drhtao je neki sumrak. Napokon dopre do Nellina oka prvi sunčani trak. Bila je to ona zelena zraka što se, kad je nebo čisto, jutrom

i večerom najprije odnosno najkasnije odvaja iz mora.

Pola minute kasnije Nell se okreće i pokaže rukom prema nekom mjestu što je nadvisivalo kuće novoga grada.

"Eno, vatre!" kliknu ona prestrašeno.

"Oh, ne,.Nell," umiri je Harry, "nije to vatra. To ti je samo prolazna pozlata, kojom jutarnje sunce pozlaćuje vršak spomenika Walteru Scottu."

I doista, najviši vršak, oko dvije stotine stopa visokog gotskog baldekinia nad spomenikom slavnoga Škota, zasja kao najjači svjetionik.

Razdanilo se. Sunce odskočilo je od obzora. Površina mu je još, rekli bi, bila vlažna, kao daje uistinu izišlo iz mora. Isprva je izgledalo mnogo šire, uslijed lomljenja zraka i prividno udaljenje pozadine, no malo pomalo se skupilo i poprimilo svoj uobičajeni okrugli oblik. Doskora mu se sjaj više nije mogao podnijeti i sličio je otvoru visoke peći, što se rastvorila na nebeskom svodu.

Nell je smjesta morala zatvoriti oči, a svoje tanke vjede još zakriti čvrsto stisnutim prstima. Harry joj svjetova, da se okreće na suprotnu stranu.

"Ne, Harry!" odvrati ona. "Moje oči moraju se priučiti gledati ono, što tvoje već umiju gledati."

Kroz prste je zamjećivala crvenkasto svjetlo, koje je bivalo to jače, što se sunce više uzdizalo nad obzor. Pomalo joj se oči priučiše na to. Tada podigne vjede i zagleda se prvi puta u danje svjetlo.

Pobožno dijete pade na koljena od čuda.

"Oh, Bože," kliknu ona, "kako li je krasan tvoj svijet!"

Zatim obori oči i zagleda se na sve strane. Duboko dolje rasprostro se Edinburgh: moderne, pravokutne četvrti novoga grada, nagomilane zgrade i zamršena ulična mreža Old Reckva. Dvije točke nadvisivale su sve: dvorac sagrađen na bazaltnoj stijeni i Calton HM, na kojem su se nalazile ruševine nekog grčkog spomenika. Krasnidrvoredi vodili su na sve strane izvan grada. Na sjeveru se morski rukavac, zaton Forth, usjekao duboko u kopno, na mjestu gdje se nalazila luka Leith. Cesta, ravna baš kao ona što vodi u Pirej, spajala je i ovu sjevernu Atenu s morem. Prema zapadu otegle su se lijepi obale Newhavena i Porto Bella, a njihov pijesak žuto je obojao zadnje izdanke valova.

Daleko vani zaton je oživljavalо nekoliko brodica, a dva ili tri parobroda vitlala su spram neba guste pramenove dima. Na drugoj strani gotovo se smiješi vječno zelena krajina, a po ravnici uzdigli se tu i

tamo niski brežuljci. Sunčane zrake odbijale su se na sjeveru od Lamond Hilla, a na zapadu od Ben Lomonda i Ben Ledi, kao daje vječiti snijeg na njihovim vrhuncima.

Nell nije mogla govoriti. Mrmljala je tek nerazumljive riječi. U glavi joj se vrtjelo. Sile su je ostavile. Ćutila je još, kako je na tom svježem zraku, pred tim veličanstvenim prirodnim prizorom klonula, a na to se sruši bez svijesti Harrvu u naručaj.

Djevojka, koja je dosad sav svoj vijek proživjela u mračnim dubinama zemlje, vidjela je sada prvi puta ono što sačinjava svemir i što su vječni Stvoritelj i čovjek od zemlje načinili. Polazeći od grada i okolice mu, omjerio joj je pogled po prvi puta beskrajnost mora i nebeskog prostora.

OD LOMONDA DO KATRINSKOG JEZERA

Harry je opet, noseći Nell u naručju, sišao niz obronke Arthur Seata. James Starr i Jach Ryan išli su za njim. Nakon nekoliko sati odmora i dobrog zajutarka u Lambret Hotelu, odlučiše se provesti zemljom jezera i tako upotpuniti svoj izlet. Nell se opet oporavila. Sad su joj oči već mogle bez opasnosti gledati svjetlo, a pluća duboko udisati osvježujući, zdravi zrak. Sva blažena i ushićena, uživala je u zelenilu drveća, u šarolikoj krasoti cvijeća, ažurnom nebu i svim drugim šarenim bojama.

Na *General railway stationu* posjedaše u vlak i njime se odvezu do Glasgowa. Tamo su se, sa zadnjeg mosta izgrađenog preko Clyda, još mogli diviti napadnom, moru sličnom gibanju rijeke. Prenoćili su u *Comrie's Royal Hotelu*.

Sutradan se odvezoše ekspresnim vlakom "*Edinburgh and Glasgow railwaya*" preko Dumbartona i Ballocha do južnog kraja jezera Lomond.

"To je zemlja Rob Roya i Fergusa MacGregora!" reče James Starr. "Ovaj predjel opisao je Walter Scott upravo pjesnički. Je li ti je poznat ovaj kraj, Jack?"

"Samo iz pjesama, gospodine Starr," odvrati Jack Ryan, "ali kad se o jednoj zemlji toliko pjeva, tad mora biti lijepa."

"Zacijelo jest," uvjeravao ga inženjer, "a draga naša Nell ponijet će odavde kući najugodnije uspomene."

"Od takvog vodiča, kao vi što ste gospodine Starr," primijeti Harry, "imamo dvostruku korist, jer dok ćemo mi promatrati predjele, vi ćete nam pričati njihovu povijest."

"Rado, Harry," obeća inženjer. "Ukoliko se još svega sjećam, ali pod uvjetom da mi veseli Jack priskoči u pomoć. Umorim li se pri povijedanjem, on će morati pjevati."

"To mi ne trebate dvaput reći," odvrati Jack i zaori tako veselo, kao da je htio iz grla izbaciti trostruko podvučeno 'A'. Od Glasgowa do Ballocha, dakle od glavnog trgovačkog grada zemlje, pa do južnoga kraja Lomond jezera, nema željeznicom više od dvadeset milja.

Vlak je prošao je mimo Dumbartona, kraljevske "tvrde" i glavnoga mjesta grofovije. Prema jednom članku Unije, dvorac je morao biti neprekidno utvrđen, a izgrađen je na vršku dvaju ogromnih bazaltnih stijena. Pogled na njega vrlo je slikovit.

Dumbarton leži na ušću Clyda i Levena. Ovdje ih James Starr

podsjeti na razne zgode iz pustolovne povijesti Mary Stuart. Iz ovog je zamka oputovala, da bi se udala za Franju II. i postala francuskom kraljicom. Ovdje je engleski premijer 1815. godine namjeravao zatočiti Napoleona, ali napokon u tu svrhu odabraše otok sv. Helenu, pa je tako čuveni engleski zatočenik, unatoč svojoj legendarnoj povijesti, umro na tom usamljenom kršu atlantskoga oceana.

Doskora vlak stiže u Balloch i zaustavi se blizu kolnika, stoje vodio do samog jezera. Tu je parobrod "*Sinclair*" čekao na putnike što dolaze u posjet ovim lijepim jezerima. Nell i njezini pratioci također se ukrcaše, uvezši karte do Inversnaida, što leži na sjevernom kraju jezera Lomond.

Svanuo je lijep, sunčan dan i sunce je izborilo pobjedu nad britanskom maglom, koja ga tako često skriva. Ni najmanji dio ljepote pokrajine, koja se otkriva za vožnje od trideset milja, nije mogla izbjegći oku putnika na "*Sinclairu*". Nell je sa Jamesom Starrom i Harryjem sjela na krmu i uživala u čarima, kojima je tako raskošno obdaren ovaj kraj Škotske.

Jack Ryan se ushodao po palubi "*Sinclaira*" i neprestano ispitivao brodskog strojara, a ovaj mu je što su se više približavali zemlji Rob Rova stao, kao njezin oduševljeni obožavatelj, opisivati.

U Lomond jezeru ima sva sila otočića i otoka, kao da su po njemu posijani. "*Sinclair*" se gotovo doticao njihovih strmih obala koje su, jedna drugoj nasuprot, tvorile čas samotnu dolinu, a katkada divlju guduru, obrubljenu oštrim hridima.

"Pogledaj, Nell," otpoče inženjer, "o svakom ovom otoku postoji legenda, a možda i narodna pjesma, a isto tako i o brdima što su se nagomilala uz jezero. Bez pretjerivanja bih mogao ustvrditi da je povijest ovih predjela pisana gigantskim slovima sve samim otocima i bregovima."

"Znate li, gospodine Starr," reče Harry, "na što me podsjeća ovaj dio jezera Lomond?"

"No, na što, Harry?"

"Na onih tisuću otoka na jezeru Ontario, što ih Cooper tako krasno opisuje. Pa i ti, mila Nell, moraš baš kao i ja osjetiti tu sličnost, jer smo tek pred kratko vremena zajedno čitali onaj roman, koji se s punim pravom može nazvati remek djelom američkog pisca."

"Uistinu, Harry," odvrati djevojka, "ova slika posve je jednaka, a "*Sinclair*" se provlači između ovih ostrva baš kao i brodić Jaspera Freshwatera na jezeru Ontario."

"To dokazuje," primijeti inžinir, "da su oba ta jezera zaslužila da ih dva pjesnika na jednaki način opjevaju. Ja ne poznajem onih tisuću otoka na jezeru Ontario, ali dvojim da je pogled na njih tako promjenljive draži, kao na ovo *Lomondsko otočje!* Pogledajte samo ovaj kraj! Ovdje leži otok *Murray*, sa prastarim dvorcem Lenox, gdje je boravila stara carica Albany poslije smrti svojeg muža i obaju sinova, koje su smakli po nalogu Jackoba I. Tu se uzdižu otoci Clar, Cro i Tarr i mnogi drugi, jedni krševiti i divlji, bez jedne jedine travke, drugi opet okičeni najdivnijim zelenilom. Ovdje tamno divovsko drveće i bijele breze, tamo žućkaste, napola osušene resulje. Uistinu, vrlo dvojim da otoci jezera Ontario pružaju toliko promjene."

"Kako se zove ona mala luka?" zapita Nell, okrenuvši se prema istočnoj obali jezera.

"Balmaha," odgovori inženjer. "Onuda se izlazi u Highland. Tamo počinju gorski predjeli Škotske. One razvaline što se tamo vide, bile su nekoć ženski samostan, a oni rasuti grobovi kriju mnoge članove porodice MacGregora, kojima se ime još i danas spominje u ovom kraju".

"Da, radi silne one krvi, što ju je ta porodica prolila ili dala prolići," primijeti Harry.

"Imaš pravo", odvrati James Starr. "Nažalost, mora se priznati daje slava, stečena dobivenim bitkama, još uvijek najdugotrajnija. Takve priče o bojevima prenose se s koljena na koljeno."

"A narod stvara od njih pjesme!" pridoda Jack Ryan. Da potkrijepi svoje riječi, zapjeva prvu kiticu neke stare bojne pjesme, koja je veličala junačka djela Aleksandera MacGregora iz Sraea u borbi sa Sir Humphry Colquhourom iz Lussa.

Nell je slušala, ali ove pjesme o razmiricama prijašnjih vremena samo su je rastužile. Zašto li se proljevala tolika ljudska krv na ovim poljanama, koje su se mladoj djevojci činile tako velikima, daje na njima bilo mjesta za svakoga?

Obale jezera, koje su prosječno tri do četiri milje udaljene jedna od druge, počele su se blizu malene luke Lussa suživati. Nell je kratko mogla promatrati grad i staru kulu na zamku. Na to "*Sinclair*" skrene prema sjeveru, a pred očima putnika ukaza se Ben Lomond, koji se uzdiže do tri tisuće stopa nad razinom jezera.

"Divne li planine," kliknu Nell. "Kako krasan mora biti vidik s njezinog vrha!"

"Zacijelo, Nell", reče James Starr. "Gledaj samo kako joj se vrh

ponosno uzdigao, kao iz košare pune hrastova, breza i ariša, što joj obavija podnožje. S njega se vide dvije trećine stare naše Caledonije. MacGregor je običavao stanovati ovdje, na istočnoj strani jezera. Nedaleko odavde vodile su se ogorčene borbe između Jakobita i Hanoveranaca i mnogi je borac ostavio svoje kosti u onim pustim gudurama. Na onoj strani izlazi za lijepih noći mjesec, u starim pričama nazivaju ga "*Svetiljkom MacFarlanea*".

Ben Lomond, posljednji vrhunac Grampian gorja, svakako zасlužuje što ga je veliki škotski romanopisac opjevao. Ima doduše, kako je to inženjer primijetio, mnogo viših planina, kojima su vrhunci pokriveni vječnim snijegom; ali poetičnjega teško da ima još gdje na svijetu.

"Pa kad još pomislim," nadoda on, "da je taj Ben Lomond vlasništvo vojvode Montrosea! Njegova milost posjeduje cijelu planinu, baš kao obični stanovnik Londona posjeduje malu tratinicu iza svoje kuće".

U međuvremenu je "*Sinclair*" pristao kod sela Tarbet, uz suprotnu obalu jezera, gdje je iskrcao putnike koji su se zaputili u Inverary. Odavde se Ben Lomond video u svoj svojoj krasoti. Njegovi, od mnogih gorskih bujica ispresijecani bokovi, sjajili su se kao rastopljeno srebro. Što je "*Sinclair*" dalje omicao uz planinu, to je kraj bivao romantičniji. Samo ponegdje se još vidjela po koja od onih vrba, o čije su najtanje grane nekad vješali prostije ljude.

"Da uštede konoplju", primijeti James Starr.

Prema sjeveru se jezero još više suzilo pritisnuli su ga bregovi. Parobrod je prošao mimo još nekih otočića i otoka, kao Inveruglas i Eiladwhou, na kojem se još vide ostaci nekadašnje utvrde MacFarlanea. Napokon se obje obale stopiše, a "*Sinclar*" pristane na stanici Inverslaid. Dok se spremao zajutrak, Nell i njezini pratioci pošli su vidjeti neku gorsku rijeku, koja se u blizini stanice s velike visine rušila u jezero. Činilo se kao daje ovamo svedena na osobiti užitak putnicima. Preko nje je vodio drhtavi, izmaglicom napola zastrt most. Odatle se pružao pogled na veliki dio jezera Lomond, na kojem se "*Sinclair*", koji je u međuvremenu otplovio natrag, isticao kao crna točka.

Poslije zajutarka, odlučiše poći na Katrinsko jezero. Nekoliko kola s grbom porodice Breadalbane porodice, što se često spominje u povijesti Rob Roya stajalo je putnicima na usluzi i pružalo im svaku udobnost, po kojoj su škotski prijevoznici uopće na glasu.

Harry za Nell osigura, kako je tamo bio običaj, mjesto na glavnom sjedalu, a on i njegovi pratioci posjedaše do nje. Ponosni kočijaš u crvenoj

livreji skupi uzde svojeg četveroprega u lijevu ruku, i kola krenuše uzbrdo, slijedeći pri tom zavojiti tok prije spomenute rijeke.

Cesta se uzdizala vrlo strmo, pa se činilo da se oblici okolnih bregova svaki čas mijenjaju. Gotovo bi rekao da gorske kose na suprotnoj obali jezera i vrhunci Arroquahara, koji nadvisuje dolinu Inveruglasa, uistinu rastu. Nalijevo se Ben Lomond uzdizao nebu pod oblake, pokazujući vrletne strmine na svojoj sjevernoj strani.

Kraj između lomondskog i katrinskog jezera izrazito je divljeg karaktera. Dolina kojom su se vozili počela je uskim gudurama, koje su se protegnule do Aberfoyleskoga Glena. Ovo ime podsjetilo je djevojku na duboke ponore, pune strave i strašila, u kojima je provela svoju mladost. Zato je James Starr i nastojaо raznim priповijestima njene misli svrnuti drugamo.

A ovaj je kraj tako obilovao pričama! Na obalama malenog Ardkog jezera odigravali su se glavni događaji u životu Rob Rova. Tu su se uzdizale tmurne, sa oblutkom izmiješane vapnenaste stijene, od kojih su vrijeme i atmosfera stvorili čvrsti sloj. Bijedne, spiljama slične kolibice, takozvani "*bourrochi*", bile su posijane tu i tamo između razrušenih obora. Po njihovoj vanjštini ne bi se moglo odrediti jesu li služile kao stan ljudima ili divljoj zvjeradi. Nekoliko čudno odjevenih ljudi, sive, od surove klime izblijedjele kose, začuđeno se u prolazeću kočiju.

"Ovo se kraj," reče James Starr, "zapravo može nazvati zemljom Rob Roya. Ovdje su vojnici grofa Lenoxa uhvatili poznatoga namjesnika Nichola Jarviea, vrijednoga sina svojeg oca, i objesili ga o vlastite hlače koje su, sva sreća, bile od čvrstog škotskog sukna, a ne od laganog francuskog camelota. Nedaleko od izvora Fortha, koji vodom opskrbuju Ben Lomondske potoke, još i danas znaju za prijelaz kojim je taj junak prošao, kako bi umaknuo vojnicima montroseskog vojvode. Eh, da je poznavao mračne zakutke našeg rudnika, bio bi lako izbjegao svim potragama. Kako vidite prijatelji moji, čovjek se ne može u ovoj divnoj zemlji nikamo okrenuti, a da ne zagazi na uspomene iz prošlosti, koje su oduševljavale Waltera Scotta, kad je divnim stihovima otpjeval poziv MacGregorovih klanova na oružje."

Kad su kola prešla strminu pored rijeke, uđoše u suhu, rijetkim raslinjem obraslu dolinu, bez ijednog drva. Na pojedinim mjestima viđali su se osamljeni, piramidama slični kupovi kamenja.

"To su *cairni*" reče James Starr. " U prijašnje doba svaki je prolaznik onamo morao staviti po kamen, da oda poštu junaku koji je počivao u

grobu, što se nalazio pod gomilom. Otuda potječe i stara engleska poslovica: "*Hulja, tko prođe mimo cairna, a ne stavi onamo kamena za zadnji pozdrav*". Da su se potomci držali tog običaja svojih predaka, ovi bi kupovi kamenja sada bili čitavi brežuljci. U ovom kraju ima doista svega, što urođenu poetiku brđana može još više uzvisiti. Tako je u svim gorovitim zemljama, koje svojim čarima djeluju na ljudsku maštu, pa zato Grci, da su nastavali ravnicu, nikad ne bi stvorili mitove staroga vijeka".

Uz ovakve i slične razgovore odmicala su kola dalje uzanom dolinom, koja je bila kao stvorena da bude stjecište sablasti i vilenjaka. Ostavivši maleno Arkletsko jezero nalijevo, zadoše na cestu što se prilično strmo spuštala, a svršavala je kod Stronachlacarske gostionice na Katrinskom jezeru. Tamo se ljudao maleni parobrod, privezan uz drveno pristanište. Razumije se, ime mu je bilo "*Rob Roy*". Putnici se odmah ukrcaše, jer je upravo trebao krenuti.

Katrinsko jezero dugo je samo deset milja, a nigdje nije šire od dvije milje. I brežuljci oko ovog jezera imaju svojih čari.

"Evo, dakle, pred nama jezera," otpoče James Starr, "koje su s punim pravom usporedili s dugom jeguljom. Vele, da se nikad ne zamrzava. O tome ne znam ništa pobliže, ali ne treba zaboraviti da je ovo jezero bilo pozornica djelovanja vodene kraljice. Ja sam čvrsto uvjeren da bi naš prijatelj Jack, ako su u njega dosta oštare oči, morao vidjeti kako laka sjena Helen Douglas lebdi nad površinom jezera."

"Zacijelo, gospodine James," upadne mu Jack Ryan u riječ. "Zašto to ne bi video? Zbog čega se ona lijepa gospođa ne bi pojavila nad valovima Katrinskoga jezera upravo tako jasno, kao što se patuljci iz rudnika katkad pojavljuju nad mirnom površinom *Malcolmova jezera*?"

Iznenada se s krme "*Rob Roya*" oglasiše jasni zvuci gajda. Neki gorštak, u slikovitom narodnom odijelu, svirao je svoju "*bagpipe*" sa tri piska, od kojih je najveći ispuštao ton G, srednji H, a treći oktavu prvoga. Svirala s osam otvora svira skalu od velikoga G do njegove oktave.

Gorštak je svirao neku jednostavnu narodnu pjesmicu. Ove melodije kao da i nije nitko skladao, već su nastale oponašanjem šuma vjetra, žubora vode i šuštanja lišća. Refren pjesme, što se u određenim razmacima ponavlja, bio je nekako čudan. Sastojao se iz tri dijela. Nasuprot pjesmama starog doba, bio je u duru.

To je bila voda na Jackov mlin. Znao je on tu pjesmu o škotskim jezerima i uz pratnju gorštakovih gajda, zapjeva on zvonkim grlom

hvalospjev poetičnih legendi stare Caledonije:

"Vi tiha škotska jezera Božanski prirade dar,
O, ne dajte da stanu priče Oko vas što spleo se čar!
Na žalu vam trag se još vidi Junaka mnogih baš,
Što najčišćim zvucima lire Opjevaو Walter ih naš.
Gdje Fingala bljeda još sjena Kroz treset se vije uz huk,
Tu čarobne gozbe je svoje Vještica držao puk
Kad god nas, o čarna jezera Sudbina baci od vas,
Izbrisati ne može sliku Što tako očarala nas."

Bilo je tri sata popodne. Istočna, jednoličnija obala, jasnije se isticala prema zaleđu gdje su se vidjeli Ben An i Ben Venue. Pola milje dalje ljeskao se maleni bazen, gdje će "Rob Roy" iskrcaći putnike što idu preko Callandera u Stirling.

Nell se osjećala izmučenom od silnih utisaka.

"Bože moj! Bože moj!"

To su bile jedine riječi, što su joj dolazile na usta, kad bi spazila nešto novo, što je pobudilo njen divljenje. Bezuvjetno joj je trebalo nekoliko sati počinka, toliko da joj se sve ono što je dosad vidjela ustali u pameti.

Harry je sada uzme za ruku i zagleda joj se duboko u zamuđen u oči.

"Nell, draga moja Nell," poče on, "još malo i mi ćemo se vratiti u naš mračni rudnik. Neće li ti tamo nedostajati sve ovo, što si za svojeg kratkog boravka na površju vidjela i upoznala?"

"Ne, Harry," odvrati djevojka. "Sjećat ću se svega, ali to je sve! Sretna i zadovoljna vraćam se s tobom u naš ljubljeni rudnik."

"Nell," pitao je Harry dalje, uzalud nastojeći da mu glas ne oda nutarnje uzbuđenje, "bi li htjela, da nas sveže uža, svetija veza, pred Bogom i pred ljudima? Bi li mi htjela biti ženom?"

"Hoću, Harry, hoću." odvrati Nell i pogleda ga svojim jasnim i otvorenim pogledom. "Vrlo rado, ako držiš da bih ti mogla život..."

Nell još nije dorekla ono o čemu je ovisila sva Harryjeva životna sreća, kad se dogodi nešto neobjasnjivo.

Iako je "Rob Roy" bio još pola milje daleko od obale, iznenada ga nešto jako protrese. Lada zapara o dno i uza sav napor stroj je više nije mogao pokrenuti s mjesta.

Uzrok tome bio je što se istočni dio Katrinskoga jezera iznenada ispraznio, kao da mu se na dnu otvorila ogromna pukotina. Za nekoliko

sekunda ostao je taj dio jezera na suhom kao ravna obala u vrijeme najveće ekvinocijalne oseke. Čitav njegov sadržaj iščeznuo je u utrobi zemlje.

"Prijatelji moji," kliknu James Starr, kao da mu je iznenada pala mrena s očiju, te je dokučio uzrok toj nenadanoj pojavi, "Bože spasi i sačuvaj Novi Aberfoyle!"

POSLJEDNJA PRIJEĆNJA

U Novom Aberfoyleu radilo se kao obično. Izdaleka se čula tutnjava mina, što su razbijale ugljene naslage. Na jednom su mjestu kuka i malj kidali mineralno gorivo, drugdje su škripala svrdla, što su bušila rupe u pješčenjaku i škriljevcu. Sa svih strana čuli su se čudni šuplji zvuci. Silni strojevi dahtali su, tjerajući zrak kroz oduške, čija su drvena vrata bučno lupala. U donjim su se hodnicima brzinom od petnaest milja na sat kotrljala strojno tjerana kolica, a automatska zvonca upozoravala su radnike da se sklone u za to određene udubine u stijeni. Dizala su se bez prestanka uspinjala i spuštala na konopcima velikih kotača, što su bili na površini. Električno svjetlo obasjavalo je svojim sjajem cijeli *Coal City*.

Iskapanje se obavljalo velikim marom. Ugljeno blago obilno je teklo u mala kolica, koja su ga na stotine prosipala u dizala na dnu izvlačnih okna. Dok je jedan dio radnika poslije noćnog rada počivao, radili su danji radnici, samo da se ne izgubi nijedan sat.

Simon Ford i Madge sjedili su poslije ručka u dvorištu svoje kolibe. Stari predradnik odmarao se kao obično, pušeći lulu napunjenu izvrsnim francuskim duhanom. Starci su bezbrižno čavrljali. Razgovarali su o Nell, o svojem sinu i Jamesu Starru, kao i o izletu što su ga ovi poduzeli na površinu.

"Gdje li su sada? Što li rade? Kako su mogli tako dugo izostati, a da ne poželete što brži povratak u rudnik?"

U taj se čas iznenada začu silan šum. Izgledalo je kao da se strašan vodopad obrušio u rudnik. Simon Ford i Madge žurno skočiše na noge. Skoro istodobno se uzburkalo i *Malcolmovo jezero*. Veliki val jurnu prema obali i razbi se o zidove kolibe.

Simon Ford zgrabi Madge za ruku i povede je žurno na gornji kat stana. Sa svih strana *Coal Cityja*, kojem je prijetila iznenadna poplava, čulo se prestravljeni zapomaganje. Stanovnici su posvuda tražili zaklon, pače i na visokim hridima oko jezera. Zavladala je prava strava. Nekoliko rudarskih obitelji već je kao bez glave pohrlilo prema prokopu, kako bi se sklonili na većoj visini. Držali su da je more provalilo u rudnik, jer su mu galerije dopirale sve do pod sjeverni kanal. U tom bi se slučaju cijela šupljina, koliko god bila prostrana, morala napuniti vodom i nijedan stanovnik Novog Aberfoylea ne bi bio izbjegao smrti.

Ali, kad su prvi bjegunci doprli do donjeg otvora prokopa, put im zaprijeći Simon Ford, koji je također brzo ostavio svoju kućicu.

"Stanite, stanite, prijatelji!" doviknu im stari predradnik. "Ako je suđeno da naš gradić potopi voda, poplavit će ga tako brzo, da tome nitko živ neće moći pobjeći. Ali evo, voda više ne raste. Čini se da je svaka opasnost minula."

"A što je s našim drugovima koji rade u dubini?" kliknuše neki od rudara.

"Ne bojte se za njih," odgovori Simon Ford, "oni sada rade u hodniku što leži iznad korita jezera."

Doskora se pokazalo daje stari predradnik imao pravo. Doduše, voda je provalila iznenada i žestoko, ali kako se izlila u najdublje šupljine rudnika, nije bilo drugih posljedica, osim što se površina Malcolmova jezera uzdigla za nekoliko stopa. *Coal Cityju*, dakle, nije prijetila opasnost, i bilo je nade da će se poplava, bez ijedne žrtve, razliti po još neistraženim dijelovima rudnika.

Ni Simon Ford ni ostali nisu mogli dokučiti je li ta poplava nastala od vode što se nakupila u samom kamenju, pa je iznenada prodrla, ili je ovamo prokrčila put s površja zemlje. Ali nitko nije dvojio o tome da se radilo o nesretnom slučaju, kakvi se tu i tamo u rudnicima zbivaju. Još iste večeri doznalo se o čemu se radi. Sve su novine donijele su vijesti o nečuvenom događaju koji je zadesio *Katrinsko jezero*. Nell, Harry, James Starr i Jack Ryan, koji su se vratili u kolibu što su brže mogli, potvrdili su te vijesti i na svoje veliko zadovoljstvo doznali da, osim nekih manjih šteta, Novi Aberfoyle nije zadesila nikakva veća nesreća.

Dakle, *Katrinskom* se jezeru iznenada provalilo dno. Kroz široku pukotinu njegova se voda izlila u rudnik. Od jezera koje je opjevao poznati škotski romanopisac nije preostalo barem u njegovom južnom dijelu niti toliko da smoči prste na nogama vodene kraljice. Pretvorilo se u baru od nekoliko jutara površine, a ono što je preostalo, bilo je uzvisinom tla odijeljeno od isušenoga dijela.

Samo po sebi se razumije da je taj događaj na sebe svratio najveću pažnju. Bio je to možda prvi slučaj da se jedno tako veliko jezero za svega nekoliko minuta izlilo u utrobu zemlje. Nije bilo druge, valjalo ga je izbrisati iz zemljovida Sjedinjenog kraljevstva, barem dotle dok se pukotina ne zabrtvi i korito opet ne napuni vodom. Da je Walter Scott još bio živ, zacijelo bi sada od tuge umro.

Kako bilo, sam događaj dao se lako protumačiti. Između velikog

rudnika i dna jezera sekundarni su slojevi, uslijed osobitog geološkog poretku kamenih masa, bili vrlo tanki. Međutim, iako je većina držala da je uzrok toj provali posve prirodan, James Starr, Simon i Harry Ford ipak su se pitali nije li tu možda po srijedi kakva zloba. I nehotice, njih su trojica posumnjali, ne pokušava li onaj zloduh opet onemogućiti izdašno iskapanje ugljena? Nekoliko dana kasnije, James Starr je u kolibi o tome razgovarao sa starim predradnikom.

"Simone," reče on, "iako se onaj događaj dade sam po sebi razjasniti, ipak slutim da spada među one kojima smo sve do danas uzaludno tražili uzroke."

"Posve se slažem s vama, gospodine James," odvrati Simon Ford, "ali držim da će biti najbolje ako zasad o tome pred nikim ne govorimo, već da se sami nastojimo uvjeriti što je na stvari."

"Oh," kliknu inženjer, "ja već unaprijed znam kakav će biti rezultat."

"A kakav mislite da će biti?"

"Eto, pronaći ćemo dokaze o počinjenom zlodjelu, ali zlikovca ne ćemo naći."

"Pa ipak, on mora postojati," odvrati Simon Ford. "Gdje se, do vraga, skriva? Može li netko uopće doći na tako paklenu zamisao da probije dno jezera? Uistinu, skoro bih kao Jack Ryan povjerovao da tu svoje prste ima kakav rudnički duh, koji nam hoće pokazati svoj gnjev, zbog toga što smo zadrli u njegovo carstvo."

Samo se po sebi razumije da su Nell pokušali poštadjeli od takvih nagađanja. Ona im je i sama u tome išla na ruku. Ali na njoj se vidjelo da dijeli bojazan svojeg poočima. Tužno lice odavalо joj je unutarnje borbe.

Zaključeno je da se James Starr, Simon i Harry Ford zapute do one rupe na dnu jezera, kako bi istražili njezin nastanak. O svojem naumu nikomu ne rekoše ni riječi. Onome tko nije poput njih bio upućen u sve prijašnje događaje, njihova bi nagađanja morala izgledati posve besmisleno.

Nekoliko dana kasnije uđoše sva trojica u laganu barku i istražiše prirodne stupove kamenog svoda, nad kojim se na površju nalazilo *Katrinsko jezero*. Uvjerili su se da im je sumnja bila opravdana. Pokazalo se da su stupovi uzdrmani minama, kojima su se još vidjeli crni tragovi. Po svemu se dalo zaključiti da je tu svoje prste imao čovjek koji je, zrelo promislivši sve okolnosti, izveo to djelo.

"Tu prestaje svaka sumnja," reče James Starr. "Što bi bilo, da se kod ovoga, umjesto malog jezera, u rudnik izlilo more?"

"Dabome," kliknu stari predradnik gotovo ponosno, "tek bi čitavo more bilo dostatno da naš Aberfoyle zalije vodom! Ali do bijesa, kome ide u račun da sprječava ili posve osujeti rad u rudniku?"

"Da, to je upravo nepojmljivo," odvrati James Starr. "Ovdje se očevidno ne radi o bandi zlikovaca, koja provaljuje iz svojeg skrovišta, da bi krala i pljačkala. Takvim lupeštinama već bi se u ove tri godine ušlo u trag. Ne može biti govora niti o falsifikatorima novca ili krijumčarima, na koje sam katkada pomicao. Oni su mogli u kojem zabitnom kutu ovog labirinta skrivati svoje oruđe ili prokrijumčarenu robu, ali novci se ne falsificiraju, a roba se ne krijumčari, da bi se ovdje samo pohranili, jer to ne bi imalo nikakve svrhe. Pa ipak, neki nepoznati neprijatelj jasno je Novom Aberfoyleu zaprijetio propašću. Bog bi ga znao, što li ga nagoni da na nama iskali svoj gnjev, ništa ne propuštajući. Očevidno se čuti preslabim da se s nama javno ogleda. Stoga svoje paklene planove kuje u potaji, ali njegova inteligencija, što je pri tom pokazuje, čini ga vrlo opasnim protivnikom. Uza to, prijatelji moji, on poznaje sva skrovišta u našem rudniku bolje od nas, jer inače ne bi bio mogao tako dugo izbjegavati našoj potrazi. To vam je, Simone, čovjek koji se razumije u svoj posao, a k tome je vrlo prepreden i pametan. Na to jasno ukazuje sve stoje dosad poduzeo protiv nas, kako bi postigao svoj cilj. Razmislite malo! Jeste li nekoć stekli osobnog neprijatelja na kojeg bi mogli posumnjati? Dobro razmislite, jer u mržnji ima ludila koje ni godine ne mogu izlijeciti. Osvojite se koliko samo možete dalje na vaš prošli život. Sve što se ovdje događa, djelo je beščutnoga ali strpljivog ludila i moglo bi biti posljedica kakvog događaja iz vaše najranije mладости."

Simon Ford ne odgovori odmah. Vidjelo se da je čestiti predradnik u mislima prošao svu svoju prošlost, prije nego li će se izjasniti. Napokon opet podigne glavu.

"Ne, Bog mi je svjedok," reče on, "nija niti Madge nikad nikome nismo nešto na žao učinili. Ne mislim da bi ijedno od nas moglo imati neprijatelja."

"Ah," kliknu inženjer, "kad bi Nell već jednom htjela progovoriti!"

"Gospodine Starr," odvrati Harry, "a i vi oče, usrdno vas molim da zasad još držite tajnima naša istraživanja i razgovore. Nemojte još ništa pitati moju siromašnu Nell. Znam da je i bez toga sva preplašena i uzbudjena i da joj je na srcu teška neka tajna. Ako šuti, ili nema što reći ili drži da to ne smije otkriti. Nemamo razloga dvojiti o njezinoj ljubavi za nas, za sve nas! Ako mi ikad otkrije ono što sada u sebi krije,

obećavam da će vas smjesta o tome obavijestiti."

"Neka bude tako, Harry," odvrati inženjer. "Pa ipak, ta je šutnja, ako Nell uopće nešto zna, vrlo čudnovata."

Harry htjede još nešto primijetiti.

"Budi bez brige," umiri ga inženjer. "Nećemo joj spomenuti ni riječi, dok ti ne budeš mislio da je povoljan trenutak. Pa ona će ti uskoro postati ženom."

"Bilo bi to u najkraće vrijeme, kad bi se moj otac složio."

"Sinko moj," progovori Simon Ford, "obećavam ti da će vjenčanje biti točno za mjesec dana! Gospodine James, jeste li voljni u tome zastupati Nell umjesto njezina oca?"

"Drage volje, Simone," odvrati inženjer.

James Starr i njegova dva pratioca vratiše se u kolibu. O nalazima svojeg istraživanja ne rekoše nikome ništa. Tako su svi u rudniku držali daje ono urušenje bio samo nesretni slučaj. Nell se pomalo opet prihvatile svojeg uobičajenog posla. Ali dojmovi iz vanjskog svijeta duboko su joj se usjekli u dušu, a to je Harry umio iskoristiti za njezinu daljnju naobrazbu. No, ona ni najmanje nije žalila za tim vanjskim životom. Kao prije, tako je i sada ljubila tamno podzemlje, gdje je naumila nastaviti živjeti kao žena, kako je već živjela kao dijete i mlada djevojka.

Harryjevo i Nellino vjenčanje uzbudilo je duhove u Novom Aberfoyleu. Svi su upravo hrlili u kolibu, da bi čestitali zaručnicima. Jack Ryan sigurno nije bio posljednji među njima. Neki su, dapače, tvrdili da u potaji vježba i ponavlja svoje najljepše pjesme za proslavu na kojoj će zacijelo prisustvovati cjelokupno pučanstvo *Coal Citya*.

Ali u tih mjesec dana pred svatove, Novi Aberfoyle su zadesile brojne nesreće, kao nikada prije. Činilo se kao da predstojeće vjenčanje izaziva katastrofu za katastrofom. Najviše se nesreća događalo u donjim odjeljcima, ali pravi uzrok tome nije se mogao pronaći.

Požar je uništio drenu gradu u jednoj od donjih galerija. Na mjestu požara pronađena je svjetiljka koja je nepoznatom počinitelju vjerojatno poslužila u izvršenju tog zlodjela.

Stavlјajući život na kocku, Harryju i njegovim drugovima tek je krajnjim naporima uspjelo ugasiti požar koji je prijetio zahvatiti cijelu naslagu ugljena.

Drugom zgodom urušili su se potpornji jednog okna, a James Starr je mogao dokazati da ih je neki zlikovac napola prepilio. Odron je zatrpano

Harryja, koji je nadzirao rad na tom mjestu, i samo se čudom spasio.

Nekoliko dana kasnije, vlak kojim se Harry upravo vozio, naletio je na neku zapreku, iskočio iz tračnica i prevrnuo se. Kasnije su otkrili da je preko tračnica bila položena greda.

Jednom riječi, takvi su događaji tako učestali da je rudare zahvatila panika. Na poslu ih je zadržavala još samo odvažnost njihovih rukovoditelja.

"Mora biti da se čitava banda zlikovaca urotila protiv nas," mudrovaо je Simon Ford, "a mi ne možemo nijednoga uloviti!"

Potraga je počela iznova. Okružna policija je po cijeli dan bila na nogama, ali nije ništa pronašla. James Starr je Harryju, kojeg su zlikovci osobito uzeli na oko, zabranio da se sam zadržava podalje na mjestima gdje nema drugih radnika.

Jednako su nastojali utjecati i na Nell, kojoj su na Harryjevu molbu zatajili sve te zločinačke pokušaje, koji bi je mogli podsjetiti na njezinu prošlost. Simon Ford i Madge su danju i noću strogo, ili bolje reći s bojažljivom zabrinutošću, pazili na nju. Uboga dijete dobro je sve to vidjela, ali niti je što prigovarala niti se potužila. Je li uvidjela daje sve to samo za njezino dobro? Po svoj prilici. No i ona je bdjela nad drugima i umirila bi se tek onda kad je znala da su svi njezini mili i dragi okupljeni u kolibi. Uvečer, kad bi se Harry vratio kući, nije mogla zatajiti gotovo obijesnu radost. To je još više udaralo u oči, jer je po naravi bila više suzdržljiva nego li povjerljiva. Ujutro bi redovito ustajala prije svih drugih, a čim bi otpočeo rad u dubinama, redovito ju je obuzimao neki strah i nemir.

Radi njezinog mira, Harry je poželio da je njihovo vjenčanje već gotova stvar. Držao je, da će onaj zlobnik tom gotovom činjenicom biti razoružan, a da će se Nell kao njegova žena osjećati sigurnijom. James Starr, a isto tako i Simon Ford i Madge, bili su jednako nestrpljivi kao i on. Svako od njih brojao je dane do vjenčanja.

Uistinu, svih su proganjale najcrnje slutnje. Morali su priznati, da se onaj nepoznati neprijatelj, kojeg nisu mogli ni uhvatiti niti mu se oduprijeti, živo zanima za sve što se tiče Nell. Svečano vjenčanje Harryja i mlade djevojke lako mu je moglo dati prilike da svoju mržnju još jednom privede djelu.

Jednoga jutra, osam dana prije vjenčanja, tjerana nekom nejasnom slutnjom, Nell je uranila prije svih i krenula osmotriti okolicu kolibe. Čim je stala na prag, nehotice joj se ote glasni krik. Naravno da su na taj

krik svi ukućani izletjeli i već za nekoliko časaka okupili se oko nje.

Nell bila je na smrt blijeda. Lice joj je bilo iznakaženo, a u očima joj se odražavao užas. Nije mogla govoriti, samo je pogled ustremila u vrata kolibe, koja je upravo bila otvorila. Rukom je pokazivala na ispisane retke, što ih je netko noću tamo napisao i na čiji se pogled sva skamenila.

Pisalo je:

"Simone Ford! Učkao si mi posljednji sloj mojeg rudnika! Harry, tvoj sin, oteo mi je Nell! Propast vama! Propast svima! Teško cijelom Novom Aberfoyleu! Silfax!"

"Silfax!" uglaš kliknuše Simon Ford i Madge.

"Tko je taj čovjek?" zapita Harry, pogledavajući oca, pa zatim mladu djevojku.

"Silfax!" ponavljalala je Nell, sva zdvojna, "Silfax!"

Sva je drhtala dok je izgovarala to ime, dok je Madge nije brižno obujmila i skoro silom povukla u sobu.

Uto je pristigao i James Starr. Ponovno je pročitao onu prijetnju.

"Ruka koja je ovo pisala," reče napokon, "ista je što je pisala ono pismo koje je bilo protivno vašem, Simone! Tome čovjeku je, dakle, ime Silfax! Po vašoj uzrujanosti vidim da ga poznajete. Govorite, dakle, tko je taj Silfax?"

Rukom je pokazivala na ispisane retke..

POKAJNIK

To ime zvučalo je staromu predradniku kao objava. Bilo je to ime posljednjeg "pokajnika" u rudniku Dochart. Simon Ford poznavao je tog divljeg čovjeka koji je, prije nego je izumljena sigurnosna svjetiljka, iz dana u dan, izlažući pogibelji vlastiti život, uzrokovao malene eksplozije praskavog plina. Nekoć je Simon često viđao tog čudnog čovjeka kako puže po tlu hodnika. Pratila ga golema sova, koja mu je pomagala u njegovom opasnom poslu, tako što je gorući fitilj odnosila onamo kamo Silfaxova ruka nije mogla dosegnuti. Jednoga dana starac je nestao, a s njime i maleno siroče, što se rodilo u rudniku i nije imalo drugih rođaka osim njega, svojeg djeda. Punih petnaest godina živjelo je njih dvoje u mračnim ponorima, sve do onog dana, kad je Harry uspio Nell iz njih izbaviti.

Uzbudjen od samilosti i gnjeva, ispripovijeda stari predradnik inženjeru i svojem sinu kakve je uspomene u njemu pobudilo to ime. Sad im je napokon sve bilo jasno. Silfax je bio ono tajanstveno biće, koje su uzaludno tražili po dubinama Novog Aberfoylea.

"Vi ste ga, dakle, poznavali?" pitao je inženjer.

"Kako ne bih," odvrati predradnik. "Čovjeka sa Sovom! Više nije bio mlad; moglo mu je biti petnaest do dvadeset godina više nego meni. Bio je divlje čudi i zazirao od ljudi. Nije se ni s kim slagao, ali nije se bojao ni vode ni vatre. Rijetki su se prihvaćali posla pokajnika, ali on ga je odabrao jer je u njemu uživao. Od neprestanog života u opasnosti pomutila mu se pamet. Držali su ga i pakosnim, iako je možda samo bio lud. Uz to je bio neobično jak, a rudnik je poznavao je kao malo tko barem tako dobro kao i ja sam. Vjere mi, ja sam držao da je već odavno mrtav."

"Što hoće reći onim: *Ti si mi ukrao posljednju žilu u našem starom rudniku?*" dalje se raspitivao James Starr.

"Silfax, kojemu u glavi kako rekoh nije bilo sve u redu, odavno je tvrdio da polaže neko pravo na Stari Aberfoyle. Što se rudnik Dochart njegov rudnik više iscrpljivao, to je on bivao nemirniji i divlji. Činilo se kao da mu udarci kopača kidaju vlastitu utrobu iz tijela. Ti se sjećaš toga, Madge?"

"Vrlo dobro, Simone," potvrdi mu stara Škotkinja.

"Sve mi je to još živo pred očima," dometne Simon Ford, "otkako sam

ugledao Silfaxovo ime na ovim vratima. Ali, kako rekoh, ja sam ga držao već odavno mrtvim i nikad ne bih ni u snu pomislio da je onaj zlikovac kojeg smo tražili prijašnji pokajnik rudnika Dochart."

"Sad je sve jasno," primijeti James Starr. "Silfax je slučajno naišao na novi sloj ugljena. U svojoj ludoj zaslijepljenosti sam se imenovao njegovim čuvarom. Kako je živio u rudniku i dan i noć po njemu lutao, mogao je dozнати i za vašu tajnu, Simone, kao i za vašu namjeru da me pozovete u rudnik. Time se objašnjava tko je poslao ono pismo, protuslovno vašem. Sad znamo tko se nabacio na Harrya i mene kamenom i razorio ljestve u oknu Yarrow. Jasno je i tko je zabrtvio pukotine u stijeni što je zatvarala ulaz do novih naslaga, a nas zatvorio. Napokon, to objašnjava i naše oslobođenje koje zacijelo, mimo znanja i volje staroga Silfaza, zahvaljujemo dobroćudnoj Nell."

"Vaše viđenje činjenica," primijeti Simon Ford, "zacijelo je ispravno, gospodine James. Stari pokajnik sada mora biti već posve lud."

"To je prava sreća," doda Madge.

"Ne znam trebam li se s vama složiti," odvrati James Starr, odmahnuvši glavom, "jer njegovo ludilo mora biti užasno. Oh, tek sada shvaćam zašto je Nell sa strahom i užasom pomicala na njega, a pojtim i to da nije htjela izdati svojeg vlastitoga djeda. Kolike žalosne dane je morala proživjeti s tim starcem!"

"Zacijelo vrlo žalosne!" potvrdi Simon Ford. "Još uz onu divlju i strašnu sovurinu. Po svoj je prilici i ta ptica još živa, jer samo nam je ona onda mogla utrnuti svjetiljku i kasnije iskljucati konop o kojem su visjeli Harry i Nell..."

"Ja sam uvjereni," reče Madge, "da je vijest o predstojećem vjenčanju njegove unuke s našim sinom, za koje je tko zna kako doznao, staroga Silfaza osobito rasrdila, udvostručivši njegov gnjev."

"Nellino vjenčanje sa sinom onoga kojeg okrivljuje da mu je ukrao zadnje Aberfoylesko blago svakako ga je do krajnosti uzbudilo!" potvrdi i Simon Ford.

"Ali neće mu ostati drugo, već da se s tom činjenicom pomiri," reče Harry. "Kako god se on otudio od ljudskog roda, napokon će morati uvidjeti da su Nelline sadašnje životne prilike zacijelo povoljnije, nego su bile u onom dubokom ponoru. Gospodine Starr, ja sam čvrsto uvjeren da ćemo ga napokon ipak dozvati pameti, samo ako nam uspije dočepati ga se."

"S ludakom nema pregovora, jadni moj Harry!" odvrati inženjer. "Ali

svakako je bolje kad barem znadeš tko ti je neprijatelj, iako to nama baš nije mnogo pomoglo. Moramo i nadalje biti na oprezu, prijatelji moji, a sada neka i Harry pokuša ispitati Nell. On to mora učiniti, a i ona će uvidjeti da joj sada više ne vrijedi šutjeti. Baš radi samog njenog djeda, treba progovoriti. I za njega, baš kao i za nas, jednako je važno, da se uzmognu osujetiti njegove pakosne namjere."

"Ja ne dvojim, gospodine Starr," odvrati Harry, "da će Nell sama predusresti vaša pitanja. Sada znamo da je dosad šutjela iz obzira prema svojem jedinom rođaku. Stoga sada zacijelo više neće oklijevati da govori. Majka je dobro uradila, što ju je odvela u sobu. Zacijelo joj je bilo potrebno da se sabere, ali sada je idem dovesti..."

"To nije nužno, Harry," odazva se sigurni i jasni glas djevojke koja se upravo vratila u sobu. Nell bila je blijeda. Na očima joj se vidjelo da je plakala. Ali vidjelo se i da je odlučila pokoriti se sili prilika.

"Nell!" krikne Harry i pohita do nje.

"Dragi moj Harry," odvrati Nella i zadrži ga rukama. "Ti, tvoj otac i mati, napokon morate sve doznnati. Pa i gospodin Starr treba biti načisto glede djeteta koje je prigrlio a da ga nije poznavao. Djeteta koje je Harry, na svoju nesreću, izveo iz onog ponora."

"Nell!" klikne Harry još jednom.

"Pusti je sada, neka govori," reče James Starr, opomenuvši Harrya da šuti.

"Ja sam unuka staroga Silfaxa," nastavi Nell. "Majku nisam nikad poznavala, do onog dana kad sam ovamo došla," dometne ona, svrnuvši pri tom pogled na Madge.

"Blagoslovjen bio taj dan, kćeri moja!" odvrati stara Škotkinja.

"Nikad nisam poznavala oca, sve do onog dana kad sam ugledala Simona Forda," nastavi Nell, "nikada prijatelja, dok Harryjeva ruka nije dotaknula moju. Petnaest dugih godina živjela sam sama s djedom u najzabitnjim gudurama ovog rudnika sama s njime, a to mnogo govori. Njega sam rijetko viđala. Kad je nestao iz starog Aberfoylea, zavukao se u one dubine za koje nitko osim njega nije znao. Prema meni je na svoj način bio dobar, iako sam ga se bojala. Hranio me onim što bi odozgo donosio. Ali kao kroz san se sjećam da me je u prvo doba mojeg djetinjstva hranila koza i da sam bila jako žalosna kad je uginula. Kad je moj djed to primijetio, nadomjesti ju je drugom životinjom, psetom, kako je rekao. Nažalost, to je pseto bilo odviše živahno. Katkad je znalo zalajati. Moj djed nije trpio veselost. Plašio se svakog šušnja. Mene je

naučio šutjeti, ali kod pseta mu to nije uspjelo. Jednoga dana jadne životinje nestade. Moj je djed imao golemu, užasnu pticu, sovu, koje sam se isprva silno bojala. Iako mi je ta ptica dugo bila odvratna, sprijateljile smo se, tako da sam je najposlije gotovo zavoljela. Mene je slušala radije nego svojeg gospodara, i to me plašilo. Djed je bio jako ljubomoran. Sova i ja znali bi se gdjegod skriti da budemo nasamo. Znali smo oboje, da je tako najbolje... Ali gle, ja previše brbljam o sebi, a trebala bih govoriti o vama..."

"Ne, kćeri moja," prekine je James Starr, "samo nam pričaj sve što si upamtila."

"Moj djed je zazirao od vašeg susjedstva u rudniku, iako smo bili daleko, daleko od vas. On je uvijek tražio samo najudaljenije zakutke. Nije mu bilo pravo ni to što ste uopće u rudniku. Kad bih ga zapitala što o ljudima tamo gore, još bi se više namrštio. Ne bi mi odgovorio i zadugo ne bi progovorio ni riječi. Ali, kad bi opazio da se više ne zadovoljavate sa starim područjem, već da namjeravate i u njegovo prodrijeti, gotovo je podivljaо. Zakleo se svim što mu je milo i dragoo, da će vas uništiti ako vam uspije ući u novi, dotad samo njemu poznat rudnik. Iako je već star, ipak je vrlo snažan. Stoga, kad bi stao prijetiti, jednako sam se bojala i za vas i za njega."

"Nastavi samo, Nell," reče Simon Ford dobrostivo mladoj djevojci, koja je za čas zastala da se malo sabere.

"Kad ste prigodom vašeg prvog posjeta," nastavi Nell dalje, "dublje prodrli u prvu galeriju Novog Aberfoylea, moj je djed zatvorio onaj netom probijeni otvor, hoteći vas tako zauvijek zatvoriti. Ja sam vas poznavala tek kao neodređene sjenke, koje sam ponekad vidala kako hodaju rudnikom, ali pomisao da bi krštene duše u tom rudniku trebale umrijeti od gladi, bila mije odviše strašna. Zato sam vam iako me djed mogao pri tom zateći više puta donosila nešto kruha i vode! Htjela sam vas i izbaviti ali djed je na me odviše budno pazio, bilo ga je teško prevariti. Bili ste već na putu groba! Uto dođe Jack Ryan s nekoliko drugih ljudi... Bog je htio da sam ih baš taj dan susrela i navela na vas. Djed me zatekao kad sam se vraćala. Bio je posve poludio. Mislila sam da će me ubiti! Od tada mi je život bio upravo nesnosan. Djedu se sve više i više mijesalo u glavi. Govorio je da je kralj sjene i vatre. Kad je čuo kako vam oruđe udara po ugljenoj žili, koju je on smatrao svojim vlasništvom, pobjesnio je i nemilosrdno me tukao. Htjela sam pobjeći, ali nisam uspjela! Odviše je budno pazio na mene. Napokon, prije tri mjeseca, kad

gaje opet zahvatilo ludilo, odvukao me u onaj duboki ponor, u kojem ste me pronašli, i netragom nestao. Njegova sova, iako ju je dozivao, ostala je vjerno uz mene. Kako dugo sam ondje ležala? Toga ja ne znam. Sjećam se samo da sam mislila da će umrijeti, kad je moj Harry došao da me spasi. Harry, sada vidiš da ti unuka starog Silfaxa ne može biti ženom, jer to bi tebe, to bi sve vas stajalo glave!"

"Nell!" kliknu Harry zaprepašteno.

"Ne, ne, pusti me," odvrati djevojka. "Moram se žrtvovati. Samo jedno može otkloniti propast koja vam prijeti: ja moram natrag k svojem djedu. Pa, on prijeti cijelom Novom Aberfoyleu!... Oh, on je nepomirljiv i nitko ne zna na što ga zloduh osvete još može navesti. Ja znam što mi valja činiti i bila bih najgore stvorenje ovoga svijeta, kad bih oklijevala učiniti ono što mi savjest nalaže. Ostajte s Bogom... i hvala vam! Vi ste mi pokazali što je sreća na ovome svijetu. Što god se dogodilo, znajte da sam srcem i dušom uvijek uz vas!"

Simon Ford, Madge i Harry na te riječi uplašeno skočiše na noge.

"Za Boga, Nell!" kliknuše zdvojno, "ti nas želiš ostaviti?"

James Starr odgurne sve troje u stranu, pode ravno do Nell i prihvati je za ruke.

"Dobro je, dijete moje," nagovori je on, "ti si nam rekla što bi trebala učiniti, ali sada čuj, što ćemo mi na to reći. Mi te odavde ne puštamo, pa morali te i silom zadržati. Zar nas držiš tako jadnima da bi mogli od tebe prihvati tu žrtvu? Silfax nam ozbiljno prijeti, pa dobro. Ali napokon, čovjek je čovjek, i mi ćemo se znati od njega obraniti. Ali možeš li nas, već poradi samoga staroga Silfaxa, uputiti u njegove navike ili nam priopćiti gdje se krije? Mi želimo samo jedno: da mu onemogućimo da nam naškodi, a možda ga još uspijemo dozvati pameti."

"Tu vam je svaki trud uzaludan," odvrati Nell. "Moj djed je svugdje, a opet nigdje. Ni sama nisam znala za njegova skrovišta. Pa ni spavati ga nisam nikada vidjela. Kad sam stvorila svoju odluku, gospodine Starr, znala sam vrlo dobro, vjerujte mi, sve što bi mi vi mogli odgovoriti. Pa ipak, samo jedno može razoružati mojeg djeda, a to je da se opet vratim k njemu. Njega se, doduše, ne može vidjeti, ali on sam, on vidi sve. Pitajte se samo, kako je i na koji je način uvijek saznao i za najskrovitije namjere, za ono na vas, gospodine Starr, upravljeno pismo, pa i za moje vjenčanje s Harrvjem, kad ne bi imao to neobjasnjeno svojstvo da baš sve dozna. Po mojem sudu, moj djed je pored sve svoje ludosti vrlo darovit čovjek. Nekoć mi je znao o svačemu govoriti. Učio me poznavati Boga i

samo me je u tome prevario, što mi je, da mi usadi mržnju prema cijelom čovječanstvu, prikazivao sve ljude kao nevaljalce i nevjernike. Kad me Harry doveo u kolibu, svi ste me isprva držali neznalicom. Oh, mnogo više! Bila sam sva zastrašena, držala sam oprostite mi sumnju prvih dana da sam u vlasti zlih ljudi i htjela sam vam pobjeći. Vi, Madge, ulili ste mi druge misli, ne toliko vašim riječima, koliko cijelim vašim životom i onim poštovanjem i ljubavlju, koja postoji između vas i vašeg muža i sina. Kasnije, kad sam vidjela kako zadovoljni radnici poštuju gospodina Starra, a ja sam ih držala njegovim robovima, kad sam vidjela kako je svekoliko radništvo Novog Aberfoylea hrlilo u kapelu, da se klečeći pomoli Bogu i da mu zahvali za beskrajnu ljubav i dobrotu, tad si rekoh: Djed te je prevario! Sada pak, kad sam od vas toliko naučila i iskusila, sad sam uvjerena, da je jadnik sama sebe prevario! Pustite me, dakle, da opet potražim one tajne staze i prolaze, kuda sam ga nekoć pratila. Ja ću ga zvati... on će me čuti, pa tko zna ne će li mi, uslijed dobrovoljnog povratka, uspjeti izlječiti ga od njegove zaslijepljjenosti."

Pustili su djevojku da se izgovori. Svako od njih čutio je kako joj je potrebno cijelo svoje srce iskaliti pred prijateljima, sada kad je u svojoj plemenitoj samoobmani držala da ih mora zauvijek ostaviti. Ali kad je iznemogla i sa groznim suzama u očima zašutjela, Harry se obrati Magdi i reče:

"Reci mi majko, što bi ti držala o čovjeku, koji bi bio u stanju napustiti i ostaviti tako plemenitu i valjanu kćer kakvu si ti uvijek priželjkivala?"

"Takav bi čovjek u mojim očima bio nitkov," odvrati Madge, "pa bio on i moj rođeni sin, odrekla bih ga se, prokleta bih ga!"

"Čula si, Nell, što nam je majka rekla," nastavi Harry. "Kuda god podeš, ja ću s tobom. Ako si baš čvrsto odlučila otići, pa dobro, poći ćemo zajedno..."

"Harry, Harry!" zajeca mlada djevojka.

Ali uzbuđenje je svlada. Usnice joj problijedješe i ona se onesviještena sruši Madgi u naručje. Ova zamoli inženjera, Simona i Harrya da je ostave nasamo sa siroticom.

NELLINO VJENČANJE

Rastadoše se, ali odlučiše da će biti još oprezniji i da će još bolje pripaziti. Prijetnja staroga

Silfaxa bila je odveć jasna da o njoj ne bi vodili računa. Jedino je pitanje bilo ima li bivši pokajnik kakvo strašno sredstvo, kojim bi mogao uništiti cijeli Aberfoyle.

Na raznim izlazima iz rudnika postaviše naoružane straže, koje su tamo pazile dan i noć. Svakoga stranca imali su predvesti pred Jamesa Starra, da se ustanovi tko je i što je. Sad već nisu otezali da i stanovnike *Coal Cityja* obavijeste o opasnostima koje prijete podzemnoj koloniji. Izdaje se nije trebalo bojati, jer Silfax nije mogao ni s kime biti u tajnom sporazumu. I Nell rekoše kakve sigurnosne mjere su poduzeli i to ju je, iako ne posve, ipak donekle smirilo. Kad joj je Harry čvrsto obećao da će je svugdje pratiti, dala mu je riječ da neće kušati pobjeći.

Posljednji tjedan pred Nellino i Harryjevo vjenčanje, u Novom se Aberfoyleu nije dogodilo ništa neočekivano. I rudari su se, iako se i nadalje na sve budno i strogo pazilo, pomalo oporavili od straha, koji je ugrožavao sav posao u rudniku.

Ali James Starr nije propustio uhoditi staroga Silfaza. Kako je osvetoljubivi starac izjavio da Nell nikad neće postati Harryjevom ženom, moralo se predmijevati da se neće ustručavati ničega kako bi onemogućio ovu vezu. Inženjer je procijenio da bi bilo najbolje nekako ga se domoći, čuvajući mu pri tom život. Stoga su najpomnije pretražili sve hodnike do gornjih katova, što blizu Irvinea izlaze kod ruševina Dundonald Castlea. Držali su, i to punim pravom, da Silfax kroz ovaj srušeni dvorac izlazi na površinu da si kupnjom ili prosjačenjem namakne nužne namirnice. Što se tiče "ognjenih vještica", James Starr je bio uvjeren daje stari Silfax s vremena na vrijeme palio praskavi plin, koji se razvijao u onom dijelu rudnika i tako prouzročio onu pojavu, što se često opažala. I nije se u tome prevario. Međutim, cijela potraga ostade bezuspješna.

Iako je to pomno prikrivao, Jamesa Starra vrlo je ozlojedila neprestana borba protiv tog naoko neuvhvatljivog bića. Ali što vjenčanje više približavalо, to je njegova zabrinutost rasla, pa se napokon odluči izjadati starom predradniku. I ovoga su morile teške brige.

Napokon osvane dugo očekivani dan, a od Silfaza nije bilo ni traga ni

glasa.

Od ranoga jutra cijeli je *Coal City* bio na nogama. Rad u Novom Aberfoyleu je bio privremeno obustavljen. Penjači, poslovođe i rudari pod svaku su cijenu htjeli staromu predradniku i njegovom sinu pokazati svoju odanost i poštovanje. Time su samo plaćali dug, što su ga dugovali ovoj dvojici, čijoj se ustrajnosti imao zahvaliti ponovni procvat Novog Aberfoylea.

U jedanaest sati trebala je započeti svečanost u kapeli sv. Gillesa na *Malcolmovom jezeru*. U određeno vrijeme iz kolibe izade Harry, koji je vodio svoju majku, te Simon Ford s Nell pod rukom. Za njim je išao, naoko miran, ali budno pazeći na svaku sitnicu, inženjer James Starr, pa onda Jack Ryan, koji je u svojoj svečanoj odori "pipera" izgledao vrlo pristalo. Njima se priključilo ostalo tehničko osoblje rudnika, otmjenije obitelji *Coal Cityja*, penjači i drugi prijatelji staroga predradnika kao i svi ostali članovi ove velike rudarske obitelji, koja je zapravo činila pučanstvo Novog Aberfoylea.

Vani na površini bila je silna žega koja, osobito u sjevernim zemljama, u kolovozu znade tako dodijavati. Zaguljivi zrak dopirao je čak i u dubine rudnika tako da je i ovdje temperatura silno porasla. Zrak se zasitio vlagom kroz odušna okna i veliki Malcolmov prokop.

U *Coal Cityju* se danas moglo opaziti što se inače neobično rijetko zbivalo kako je tlakomjer pao izvanredno nisko. Čovjek bi se gotovo zapitao, neće li se pod onim svodom od škriljevca, tim nebeskim svodom ove goleme spilje, prolomiti oluja.

Ali nitko se nije uzrujavao radi prijetećega atmosferskoga komešanja na površju. Razumije se, svatko je obukao svoje najbolje odijelo. Madge je obukla haljinu koja ju je živo sjećala na mladost. Kose joj rešio "toy", kojeg starije žene vole nositi, a niz leđa joj je padaо "rokelay", neka vrst četvrtastog ogrtača, kojim se Škotkinje znaju vrlo graciozno zaogrnuti. Simon Ford je obukao odijelo kojega se ne bi postidio ni vrijedni namjesnik Nicol Jaryie.

Nell se zarekla da će zatomiti svoje unutarnje uzbuđenje. Zaprijetila je srcu da ne kuca jako, tjeskobi svojoj daje ne oda, pa je tako hrabrome djetetu uspjelo da izgleda mirna i spokojna. Bila je odjevena vrlo jednostavno, ali baš joj je ta jednostavnost davala osobiti čar. Od svega nakita samo je na glavi imala "snood", šarenu vrpcu kojom se mlade Kaledonke rado kite. Cijelo to brojno društvo uputilo se do krasno iskićene kapele sv. Gillesa.

Na nebu *Coal Citya* poput sunca su sjajile električne žarulje. Čitavo se more svjetla izlilo nad Novim Aberfoyleom. I sama je kapela bila raskošno osvijetljena i od te svjetlosti šareni su prozori blistali kao plameni kaleidoskopi.

Vjenčanje je imao obaviti časni župnik William Hobson, koji je pred vratima kapele čekao je na mladence.

Povorka se svečanim korakom približavala kapeli, idući uz obalu *Malcolmovog jezera*. U tom trenutku zasviraše orgulje, a oba para uputiše se, predvođeni časnim Hobsonom, do velikog oltara kapele sv. Gillesa. Svećenik najprije izmoli blagoslov Božji za cijeli skup, a zatim Harry i Nell ostadoše sami pred slugom Božjim, koji je u ruci držao sveto pismo.

"Harry Ford," otpoče svećenik, "uzimaš li Nell za svoju ženu i kuneš li se da ćeš je uvijek ljubiti?"

"Kunem se Bogom svemogućim," odgovori mladić čvrstim glasom."

"A ti, Nell," nastavi dušobrižnik, "hoćeš li i ti Harrya Forda za muža i..."

Iznenada se, bez svake eksplozije, odlomila golema stijena što se bila nadvila nad jezero nekih stotinu koraka od kapele, kao daje već sve bilo pripremljeno za njezin pad. Ispod te stijene pojuri voda u duboki ponor, za koji dotad nitko nije znao. Odmah zatim pojavi se među stijenama čamac kojim je upravljala čvrsta ruka.

U čamcu se uspravio starac u tamnoj redovničkoj odori, razbarušene kose i duge sijede brade, što mu je pala po prsima. U ruci je držao Davyjevu svjetiljku, u kojoj je gorio plamen izoliran žicanim pletivom.

Starac odjednom uzvikne jakim glasom:

"Praskavi plin! Praskavi plin! Smrt svima i propast!"

U zraku se već mogao osjetiti čudni miris ugljikovog monokarbonata. Odronom one stijene iscurila je van ogrom voda pojuri u duboki ponor na količina plina, što se bio nakupio u takozvanim "vjetrenicama". Prije ga je ono kamenje hermetički zatvaralo, ali sada je taj pogibeljni plin, pod pritiskom od četiri do pet atmosfera, kuljao prema svodu spilje.

Starac je znao za one vjetrenice pa ih je iznenada otvorio, da zrak u kripti pretvori u praskavu plinsku mješavinu.

James Starr s još nekoliko prisutnih izade iz kapele i pohita do obale.

"Bježite iz rudnika! Bježite, ako Boga znate!" viknuo je inženjer na vratima kapela, čim je shvatio kakva im opasnost prijeti.

"Praskavi plin! Praskavi plin!" ponavljao je starac, tjerajući svoj čamac dalje preko jezera. Harry izgura svoju zaručnicu, svojeg oca i majku iz crkvice.

"Bježite iz rudnika! Brže, brže!" ponovno je opominjao inženjer.

Ali za bijeg je već bilo prekasno! Stari Silfax bio je tu, spremam izvršiti svoju posljednju prijetnju i spriječiti vezu Nell i Harryja time što će stanovnike *Coal Cityja* pokopati pod ruševinama rudnika.

Nad glavom mu je lebdjela njegova golema sova, bijelkastog, crnopjegavog perja.

Uto se netko baci u jezero i zapliva oštro prema čamcu. Bio je to Jack Ryan. Pokušao se dočepati ludaka, prije nego ovaj izvede svoj pakleni naum. Silfax ga vidje kako mu se sve više približava, pa zato razbi staklo na svjetiljci, izvadi iz nje gorući fitilj i podignu ga u vis. Grobna tišina zavlada u prestravljenom skupu. James Starr već se predao sudbini, ali se ubrzo začudio što razorna eksplozija još nije uslijedila.

Izobličeno lice Silfaxovo odavalо je bijes koji ga je obuzeo vidjevši kako se odviše lagani plin, umjesto da se raširi po donjim slojevima, povukao gore, prema svodu.

Na Silfaxov znak, njegova sova dohvati kandžom smrtonosni fitilj i vinu se, kako je to prije običavala u rudniku Dochart, uvis, kamo joj je starac rukom pokazivao. Još nekoliko sekunda i Novi Aberfoyle bit će uništen. Sad se Nell otme iz Harryjevih ruku.

Mirna i svjesna svojeg nauma, pohita do obale, tik do vode.

"Sovo! Sovo!" kliknu ona jasnim grlom. "Ovamo. Dodi, dođi k meni!"

Začuđena, vjerna je ptica časak okljevala. Ali iznenada, čim je opet prepoznala Nellin glas, pusti gorući fitilj u jezero, zaokruži zrakom kao da nekoga traži, a zatim sleti i pade djevojci do nogu. Nije bila dospjela do viših, eksplozivnih slojeva, u kojima se praskavi plin primiješao sa zrakom!

Sad cijelim prostorom zaori užasan krik. Bio je to posljednji glas iz Silfaxova grla. Upravo kad je Ryan rukom zahvatio čamac starac, koji je bio da mu osveta nije uspjela, baci se u jezero.

"Spasite ga! Spasite ga!" klikne Nell molećivim glasom.

Harry je čuo njezinu molbu. Baci se u jezero, brzo dopliva do Jacka Ryana i zaroni nekoliko puta.

Uzalud! *Malcolmovo jezero* nije ispuštao svoju žrtvu. Zauvijek se zaklopilo nad starim Silfaxom.

LEGENDA O STAROM SILFAXU

Šest mjeseci poslije toga događaja, obavilo se u kapeli sv. Gillesa vjenčanje Nell i Harrya Forda. Pošto ih je časni župnik Hobson blagoslovio, vratiše se mladenci, koji su još nosili žalobno ruho, u svoju kolibu.

James Starr i Simon Ford sada bez brige rukovodili su svatovskim veseljem, koje je potrajalo do drugoga dana. Jack Ryan, koji je opet obukao svoje pipersko odijelo, dobio je priliku svirati, pjevati i igrati, na veliko zadovoljstvo svih prisutnih.

Drugog se dana pod ravnanjem inženjera Jamesa Starra, nastavio uobičajeni rad u rudniku. Suvišno je posebno isticati, kako su Harry i Nell bili sretni. Ta dva, tolikim kušnjama očeličena srca, posve su dostajala jedno drugomu.

Simon Ford, počasni predradnik Novog Aberfoylea, izrazio je nadu da će sa svojom Madge slaviti i zlatni pir, što je bila i njezina jedina želja.

"A zašto ne bi slavili još i drugi zlatni pir?" reče Jack Ryan. "Dvaput pedeset godina ne bi za vas bilo previše, gospodine Ford."

"Pravo kažeš, sinko," mirno je odvratio stari predradnik. "Pa zar bi bilo čudo kad bi netko doživio i dvije stotine godina u ovoj nenadmašnoj klimi Novog Aberfoylea, koja ne poznaje vanjske nepogode?"

Hoće li stanovnici *Coal Cityja* doista doživjeti rijetku slavu bračne stogodišnjice? To će pokazati budućnost.

Ali svakako se pokazalo da je jedna ptica, Silfaxova sova, doživjela ovdje neobičnu starost. Neprestano je letjela tim mračnim područjem. Pobjegla je nekoliko dana nakon starčeve smrti, iako ju je Nell nastojala zadržati. Činilo se da ni njoj, kao ni njenom prijašnjem gospodaru, ne prija ljudsko društvo. Osim toga, bila je vječito kivna na Harryja, kao da je u svojoj ljubomori u njemu još uvijek gledala Nellinog otmičara, kojem ju je prigodom izlaska iz onog ponora uzalud pokušala oteti.

Kasnije ju je Nell tek povremeno viđala kako tiho kruži nad *Malcolmovim jezerom*.

Je li poželjela vidjeti svoju nekadašnju prijateljicu? Ili joj je oštri pogled nastojao prodrijeti u neizmjerne dubine, u kojima je nestao stari Silfax.

Oba su ova predviđanja našla svoje pristalice, jer je sova još dugo bila predmet prepričavanja i Jacku Ryanu dala gradiva za još poneku

tajanstvenosti prepunu pjesmu.

Zahvaljujući tome veselome momku, još se i danas po škotskim dolinama ori pjesma o ptici staroga Silfaxa, bivšega pokajnika Aberfoyleskih rudnika.

KRAJ

BILJEŠKA O PISCU:

O Julesu VERNEU (1828-1905.) toliko je toga napisano i izgovorenog, a u posljednjih stotinu pedeset godina malo je onih koji nisu pročitali barem jednu od niza njegovih blistavih knjiga. Njegove uzbudljive avanture poput "Carevog glasnika", "Djece kapetana Granta" ili "Puta oko svijeta za 80 dana", fantastične vizije poput "Puta na Mjesec" ili "Hectora Servadaca", znanstveno populistička djela poput "20.000 milja pod morem" ili "Tajanstvenog otoka", uzburkala su maštu generacijama čitalaca. Ono što je posebno fascinantno u njegovim djelima jest da ona ne stare, ne postaju manje aktualnima, unatoč nevjerojatnom tehnološkom i duhovnom napretku koji obilježava XX. stoljeće, kojeg je on jedva iskusio, ali gaje tako genijalno projicirao u svojoj mašti.

Knjiga koju držite u ruci, nastala je 1877. godine i kasnije je različito nazivana i prevodena kao: "Crna Indija", "Podzemni grad" ili "Dijete spilje". Poput "Puta oko svijeta u 80 dana", najprije je objavljena kao feljton u poznatim pariškim novinama "Le Temps". Ipak, nju nije pratio uspjeh ovog drugog djela. Neki od prvih kritičara čak su je pogrešno označili kao početak pada autorove moći da pobudi interes čitateljstva. Pa ipak, tek su trebala biti objavljena neka od njegovih najpoznatijih djela. Osim toga, ako govorimo o zahtjevima mašte, tajanstvenosti i neizvjesnosti, svakako je "Podzemni grad", sa svojim spiljama, svojim tajnama, neuhvatljivim i nepredvidljivim neprijateljem i njegovom zlom pticom, sa svojim "ognjenim vješticama" iz srušenog dvorca, zanimljivo i napeto štivo, u pravoj maniri svojeg autora.

Ali za razliku od većine njegovih djela, posebice "Putu u središte zemlje", koji nas također vodi u neistražene dubine našeg planeta, glavna zadaća "Podzemnog grada" nije bila da fascinira nevjerojatnim zbivanjima, veličanstvenim prizorima ili uskrsnućem pradavnih bića, skrivenih u tajanstvenim dubinama. Opisi rudnika i rudara, njihova hrabrost i opasnosti koje im prijete, njihovi životi i nade, pažljivo su prostudirani. Isto kao i emotivni pogled na dubine podzemlja, tamu, vječne putnikelatalice, tišinu i strahopoštovanje.

Stoga je ova knjiga možda jedan od najvrijednijih Verneovih pokušaja razjašnjenja najveće tajne, koja se ogleda u svijetu koji nas okružuje, ali se prije svega krije duboko u nama samima, tajne čovjeka i njegovog bića.